

Regeringens proposition

1980/81:48

om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder m. m.;

beslutad den 30 oktober 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

HÅKAN WINBERG

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag till ändringar i den arvsrättsliga lagstiftningen. Sålunda utmönstras den nuvarande principen att dödsbodelägarna blir personligen ansvariga för den dödes skulder, om inte boet inom viss tid avträds till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs. I stället införs bestämmelser om att en bodelning eller ett arvskifte som sker innan den dödes skulder har betalats skall gå åter.

Vidare föreslås nya bestämmelser om dödsbodelägares rätt att föra talan i mål som rör boet. Enskilda dödsbodelägare skall under vissa förutsättningar få rätt att föra talan som parter i eget namn men för boets räkning. Förslaget i denna del innebär i huvudsak att nuvarande domstolspraxis lagfästs.

Bestämmelserna om dödförklaring föreslås ändrade på några punkter. Bl. a. skall den som har befunnit sig i livsfara och därefter försvunnit kunna förklaras död redan när ett år, och inte som f. n. tre år, har förflutit från försvinnandet.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1981.

Propositionens lagförslag

1 Förslag till

Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om ärvdabalken

dels att 18 kap. 2 §, 21 kap. 23 kap. 2 §, 24 kap. 1 § samt 25 kap. 1 och 5 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 1 a § samt 19 kap. 12 a och 20 a §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

1 a §

När särskild dödsboförvaltning inte har anordnats enligt 19 kap. får enskilda delägare i mål som rör boet väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har könnit boet till godo genom rättegången.

Väcker någon delägare talan mot dödsboet för egen räkning och har särskild dödsboförvaltning inte anordnats, förs boets talan i målet av övriga delägare.

2 §¹

Till dess att egendomen *omhändertagits* av samtliga dödsbodelägare eller av den som *eljest* har att förvalta boet, skall egendomen, *där* den ej står under vård av förmyndare, syssloman eller annan, vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller *eljest* kan *taga* vård om egendomen, *och har han att oför-*

Till dess att egendomen *har tagits om hand* av samtliga dödsbodelägare eller av den som *i annat fall* har att förvalta boet, skall egendomen, *om* den ej står under vård av förmyndare, syssloman eller annan, vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller *annars* kan *ta hand* om egendomen. *Den som har tagit*

¹ Senaste lydelse 1976:221

Nuvarande lydelse

dröjligen underrätta övriga delägare om dödsfallet samt, där god man för delägare *tarvas*, hos rätten göra anmälan såsom i 18 kap. föräldrabalken sägs. Vad nu är sagt om delägare gäller ock efterlevande make som ej är delägare i boet.

Är ej någon som sålunda tager vård om den dödes egendom, skall husfolk, husvärd eller annan som är närmast därtill omhändertaga egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Polismyndigheten är ock pliktig att utföra vad nu sagts, om dess biträde äskas eller eljest finnes erfordrigt. Då anmälan skett, skall socialnämnden, där så erfordras, fullgöra vad enligt första stycket åligger delägare. För kostnaderna med anledning härav äger kommunen erhålla ersättning av boet.

Föreslagen lydelse

hand om egendomen skall genast underrätta övriga delägare om dödsfallet och, om det behövs god man för någon delägare, göra anmälan hos rätten enligt 18 kap. föräldrabalken. Vad som har sagts om delägare gäller också efterlevande make som inte är delägare.

Finns det inte någon som sålunda tar hand om den dödes egendom, skall medlem av hushållet som den döde tillhörde, hyresvärd eller annan som är närmast till det ta hand om egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Då anmälan skett eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, göra vad som enligt första stycket åligger delägare. För kostnaderna med anledning av detta har kommunen rätt till ersättning av boet.

19 kap.

12 a §

När dödsboet förvaltas av boutredningsman får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 a §

När dödsboet förvaltas av testamentsexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

21 kap. Om den dödes gäld

21 kap. Om den dödes skulder

1 §

Varder ej efter ansökan, som göres sist en månad efter det bouppteckning förättades, dödsboets egendom avträdd till förvaltning av bouppteckningsman eller till konkurs svara delägarna för sådan gäld efter den döde som vid bouppteckningens för rättande var dem vederlig.

Yppas efter bouppteckningens för rättande ny gäld efter den döde och avträdes ej egendomen efter ansökan som göres sist en månad därefter, svarar delägare, som sådan tid för suttit, för den gälden.

2 §

Sker egendomsavträde efter ansökan, som ingivits senare än en månad efter det bouppteckningen förättades, är delägare pliktig att till dödsboet utgiva det belopp, varmed gäld, som var honom vederlig en månad

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

före ansökningsdagen, överstiger värdet av den avträdde egendomen och eljest tillgängliga medel, men skall ej vidare mot enskild borgenär stå i ansvar efter vad i 1 § sägs.

Där borgenär begär det, skall delägare med ed fästa, att gäld som yrkandet avser ej var honom veterlig en månad före ansökningsdagen. Gitter han ej gå eden, skall så anses som hade den gälden tidigare varit honom veterlig.

3 §

Förfaller delägars ansökan om boets avträdande till konkurs, enär egendomen i stället sättes under förvaltning av boutredningsman, skall så anses som hade ansökan om avträde till sådan förvaltning gjorts den dag konkursansökningen ingavs.

4 §

Hava delägarna giltig anledning antaga, att de ej skola nödgas infria borgen som den döde tecknat eller viss annan förbindelse, skall den gälden ej anses såsom veterlig.

8 §

Innan den i 1 § första stycket stadgade tiden gått till ända eller, där boet står under förvaltning av boutredningsman, uppgörelse träffats om borgenärens förnöjande, må betalning av gäld verkställas allenast där med fog kan antagas, att betalningen ej länder till men för borgenärerna.

9 §

Sedan den i 1 § första stycket stadgade tiden gått till ända, må

1 §

Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades eller, om boet förvaltas av boutredningsman, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.

2 §

Sedan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades får

Nuvarande lydelse

borgenär fordra säkerhet för gäld efter den döde, som ej är till betalning förfallen och för vilken tillräcklig säkerhet ej finnes. Ställes ej säkerhet inom tre månader, må förfallotid ej tillgodonjutas.

10 §²

Är efter den döde gäld som ej förfaller inom sex månader, må den, där flera dödsbodelägare finnas eller allmänna arvsfonden är ensam delägare, hos borgenären uppsägas till betalning sex månader efter uppsägningen. Borgenär, som till säkerhet för sin fordran har panträtt i fast egendom eller tomträtt eller har inteckning, är dock ej skyldig att taga betalning före förfallodagen, där han inom tre månader efter uppsägningen giver tillkänna att han vill hålla sig allenast till säkerheten.

5 §

Sker egendomsavtråde efter det bodelningen eller arvskifte ägt rum, skall bodelningen eller skiftet gå åter. Då gälden finnes ej vara större än att den kan betalas av den dödes tillgångar och, om han var gift, vad av andra makens egendom på hans lott belöpt, om gälden gått i beräkning vid bodelningen, skall likväl avträdande till förvaltning av boudredningsman allenast omfatta vad som enligt dennes prövning erfordras till gäldens betalning och kostnaderna för förvaltningen. Vad sålunda

Föreslagen lydelse

borgenärerna kräva säkerhet för sådana skulder efter den döde vilka inte har förfallit till betalning och för vilka det inte redan finns tillräcklig säkerhet. Ställs ej säkerhet inom tre månader, får dödsboet inte längre tillgodoräkna sig någon förfallotid.

3 §

Finns det flera delägare i dödsboet eller är allmänna arvsfonden ensam delägare, får en skuld som inte förfaller till betalning inom sex månader sägas upp hos borgenären till betalning sex månader efter uppsägningen. Om borgenären till säkerhet för sin fordran har panträtt i fast egendom eller tomträtt eller har inteckning och han inom tre månader efter uppsägningen meddelar att han vill hålla sig endast till säkerheten, är han dock inte skyldig att ta emot betalning före förfallodagen.

4 §

Sker bodelning eller arvskifte innan den dödes och boets andra skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård, skall bodelningen eller skiftet gå åter.

Är skulderna inte större än att de kan betalas av den dödes tillgångar och, om han var gift, vad som av den andra makens egendom skulle ha belöpt på hans lott för det fall att skulderna hade beaktats vid bodelningen, skall återgången begränsas till vad som behövs för att skulderna

¹ Senaste lydelse 1970:1001

Nuvarande lydelse

erfordras skall av delägarna utgivas i förhållande till vad envar vid bodelningen eller arvskiftet njutit för mycket; och skall bodelningen eller skiftet i övrigt förbliva ståndande.

Yppas hos någon delägare brist, skall den fyllas av de övriga med vad de vid bodelningen eller skiftet vunnit.

6 §

Egendom, som utgivits såsom legat eller jämlikt ändamålsbestämelse, skall återbäras, såvitt det erfordras för täckning av gäld. Finns egendomen ej i behåll, skall dess värde gäldas, såvitt ej särskilda skäl äro däremot.

7 §

Skyldighet att utgiva egendom jämlikt 5 eller 6 § skall tillika omfatta ränta eller avkomst av egendomen. Nödig kostnad för egendomen skall ersättas, så ock nyttig kostnad, där den var gjord i god tro.

Föreslagen lydelse

och kostnaderna för boets förvaltning skall kunna betalas. Vad som sålunda behövs skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem har fått för mycket vid bodelningen eller arvskiftet. I övrigt skall bodelningen eller skiftet bestå.

Finns egendom som skall lämnas åter inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återgång påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta. Uppkommer brist hos någon delägare, skall de övriga delägarna täcka bristen med vad de har fått vid bodelningen eller skiftet. Vad som behövs för att bristen skall kunna täckas skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem sålunda har fått.

5 §

Egendom som har utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse skall lämnas tillbaka till boet, om det behövs för att den dödes skulder skall kunna betalas. Finns egendomen inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återlämnande påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

6 §

Den som enligt 4 eller 5 § är skyldig att lämna tillbaka egendom till boet eller att ersätta egendomens värde skall utge även ränta eller avkomst av egendomen. Han har dock själv rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för egendomen och, om han var i

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

god tro, kostnader som har varit till nytta för egendomen.

11 §

Hava delägarna betalt gäld i strid med vad i 8 § sägs eller, under tid för egendomsavtråde enligt 1 § första eller andra stycket, till men för borgenärer utgivit legat, fullgjort ändamålsbestämmelse, sålt, förpantat, annorledes använt eller ock förfarit boets egendom eller ådragit boet förbindelse, svara de för sådan gäld efter den döde som, då de så förforo, var eller sist vid därefter förrättad bouppteckning blev dem veterlig. Kom av åtgärden allenast ringare skada eller företogs den av obetänksamhet eller bristande kännedom om boets ställning, skall allenast skadestånd gäldas.

12 §

Sker bodelning eller arvskiöfte innan all gäld är gulden, svara delägarna för gäld efter den döde, som då var eller sist vid därefter förrättad bouppteckning blev dem veterlig. Bodelning skall dock icke medföra sådan påföljd, där efterlevande maken ej erhållit något av den dödes egendom.

13 §

Hava delägarna, sedan boet blivit avträtt till förvaltning av bouppteckningsman, utverkat rättens förordnande att boet icke längre skall sålunda förvaltas, skall i fråga om ansvar för gäld så anses som hade egendomsavträdet ej ägt rum.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Försitter delägare, som har boet i sin vård, tid för boupptecknings förrättande, skall han svara för all den dödes gäld. Samma lag vare, där delägare vid bouppteckningen eller dess edfästande genom vederliggen oriktig uppgift eller svikligt förtigande äventyrar borgenärers rätt.

15 §

Häftar delägare i ansvar för gäld efter den döde, skall ansvarigheten ock gälla annan boets gäld; och är delägare förty i fall som avses i 2 § första stycket pliktig att utgiva vad som erfordras för täckning av gäld, som före egendomsavrådet ådragits boet.

16 §

Vad i 1 – 4 samt 11 – 15 §§ stadgas om skyldighet för delägare att svara för gäld skall ej äga tillämpning å delägare som är omyndig, ej heller å allmänna arvsfonden eller annan som företrädes av god man, men förmyndaren eller gode mannen skall gentemot borgenärerna svara för skada som kommit av hans åtgärd eller försummelse.

17 §

Hava flera enligt detta kapitel ådragit sig ansvar för gäld eller för skada, svara de en för alla och alla för en. Vad sålunda utgivits skall dem emellan fördelas enligt den i 18 kap. 6 § stadgade grunden.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §

Har arvinge eller testamentstagare ej njutit förmån av boet och ej heller tagit annan befattningsförmån än att han fullgjort vad enligt 18 kap. 2 § åligger honom och deltagit i bouppteckningens förrättande, är han fri från ansvar på grund av underlåtenhet att avträda boet.

19 §

Finnes efter den döde allenast egendom som ej kunnat hos honom tagas i mät, skall vad i detta kapitel är stadgat om ansvar för gäld ej äga tillämpning. Vad nu är sagt länder dock ej till inskränkning i delägares skyldighet att låta egendomen eller dess värde gå i betalning för gälden.

23 kap.

2 §

Mot delägares bestridande må skifte ej företagas, innan bouppteckning skett och all veterlig gäld blivit gulden eller delägaren fritagits från ansvar för gälden eller medel till dess betalning ställts under särskild vård.

Skall legat eller ändamålsbestämelse fullgöras av oskifte, må skifte ej mot delägares bestridande ägas rum, innan förordnandet verkställt eller delägaren fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testaments-exekutor, må skifte ej företagas,

Mot någon delägares bestridande får skifte ej företas innan bouppteckning har förrättats och alla kända skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård.

Skall legat eller ändamålsbestämelse fullgöras av oskifte, får skifte ej mot delägares bestridande ägas rum innan förordnandet har verkställt eller delägaren har fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom har blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testaments-exekutor, får skifte ej företas innan

Nuvarande lydelse

innan denne anmält att utredningen
slutförts.

Föreslagen lydelse

denne *har* anmält att utredningen
har slutförts.

24 kap.

1 §

Hava, vid samförvaltning av dödsbo, delägarna överenskommit att leva samman i oskiftat bo, gäller, i den mån ej annat föranledes av avtalet, om förvaltningens handhavande och boets företrädande vad i 18 kap. 1 § sägs; och skall vad i 3. 4 och 6 §§ samma kapitel är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Om ett dödsbo förvaltas av delägarna gemensamt och de har kommit överens om att leva samman i oskiftat bo, gäller i fråga om förvaltningen av boet och rätten att företräda boet vad som sägs i 18 kap. 1 §, om inte annat har avtalats. Också bestämmelserna i 3. 4 och 6 §§ samma kapitel skall tillämpas.

I fråga om rätten för enskilda delägare att väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning gäller vad som sägs i 18 kap. 1 a §, om inte annat avtalas mellan delägarna.

25 kap.

1 §

Är någon borta och *hava* sedan han veterligen *sist* var vid liv förflutit tio år eller, *där* han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, *må* ansökan göras om hans dödförklaring. *Befann sig den bortovarande* i livsfara då han veterligen senast var i livet. *må* ansökan *ske* efter det tre år förflutit.

Är någon borta och *har det* sedan han veterligen *senast* var vid liv förflutit tio år eller, *om* han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, *får* ansökan göras om hans dödförklaring. *Kan det antas att den som är borta befunn sig* i livsfara då han veterligen senast var i livet, *får* ansökan göras *sedan* tre år *har* förflutit. *Är det utrett att han befunn sig i livsfara, får ansökan dock göras sedan ett år har förflutit.*

5 §

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som i 1 § sägs är förfluten

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som *anges* i 1 § är förfluten

Nuvarande lydelse

och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död; *och* skall *han antagas* hava avlidit, i fall som i 1 § första *punkten* sägs vid utgången av den månad då nyss angiven tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men ej sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle *hava* fyllt sjuttiofem år samt, i fall enligt andra *punkten* i samma paragraf, *å* den dag eller, om dagen ej är känd, vid utgången av den månad då livsfaran förelåg. I rättens beslut skall *angivas* vilken dag sålunda är att *antaga* såsom dödsdag.

Föreslagen lydelse

och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död. *Han* skall *då antas* *ha* avlidit, i fall som *anges* i 1 § första *meningen* vid utgången av den månad då nyss angiven tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men ej sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle *ha* fyllt sjuttiofem år samt, i fall enligt andra *eller tredje mening- en* i samma paragraf, *på* den dag eller, om dagen ej är känd, vid utgången av den månad då livsfaran förelåg *respektive kunde antas föreligga*. I rättens beslut skall *anges* vilken dag *som* sålunda är att *anta* såsom dödsdag.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981.

2. I fråga om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder tillämpas fortfarande äldre bestämmelser, om den döde har avlidit före ikraftträdandet.

3. Har ansökan om dödförklaring gjorts före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

2 Förslag till Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrivs att 12 kap. 2 § giftermålsbalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 kap.

2 §

*Emot dödsbodeläga-
res bestridande
må bodelning ej äga rum, innan
all veterlig gäld, för vilken den döde
svarade, blivit gulden eller delägaren
fritagits från ansvar för gälden eller
medel till dess betalning satts under
särskild vård. Har den dödes egen-
dom blivit avträdd till konkurs, må
bodelning städse äga rum utan hin-
der av deläga-
res bestridande.*

*Mot någon dödsbodeläga-
res be-
stridande får bodelning ej äga rum
innan alla kända skulder för vilka
den döde svarade har betalats eller
medel till deras betalning har satts
under särskild vård. Har den dödes
egendom blivit avträdd till konkurs,
får bodelning alltid äga rum utan
hinder av någon deläga-
res bestridande.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981. Har den döde avlidit före ikraftträdandet, tillämpas dock fortfarande äldre bestämmelser.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 och 7 §§ lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §

Finnes här i riket efter någon som vid sin död ej här hade hemvist egendom som ej är jämlikt 2 § avträdd till förvaltning av boutredningsman, skall anmälan härom utan dröjsmål göras hos polismyndigheten av den som om egendomen har vård eller eljest av anhörig, husfolk, husvärd eller annan som är därtill närmast. Då anmälan sker eller förhållandet eljest varder kunnigt, åligger det polismyndigheten att, där det tarvas, taga vård om egendomen.

Är egendomen av ringa värde och består den huvudsakligen av *reda penningar*, kläder och andra lösören för personligt bruk, *må, sedan kostnaden här i riket för den avlidnes uppehälle, vård och begravning guldits, polismyndigheten, där det finnes kunna ske utan förfång för rättsägare som äro svenska medborgare eller här hava hemvist, överlämna egendomen till anhörig till den avlidne eller, om denne var utländsk medborgare, till konsul för det land han tillhörde.*

Är ej sådant fall för handen som i andra stycket sägs, göra polismyn-

Finns det här i riket egendom efter någon som vid sin död inte hade hemvist här och har egendomen inte avträtts till förvaltning av boutredningsman enligt 2 §, skall anmälan om detta utan dröjsmål göras hos socialnämnden av den som har vård om egendomen eller annars av anhörig, medlem av det hushåll som den döde tillhörde, hyresvärd eller annan som är närmast till det. Då anmälan sker eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, ta hand om egendomen.

Är egendomen av ringa värde och består den huvudsakligen av *kontanter*, kläder och andra lösören för personligt bruk, *får socialnämnden överlämna egendomen till anhörig till den avlidne eller, om denne var utländsk medborgare, till konsul för det land han tillhörde. Överlämnande får dock ske först sedan kostnaderna här i riket för den avlidnes uppehälle, vård och begravning har betalats. Överlämnande får inte ske, om det skulle medföra skada för någon rättsägare som är svensk medborgare eller som har hemvist här.*

I annat fall än som avses i andra stycket skall socialnämnden göra

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

digheten anmälan till rätten; och förordne rätten, att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman, och gälle därefter vad i 2 § sägs.

anmälan till rätten, som då förordnar att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman. Därefter gäller vad som sägs i 2 §.

7 §

Då boutredning, bodelning eller arvskifte sker här i riket, gälle om bodelägares ansvarighet för gäld vad i svensk lag är stadgat. I fall som i 6 § sägs må dock gäld för vilken den döde häftade till annan än den som är svensk medborgare eller här har hemvist icke i något fall såsom veterlig anses, med mindre den blivit hos boutredningsmannen av borgenären särskilt angiven.

Har någon njutit lott i dödsbo vid bodelning eller arvskifte som, utom riket företagits i den ordning främmande lag stadgar, vare han ej enligt svensk lag på den grund ansvarig för boets gäld annat än med den mottagna egendomen eller dess värde.

Då boutredning, bodelning eller arvskifte sker här i riket skall frågan om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder bedömas efter svensk lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981. Har den döde avlidit före ikraftträdandet, tillämpas dock fortfarande äldre bestämmelser.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-09-25

Inledning

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Lagrådsremiss om dödsbodelägars ansvar för den dödes skulder m.m.

1 Inledning

Sedan ärvdabalken kom till år 1959 har förhållandevis få ändringar gjorts i den successionsrättsliga lagstiftningen. En del frågor som rör den arvsrättsliga lagstiftningen utreds dock f.n. Sålunda skall familjelagssakkunniga (Ju 1970:52) enligt sina direktiv ta upp bl.a. frågan om makes ställning i arvsrättsligt hänseende. De sakkunniga skall även granska systemet med secundosuccession samt överväga ändringar i fråga om kretsen av arvsberättigade. Vidare utreds frågan om ställföreträdare för dödsbo som äger fastighet m.m. av en särskild kommitté (Ju 1977:07).

I augusti 1977 tillkallades en särskild sakkunnig¹ för att utreda frågan om dödsbodelägars ansvar för den dödes skulder samt vissa andra arvsrättsliga frågor. Den sakkunnige, som har bedrivit sitt arbete under beteckningen utredningen om vissa arvsrättsliga frågor (Ju 1977:14), avlämnade i juni 1979 betänkandet (Ds Ju 1979:11) Dödsbodelägars ansvar för avlidens skulder m.m. Betänkandet har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels betänkandet som *bilaga 1*, dels en förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 2*. Beträffande nuvarande svenska och utländska förhållanden samt utredningens närmare överväganden hänvisas till betänkandet.

Betänkandet innehåller förslag som rör dödsbodelägaransvar för den dödes skulder, dödsbodelägarans rätt att föra talan i mål som rör boet, preskription av rätten till arv och testamente, dödförklaring och allmänna

¹ Hovrättsrådet Nils Mangård. Experter: advokattfiskalen Leif Gillenius, advokaten Bertil Henriques och direktören Pontus Modigh.

arvsfondens rätt att avstå egendom. I det följande behandlas dessa förslag i skilda avsnitt.

I ett särskilt avsnitt berörs också en fråga om polisens skyldighet att ta hand om den avlidnes egendom. Den frågan har tagits upp av polisutredningen i betänkandet (SOU 1979:6) Polisen (s. 160 f). Betänkandet har remissbehandlats. Remissyttrandena över den nu aktuella frågan återfinns i prop. 1980/81: 13 s. 204.

I lagstiftningsärendet har samråd skett med justitiedepartementen i de andra nordiska länderna.

*Dödsbodelägarers
ansvar för den
dödes skulder*

2 Allmän motivering

2.1 Dödsbodelägarers ansvar för den dödes skulder

Om någon som har dött efterlämnar skulder, svarar i första hand dödsboet för dessa skulder. I vissa fall kan dock dödsbodelägarerna göras personligen ansvariga för den dödes skulder. Bestämmelser om detta ansvar finns i 21 kap. ärvdabalken. De går tillbaka till de regler som infördes redan i 1862 års urarvaförordning. Ett väsentligt syfte med bestämmelserna är att skydda borgenärernas intressen, främst med hänsyn till att delägarna genom andra bestämmelser har getts ett dominerande inflytande över boutredningen.

Enligt huvudregeln blir dödsbodelägarerna personligen ansvariga för sådana skulder som de kände till när bouppteckningen förrättades eller som senare blev kända för dem, om inte boet inom viss tid avträds till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs (21 kap. 1 §). Dödsbodelägarerna blir också ansvariga för den dödes skulder, om de genomför bodelning och arvskifte trots att de vet att den dödes skulder inte är betalda (21 kap. 12 §). Ett personligt betalningsansvar drabbar vidare den delägare som försitter tiden för bouppteckningens förrättande i fall då han har boet i sin vård eller som vid bouppteckningen eller dess edfästande äventyrar borgenärernas rätt genom att lämna medvetet oriktiga uppgifter eller genom att svikligen förtiga vissa omständigheter (21 kap. 14 §). Också i några andra situationer föreligger ett personligt betalningsansvar för delägarna (se 21 kap. 11 §).

I 21 kap. ärvdabalken finns även andra regler som skyddar borgenärernas intressen, t.ex. bestämmelsen i 21 kap. 5 § om att bodelning eller arvskifte skall gå åter om egendomsavträde sker efter det att delningen eller skiftet har ägt rum. För de fall då dödsbodelägarerna är personligen ansvariga för den dödes skulder innehåller 21 kap. ärvdabalken vidare regler som begränsar eller utesluter delägarnas ansvar i vissa situationer.

Bestämmelserna i 21 kap. ärvdabalken om dödsbodelägarnas ansvar för den dödes skulder kompletteras av en allmän regel i 18 kap. 6 § ärvdabalken om delägarnas skadeståndsansvar. Enligt denna bestämmelse är delägarna skyldiga att ersätta skador som på grund av deras förvaltning av boet har drabbat bl.a. boets borgenärer. Bestämmelsen förutsätter att skadan har

vållats uppsåtligt eller av vårdslöshet. Ersättningsberättigad är varje skadelidande vars rätt är beroende av boets utredning. Med boets utredning förstås bl.a. betalning av den dödes skulder (se prop. 1933:7 s. 74).

*Dödsbodeläga-
res ansvar för den
dödes skulder*

Utredningen har enligt sina direktiv haft i uppdrag att föreslå regler som är enklare än de nuvarande och som i högre grad än dessa tar hänsyn till dödsbodelägarnas intressen, samtidigt som borgenärernas behov av skydd fortfarande beaktas. Med anledning av detta har utredningen diskuterat olika alternativ till de nuvarande reglerna. Efter en samlad bedömning av de olika alternativen har utredningen stannat för en lösning som innebär att vissa bestämmelser om delägarnas personliga ansvar ersätts med en regel om återgång av bodelning och arvskifte.

Utredningen föreslår sålunda att det personliga betalningsansvaret upphävs i fall då delägarna underlåter att inom viss tid avträda boet till förvaltning av boudredningsman eller till konkurs, liksom då en delägare som har boet i sin vård försitter tiden för förrättande av bouppteckning. Det personliga ansvaret skall i dessa fall ersättas med en skyldighet att, om bodelning eller arvskifte har ägt rum innan den dödes skulder har betalats, låta bodelningen eller arvskiftet gå åter. Återgång skall ske även om delägarna inte kände till skulden.

Remissinstanserna har överlag ställt sig positiva till att det personliga ansvaret avskaffas i den omfattning som utredningen har föreslagit och i stället ersätts med en regel om återgång av bodelning eller arvskifte som har skett innan den dödes skulder har betalats.

För egen del vill jag till en början framhålla att de nuvarande reglerna om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder bildar ett visserligen sinnrikt men samtidigt komplicerat och svårtillämpat system. Reglerna torde vidare ha ganska liten praktisk betydelse. Av en enkät som utredningen har företagit hos ett antal banker framgår att flertalet av de tillfrågade bankerna sällan eller aldrig gör gällande personligt ansvar enligt 21 kap. ärvdabalken.

I de undantagsfall när reglerna tillämpas kan de dock medföra ett synnerligen strängt betalningsansvar för dödsbodelägarna. Den som t.ex. på grund av glömska eller bristande kännedom om dessa regler underlåter att avträda boet till förvaltning av boudredningsman eller försitter tiden för förrättande av bouppteckning kan sålunda drabbas av ett oinskränkt betalningsansvar för den dödes skulder även om delägaren endast har fått en obetydlig förmån av boet. Detta kan i sin tur medföra att en borgenär får full betalning för sin fordran trots att boet endast har små tillgångar. Regler som leder till sådana resultat är enligt min mening inte lämpliga. De nuvarande reglerna om ett obegränsat personligt ansvar för dödsbodelägarna bör därför ändras.

En utgångspunkt bör enligt min mening vara att den som har en fordran mot den döde i princip inte bör kunna få ut mer än som svarar mot tillgångarna i boet. Det innebär att borgenärerna så länge boet inte har skiftats i allmänhet får hålla sig till boet för att få betalning för sina fordringar.

Ett undantag bör dock gälla i sådana fall då en borgenär inte kan få full betalning därför att någon av dödsbodelägarerna har förfarit på ett sätt som ådrar honom skadeståndsskyldighet enligt 18 kap. 6 § ärvdabalken. I så fall bör borgenären, liksom f.n., ha rätt till skadestånd av delägaren för den skada som denne har orsakat.

Frågan är då hur borgenärerna skall kunna få ett tillfredsställande skydd i fall då boet har skiftats utan att den dödes skulder har betalats. En lösning kan vara att ålägga dödsbodelägarerna ett personligt ansvar som för var och en av dem är begränsat till vad han har fått ut från boet. En annan lösning är att i fortsättningen lita enbart till det solidariska skadeståndsansvar som delägarna har enligt 18 kap. 6 § ärvdabalken för skador som de vållar någon vars rätt är beroende av boets utredning. Ytterligare en lösning är den som anvisas av utredningen, nämligen att bodelningen eller arvskiftet skall gå åter. Även andra lösningar kan tänkas (se utredningens betänkande s. 64 ff).

Sett ur borgenärernas synvinkel har utredningens förslag vissa fördelar jämfört med de andra lösningar som är tänkbara. Sålunda innebär detta förslag att borgenärerna kan hålla sig enbart till dödsboet och inte, som om lösningen med ett begränsat personligt ansvar för dödsbodelägarerna väljs, tvingas att vända sig mot var och en av dem för att få ut hela sin fordran. Till skillnad från vad som är fallet om borgenärerna endast kunde åberopa skadeståndsreglerna i 18 kap. 6 § ärvdabalken behöver de med utredningens förslag inte heller visa att underlåtenheten att betala deras fordringar har skett uppsåtligt eller av vårdslöshet. Samtidigt tillgodoser förslaget intresset att dödsbodelägarerna, när sådan skadeståndsskyldighet inte föreligger, slipper att svara med mer än vad de har fått vid bodelningen eller arvskiftet. I likhet med remissinstanserna förordar jag därför att detta förslag genomförs.

En fråga som utredningen har berört mera i förbigående är om det finns skäl att i något fall behålla ett obegränsat personligt ansvar för dödsbodelägarerna vid sidan av en återgångsmöjlighet av det slag som utredningen har förordat. Utredningen anser att ett sådant ansvar bör finnas även i fortsättningen dels för delägare som har skiftat boet trots att de kände till att den dödes skulder inte var betalda, dels för delägare som vid bouppteckningen eller dess edfästande lämnar medvetet oriktiga uppgifter eller svikligen förtiger vissa omständigheter och därigenom äventyrar borgenärernas rätt.

Under remissbehandlingen har domstolsverket ifrågasatt om man inte nu borde ta steget fullt ut och helt utmönstra det obegränsade personliga betalningsansvaret för dödsbodelägarerna. Jag delar denna uppfattning. Enligt min mening har borgenärerna i de speciella fall som utredningen har tagit upp ett tillfredsställande skydd genom det skadeståndsansvar för delägarna som kan komma i fråga enligt 18 kap. 6 § ärvdabalken vid sidan av den nämnda återgångsmöjligheten. Jag vill samtidigt erinra om att delägare som medvetet försämrar en borgenärs möjlighet att få betalt för sin fordran kan göras

*Dödsbodelägarers
ansvar för den
dödes skulder*

ansvariga för detta genom reglerna i brottsbalken om gäldenärsbrott. Med hänsyn till dessa omständigheter kan jag inte se att det finns skäl att i något fall behålla en så sträng och onyanserad påföljd för dödsbodelägarna som ett obegränsat personligt ansvar för den dödes skulder utgör.

Jag förordar därför att principen om delägarnas personliga betalningsansvar överges helt och ersätts av regler om återgång av bodelning eller arvskifte som har skett i fall då den dödes skulder inte har betalats.

Utredningens förslag om återgång av bodelning eller arvskifte innebär att delägarna skall lämna tillbaka till dödsboet vad de därvid har fått ut. Kan en delägare inte lämna tillbaka allt vad han har fått vid delningen eller skiftet, skall han ersätta boet värdet av vad som brister. Finns det särskilda skäl skall denna ersättningsskyldighet dock kunna jämkas eller helt falla bort.

Detta förslag har i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran vid remissbehandlingen. Göta hovrätt anser dock att återgången bör begränsas till behovet i varje särskilt fall. Sveriges domareförbund framhåller å andra sidan att återgången bör vara total i de fall delägarna inte kan träffa uppgörelse med borgenärerna.

För egen del vill jag erinra om att det f.n. finns bestämmelser i 21 kap. 5 § ärvdabalken om återgång av bodelning eller arvskifte för det fall att egendomsavträde sker sedan bodelning eller arvskifte har ägt rum. Enligt dessa bestämmelser skall delningen eller skiftet endast delvis gå åter, om den dödes skulder inte är större än att de kan betalas av hans tillgångar och, om han var gift, vad som av den andre makens egendom skulle ha belöpt på hans lott för det fall att skulden hade beaktats vid bodelningen. Egendomsavträdet, och därmed återgången, begränsas då till vad som enligt boutredningsmannens prövning behövs för att skulderna och kostnaderna för förvaltningen skall kunna betalas. Vad som sålunda behövs skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem har fått för mycket vid bodelningen eller arvskiftet. I övrigt skall delningen eller skiftet bestå. Uppkommer brist hos någon delägare, skall de andra delägarna täcka bristen med vad de har vunnit vid bodelningen eller arvskiftet.

I förarbetena till 21 kap. 5 § ärvdabalken anges att en total återgång oftast skulle innebära en onödigt betungande ändring av det rättsläge som har uppkommit genom bodelningen eller arvskiftet. Som exempel nämns det fallet att den fördelade behållningen har betydande omfattning och att egendomsavträde därefter sker med anledning av en nyupptäckt, förhållandevis obetydlig skuld. Vid en total återgång skulle boutredningsmannen bli tvungen att ta hand om den utskiftade egendomen till dess att skulden har betalats, varefter huvuddelen av egendomen skulle återgå till delägarna. En sådan omgång kunde framstå som en tom formalitet, som skulle belasta delägarna med kostnader och beröva dem möjligheten att råda över den egendom som hade tillfallit dem. Av dessa skäl utformades bestämmelserna så att återgången kunde begränsas till vad som behövdes i varje särskilt fall (se SOU 1932:16 s. 376 f.).

*Dödsbodeläga-
res
ansvar för den
dödes skulder*

Enligt min mening har dessa skäl bärkraft även i den återgångssituation som det nu är fråga om. Jag anser därför att återgången bör vara total endast i fall då den dödes skulder uppgår till eller överstiger hans tillgångar. I andra fall bör återgången vara partiell. Reglerna om återgången torde med fördel kunna utformas efter mönster av de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 5 § ärvdabalken.

Dessa bestämmelser innehåller inte någon föreskrift om att en delägare, som inte kan lämna tillbaka egendom som har tillskiftats honom, skall ersätta egendomens värde. Även utan en sådan föreskrift är det emellertid tydligt att en sådan skyldighet åvilar delägaren, för såvitt inte någon annan som har förvärvat egendomen är skyldig att utge den till dödsboet. Liksom hittills bör det kunna överlämnas åt rättstillämpningen att avgöra hur ersättningsskyldigheten skall bestämmas i dessa fall. Av allmänna rättsgrundsatser torde följa att jämkning kan ske i särskilt ömmande fall.

Enligt utredningens förslag skall en delägare som var i ond tro när han gjorde sig av med egendomen, d.v.s. som då kände till eller borde ha känt till att den döde hade obetalda skulder, kunna förpliktas att ersätta, utöver egendomens värde, den skada som han kan ha vållat dödsboet genom att egendomen inte kan lämnas tillbaka. Detta förslag har kritiserats av Sveriges domareförbund, som ifrågasätter behovet av en sådan föreskrift. Även jag anser att det saknas skäl att komplettera återgångsreglerna med en föreskrift av detta slag. Enligt min mening är det svårt att inse att dödsboet – som om egendomen lämnas tillbaka inte har något annat intresse än att realisera den för att kunna betala den dödes skulder – skulle kunna tillfoga någon skada genom att inte få tillbaka egendomen utan enbart få ersättning för dess värde.

En särskild fråga som har tagits upp av utredningen är hur en återgång skall ske när boet har skiftats helt formlost, något som inte torde vara ovanligt. I ett sådant fall föreligger ju inte någon giltig bodelning eller något giltigt arvskifte som kan gå åter om den dödes skulder inte har betalats. För att inte dödsbodelägarna i detta fall skall komma i ett bättre läge än när det föreligger en delning eller ett skifte som kan gå åter bör man enligt utredningen behandla all utdelning av egendom till dödsbodelägarna på samma sätt som när bodelning eller arvskifte har skett. Utredningen föreslår därför en särskild bestämmelse om detta.

Den föreslagna bestämmelsen har lämnats utan erinran under remissbehandlingen. För egen del kan jag dock inte se att det finns något behov av en sådan bestämmelse, vilken saknar motsvarighet i 21 kap. 5 § ärvdabalken. I och med att det inte föreligger någon giltig bodelning eller något giltigt arvskifte tillhör den dödes egendom alltså dödsboet. En delägare som i detta fall har tagit ut egendom från boet är alltså skyldig att på begäran lämna tillbaka egendomen.

Det återstår att ta ställning till en fråga som under remissbehandlingen har tagits upp av riksskatteverket och som gäller dödsbodelägarnas ansvar för

*Dödsbodelägaras
ansvar för den
dödes skulder*

den dödes skatteskulder. F.n. har delägarna enligt olika skatteförfattningar ett begränsat ansvar för sådana skulder. Sålunda svarar delägarna sedan boet har skiftats endast för så mycket av skatten som belöper på hans lott, och han svarar inte i något fall med mer än som har tillskiftats honom. Punktskatter och arbetsgivaravgifter följer dock reglerna i 21 kap. ärvdabalken.

Riksskatteverket ifrågasätter om det är lämpligt att även i fortsättningen ha två olika system när det gäller dödsbodelägarnas ansvar för den dödes skatteskulder, ett enligt ärvdabalken som innebär att bodelning eller arvskifte kan gå åter i vissa fall och ett annat enligt vissa skatteförfattningar som medför ett begränsat personligt ansvar. Detta kan enligt riksskatteverket skapa komplikationer i den praktiska tillämpningen. Riksskatteverket anser att starka skäl talar för att samtliga offentligrättsliga fordringar behandlas lika när det gäller dödsbodelägarnas ansvar.

För egen del vill jag framhålla att skillnaderna mellan de båda regelsystemen kommer att bli helt obetydliga, om man genomför de ändringar i ärvdabalken som jag nyss har förordat. Och i den mån de nya reglerna i ärvdabalken är fördelaktigare för dödsbodelägarna än motsvarande skattebestämmelser, skall enligt rättspraxis reglerna i ärvdabalken tillämpas (se NJA 1977 s. 154). Jag anser därför att det i praktiken inte behöver uppstå några problem, om man behåller de nuvarande reglerna för skattefordringar vid sidan av de nya bestämmelserna i ärvdabalken om ansvaret för den dödes skulder. Det är alltså inte nödvändigt att i detta sammanhang se över de regler som rör delägarnas ansvar enligt olika skatteförfattningar. En sådan översyn får i stället företas när det i andra sammanhang kan bli aktuellt att ändra dessa regler.

Sammanfattningsvis förordar jag att alla de bestämmelser som f.n. finns i 21 kap. ärvdabalken om dödsbodelägarnas ansvar för den dödes skulder ersätts av en bestämmelse om att bodelning eller arvskifte som sker innan dessa skulder har betalats skall gå åter. Återgången bör i sin tur regleras i huvudsaklig överensstämmelse med de nuvarande återgångsbestämmelserna i 21 kap. 5 § ärvdabalken. I samband med detta bör de kvarvarande bestämmelserna i 21 kap. ärvdabalken redigeras om och ändras rent språkligt.

Som en följd av att dödsbodelägarnas personliga ansvar upphävs bör samtidigt den hänvisning som finns i 23 kap. 2 § ärvdabalken och 12 kap. 2 § giftermålsbalken om detta ansvar utgå. En motsvarande följdändring bör göras också i 2 kap. 7 § lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

*Dödsbodeläga-
res
ansvar för den
dödes skulder*

2.2 Dödsbodelägares rätt att föra talan i mål som rör boet

Dödsbodelägares rätt att föra talan

När någon har dött förvaltar dödsbodelägarerna den dödes egendom för boets utredning, om inte särskild dödsboförvaltning har anordnats. Förvaltningen utövas av delägarna gemensamt, utom när det gäller åtgärder som inte tal uppskov. Delägarna företräder även gemensamt boet mot utomstående. I mål som rör boet för delägarna gemensamt boets talan (18 kap. 1 § första stycket ärvdabalken).

Om någon av dödsbodelägarerna begär det, kan domstol förordna en eller flera boutredningsmän att ha hand om förvaltningen av boet (19 kap. 1 § ärvdabalken). Så snart en boutredningsman har förordnats upphör delägarnas befattning med boet. Boutredningsmannens uppgift är att företa alla åtgärder som behövs för boets utredning (19 kap. 11 § första stycket ärvdabalken). Han företräder boet mot utomstående och för boets talan i mål som rör boet (19 kap. 12 § ärvdabalken). I huvudsak samma regler gäller när dödsboet förvaltas av en testamentsexekutor som den döde har utsett genom testamente (19 kap. 20 § ärvdabalken). En särskild form för dödsboförvaltningen gäller för det fall att boet försätts i konkurs.

I en rättegång företräds boet alltså av boutredningsman eller testamentsexekutor, om särskild dödsboförvaltning har anordnats, och annars av samtliga dödsbodelägare i förening. Enskilda delägare kan givetvis föra talan för egen räkning även om deras talan kan synas röra boet (se t.ex. NJA 1961 s. 720, 1964 s. 54 och 1965 s. 248). En enskild delägare har däremot i princip inte rätt att föra talan för boet. I rättspraxis har enskilda delägare dock i vissa fall tillåtits att föra talan som parter i eget namn men för boets räkning. Målet har då i allmänhet gällt skyldighet för någon eller några av de andra delägarna att utge egendom till boet. Innebörden av att en delägare för talan som part i eget namn men för boets räkning är att avgörandet i målet får rättskraft mot boet men att den enskilde delägaren svarar för rättegångskostnaderna om han förlorar målet. När en särskild dödsboförvaltning inte har anordnats har en sådan talerätt medgetts i tvister dödsbodelägarerna emellan, under förutsättning att samtliga delägare är parter i målet på kärande- eller svarandesidan (se NJA 1945 s. 605, 1948 s. 689 och 1979 s. 169.). Även när boet har avträtts till förvaltning av boutredningsman har dödsbodelägarerna under samma förutsättning getts rätt att som parter i eget namn föra talan för boets räkning, om boutredningsmannen har ansett sig ha slutfört sitt uppdrag eller har avstått från att föra talan för boet (se NJA 1969 s. 437, 1972 s. 586 och 1974 s. 623.).

Enligt utredningen bör den praxis som har utvecklat sig nu lagfästas, dock med vissa modifieringar. Utredningen föreslår att enskilda dödsbodelägare skall få föra talan i mål som rör boet, om samtliga delägare och endast de är parter. Denna rätt att föra talan skall enligt förslaget gälla vare sig boet förvaltas av delägarna gemensamt eller boet har avträtts till förvaltning av boutredningsman. I det senare fallet skall boutredningsmannen dock kunna

motsätta sig att en sådan talan förs.

Förslaget har i huvudsak tillstyrkts eller lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Ett par remissinstanser anser dock att boutredningsmannen inte bör ha möjlighet att hindra enskilda delägare från att föra talan för boets räkning i fall då boutredningsmannen avstår från att själv föra denna talan.

För egen del anser jag att det finns skäl att lagfästa den praxis som råder. I fall då särskild dödsboförvaltning inte har anordnats bör enskilda delägare alltså kunna väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga deltagare är motparter i målet. På så sätt kommer dödsboet i sin helhet att indirekt bli representerat, och varje delägare får tillfälle att i målet föra fram det material som domstolen kan lägga till grund för sitt avgörande. Jag anser vidare att det inte finns något hinder mot att talerätt medges även i de undantagsfall då utöver samtliga delägare någon utomstående är part på någondera sidan i målet.

Att delägarna för talan som parter i eget namn innebär att de handlar på eget kostnadsansvar. I likhet med utredningen, vars förslag i denna del inte har mött någon erinran under remissbehandlingen, anser jag att enskilda delägare som har väckt talan för boets räkning bör ha rätt till ersättning av boet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av vad som har kommit boet till godo genom rättegången.

Den föreslagna talerätten för enskilda dödsbodelägare bör i princip gälla även när en boutredningsman har förordnats och denne avstår från att föra boets talan. Inte heller i denna situation finns det anledning att begränsa delägarnas talerätt till processer mellan enbart delägarna själva. Om boutredningsmannen avstår från att föra talan mot en utomstående bör delägarna även ha rätt att samfällt i eget namn föra denna talan för boets räkning.

En särskild fråga är om boutredningsmannen, även om han inte själv vill föra talan, skall i enlighet med utredningens förslag kunna motsätta sig att en eller flera delägare för denna talan för boets räkning. Utredningen har motiverat detta förslag med att boutredningsmannen bör kunna hindra att boutredningen fördröjs med processer som enligt boutredningsmannens mening inte kommer att leda till någon fördel för boet. Utredningen har tillagt att det i samband med en talan enligt 19 kap. 5 § ärvdabalken om entledigande av boutredningsmannen finns möjlighet att få domstolens prövning av frågan om denne hade fog för sin inställning eller inte.

Enligt min mening är det, som har framhållits under remissbehandlingen, mindre lämpligt att frågan om det berättigade i en process som en delägare vill föra prövas endast i ett ärende om entledigande av boutredningsmannen. Det kan över huvud taget ifrågasättas om det finns något behov av en ordning där boutredningsmannen kan motsätta sig en talan som en delägare vill föra som part i eget namn men för boets räkning. Det rättegångskostnadsansvar som åvilar delägarna om de förlorar målet eller förorsakar en onödig rättegång torde vara tillräckligt för att avhålla dem från obefogade processer.

*Dödsbodeläga-
res rätt att föra
talan*

Till detta kommer att delägare som saknar befogat intresse att få sin talan prövad inte har rätt till allmän rättshjälp. Jag anser därför att utredningens förslag i denna del inte bör genomföras.

Jag förordar alltså att var och en av delägarna får väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om samtliga delägare är parter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra talan. Liksom i de fall då boutredningsman inte finns bör delägare som har väckt talan ha rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Utredningen har inte behandlat frågan om delägarna bör ha rätt att väcka och föra talan för boets räkning i fall då en testamentsexekutor är förordnad och denne avstår från att föra talan för boet. Enligt min mening bör delägarna i denna situation ha en talerätt som motsvarar den då en boutredningsman har förordnats. Även rätten till kostnadsersättning bör vara densamma.

Utredningen har föreslagit att rätten för enskilda dödsbodelägare att föra talan som parter i eget namn men för boets räkning inte skall gälla i fall då de har träffat avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. En sådan rätt skulle enligt utredningen innebära en onödig inskränkning i parternas avtalsfrihet. Om en enskild delägare vill föra talan för boet mot en annan delägare, får han enligt utredningen först säga upp avtalet enligt 24 kap. 3 § ärvdabalken eller vända sig till domstol och få avtalet upphävt med stöd av 24 kap. 5 § ärvdabalken.

Förslaget har inte kommenterats närmare av remissinstanserna. För egen del finner jag det visserligen vara ett rimligt antagande att dödsbodelägare som avtalar om sammanlevnad i oskiftat bo i allmänhet räknar med att de inte senare skall börja processa mot varandra. Syftet med avtalet kan dock inte i sig antas vara att hindra processer delägarna emellan utan i stället att uppskjuta avvecklingen av dödsboet. Skulle sedan avtalet har träffats en tvist uppkomma mellan delägarna, finns det anledning för dem att ta ställning till om deras avtal bör bestå. Om ingen delägare ser något hinder mot att fortsätta sammanlevnaden i det oskiftade boet trots den uppkomna tvisten, kan jag inte finna något skäl till att avtalet skall behöva sägas upp för att en enskild delägare skall kunna utöva sin talerätt. En sådan lösning skulle tvärtom kunna innebära att den trygghet som avtalet innebär mot ett skifte rycks undan i onödan. Om någon delägare å andra sidan skulle anse att rättegången innebär en sådan väsentlig förändring i förutsättningarna för avtalet att det bör upphöra att gälla, finns möjlighet enligt 24 kap. 5 § ärvdabalken att begära domstolens förklaring om detta. I fråga om avtal som gäller för en obestämd tid har varje delägare även rätt att med stöd av 24 kap. 3 § ärvdabalken säga upp avtalet med tre månaders uppsägningstid. De möjligheter som sålunda finns anser jag tillräckligt tillgodose de delägare som med anledning av den uppkomna tvisten vill att avtalet inte längre skall bestå.

Jag förordar därför att enskilda delägare skall ha rätt att föra talan som

*Dödsbodelägarers
rätt att föra
talan*

parter i eget namn men för boets räkning även i fall då delägarna har slutit avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. Delägarna bör dock kunna avtala om att en sådan talerätt inte skall få utövas.

Utredningen har vidare föreslagit att gällande praxis lagfästs såvitt gäller s.k. efterarvingars rätt att enligt 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken föra talan för egen del om återgång av gåva m.m. Förslaget har i och för sig inte mött någon erinran under remissbehandlingen. Familjelagssakkunniga har dock framhållit att de ganska snart kommer att föreslå betydande ändringar i reglerna om makes arvsrätt, varvid 3 kap. ärvdabalken kommer att omarbetas helt. Med hänsyn härtill anser jag att man bör avvakta familjelagssakkunnigas förslag och inte nu göra någon ändring i 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken.

Utredningen har slutligen föreslagit att bestämmelsen i 20 kap. 1 § ärvdabalken om förrättande av bouppteckning kompletteras med en föreskrift om vem som är behörig att ansöka om förlängning av tiden för att förrätta bouppteckning. Under remissbehandlingen har från domstolshall påpekats att de nuvarande bestämmelserna inte har föranlett några tillämpningssvårigheter, varför behovet av en lagreglering kan ifrågasättas. Jag delar denna uppfattning och anser alltså att domstolarna även i fortsättningen bör kunna ta ställning till frågan med hjälp av allmänna principer.

2.3 Preskription av rätten till arv och testamente

Den gällande lagstiftningen om arv och testamente förutsätter att en arvinge eller testamentstagare tillträder eller gör anspråk på kvarlåtenskapen inom viss tid efter dödsfallet. I annat fall preskriberas hans arvs- eller testamentsrätt.

Den allmänna regeln om preskription av rätten att ta arv och testamente finns i 16 kap. 4 § ärvdabalken, som innebär att en arvinge eller testamentstagare skall göra gällande sin rätt inom tio år från dödsfallet eller från den senare tidpunkt då hans rätt inträder. Är några arvingar eller testamentstagare helt eller delvis okända, gäller dock enligt 16 kap. 1–3 §§ ärvdabalken att domstolen skall låta införa en kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar med uppmaning till dem att göra sin rätt gällande inom fem år. Om det föreligger särskilda skäl kan domstolen enligt lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente förlänga denna tid med fem år i sänder, dock sammanlagt högst femton år. Vissa bestämmelser om kungörelseförfarandet finns i kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas.

Enligt utredningens förslag skall den allmänna preskriptionstiden förkortas från tio till fem år. Utredningen föreslår vidare att de särskilda preskriptionsbestämmelserna i 16 kap. 1 – 3 §§ ärvdabalken upphävs, liksom

*Preskription av
rätten till arv
och testamente*

de anslutande författningarna om förlängning av preskriptionstiden och om kungörelseförfarandet enligt de nämnda bestämmelserna.

För att de förordade preskriptionsreglerna inte skall medföra rättsförluster för vissa kategorier arvtagare föreslår utredningen att två nya bestämmelser införs i 16 kap. 7 resp. 8 § ärvdabalken. Enligt den ena bestämmelsen skall en bortovarande arvtagare få göra anspråk på kvarlåtenskapen även efter preskriptionstidens utgång, om övriga arvtagare som redan har tillträtt arvet kände till att det fanns andra arvtagare. Den andra bestämmelsen innebär att en sekundärarvinge, dvs. den som har blivit arvsberättigad på grund av att en tidigare arvtagares rätt har preskriberats, skall få tillgodoräkna sig en egen preskriptionstid. Denna tidsfrist skall utgöra ett år från den tidpunkt da den tidigare arvtagares rätt preskriberades.

Flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i denna del har godtagit utredningens förslag. Förslaget avstyrks dock av Göta hovrätt och domstolsverket, som bl. a. anser att det inte finns anledning att minska de redan nu korta preskriptionstiderna.

De arvtagare som har bevakat sin rätt till arv eller testamente efter den døde har givetvis ett starkt intresse av att preskriptionstiden blir så kort som möjligt. Så länge preskriptionstiden löper är ju rättsläget oklart för dem. Frågan är emellertid om detta intresse är så angeläget att det bör få medföra en försämring för sådana arvtagare som får kännedom om dödsfallet först flera år senare. Det kan visserligen hävdas att den arvtagare som har så liten kontakt med den avlidne att han inte inom de närmaste åren får kännedom om dödsfallet får finna sig i att hans anspråk på arv eller testamente preskriberas. Å andra sidan kan det tänkas fall då en arvlätare och en arvtagare har haft en samhörighet trots att de inte har stått i regelbunden kontakt med varandra. Som exempel kan nämnas den situationen att arvtagaren har varit bosatt utomlands och arvlätaren här i landet. Skälet till att en arvtagare inte får kännedom om dödsfallet kan också vara att de andra arvtagarna har medvetet underlåtit att underrätta honom om dödsfallet.

Det bör vidare beaktas att redan de nuvarande preskriptionstiderna är ganska korta i jämförelse med de tider som gäller i övriga länder i Västeuropa. Med hänsyn bl.a. till den nuvarande invandringen till vårt land kan det vara olämpligt att tillskapa regler som i allt för stor utsträckning avviker från vad som gäller i dessa länder. En förkortning av preskriptionstiderna skulle även medföra att man bryter den rättslikhet som gäller f.n. mellan de nordiska länderna.

Av dessa skäl anser jag att man inte nu bör förkorta de gällande preskriptionstiderna. Det finns då inte heller anledning att genomföra de övriga förslag som utredningen har lagt fram i denna del. Jag kan alltså inte tillstyrka att de nuvarande preskriptionsreglerna ändras i något avseende.

*Preskription av
rätten till arv
och testamente*

2.4 Dödförklaring

Dödförklaring

Om någon är borta och viss tid har förflutit sedan han veterligen senast var vid liv, kan enligt 25 kap. 1 § ärvdabalken ansökan göras hos domstol om att han skall förklaras död. I allmänhet krävs att minst tio år har förflutit. Om den som har försvunnit är över 75 år vid ansökningstillfället, får ansökan dock göras sedan fem år har förflutit. Var den försvunne i livsfara vid försvinnandet, får ansökan göras efter tre år. I rättspraxis har ganska stränga krav ställts på bevisningen om att livsfara förelåg (se NJA 1977 s. 118 och 1980 s. 44).

I direktiven för utredningen ifrågasattes om inte de angivna tiderna för dödförklaring var onödigt långa. Utredningen har därför diskuterat om de bör förkortas. Enligt utredningen bör emellertid huvudregeln fortfarande vara tio år eller, om den försvunne var över 75 år, fem år. Däremot föreslår utredningen att treårstiden för fall då den försvunne var i livsfara förkortas till ett år. Utredningen anser vidare att det för dödförklaring i detta fall bör räcka att det görs sannolikt att den försvunne var i livsfara.

Remissinstanserna har i allmänhet godtagit att huvudregeln för dödförklaring även i fortsättningen skall vara att det efter försvinnandet har förflutit tio år eller, om den försvunne var över 75 år, fem år. Endast Sveriges advokatsamfund har en annan uppfattning. Enligt samfundet torde det med de kommunikationer vi har i dag vara utomordentligt ovanligt att någon försvinner och inte hör av sig inom rimlig tid, för såvitt han inte har försvunnit för gott. Samfundet föreslår därför att tidsfristen sänks till fem år för normalfallet och till tre år för fall då den försvunne har uppnått 75 års ålder.

Remissinstanserna tillstyrker vidare allmänt att tiden för dödförklaring i fall då den försvunne var i livsfara förkortas till ett år. Däremot anser några remissinstanser att det nuvarande kravet på full bevisning i dessa fall inte bör mjukas upp och ersättas av en sannolikhetsbedömning.

För egen del vill jag till en början framhålla att en dödförklaring enligt svensk rätt medför alla de rättsverkningar i personligt och ekonomiskt hänseende som inträder när någon har dött. Detta gör att en dödförklaring bör få meddelas endast om mycket starka skäl talar för att den försvunne verkligen är död. Långa tidsfrister minskar givetvis risken för en oriktig dödförklaring. Även om det numera finns stora möjligheter att kommunicera med närstående t.o.m. från de avlägsnaste orter, kan frånvaron av livstecken inte utan vidare anses ge fog för att ett dödsfall har inträffat. Med hänsyn till detta och då huvudregeln för dödförklaring i flertalet västeuropeiska länder, bl.a. de andra nordiska länderna, är att det skall ha förflutit tio år eller, om den försvunne var över 75 år, fem år från försvinnandet, är jag inte beredd att föreslå att de motsvarande tider som f.n. gäller i Sverige förkortas.

Är det utrett att den försvunne var i livsfara när han försvann, minskar

Dödförklaring

emellertid betänkligheterna mot att han förklaras död redan när en ganska kort tid har förflutit efter försvinnandet. Liksom i bl.a. Danmark och Norge bör det i detta fall vara tillräckligt med en ettårstid.

En ettårstid måste däremot anses för kort när det inte är utrett utan bara sannolikt att den försvunne var i livsfara vid försvinnandet. Å andra sidan synes den nuvarande huvudregeln om tio resp. fem år för lång i sådana fall då omständigheterna tyder på att den försvunne var i livsfara men full bevisning om detta inte går att åstadkomma. En uppmjukning av det nuvarande ganska stränga beviskravet kan enligt min mening försvaras, om tiden sätts till tre år. Jag förordar därför en treårstid för sådana fall då det visserligen inte är utrett men ändå kan antas att den försvunne var i livsfara vid försvinnandet.

Om det sedan ansökan om dödförklaring har gjorts hos en domstol inte blir klarlagt att den som är borta har avlidit, skall domstolen enligt 25 kap. 4 § ärvdabalken utfärda kungörelse om ansöknings med kallelse på den bortovarande att anmäla sig hos domstolen inom viss tid. I kungörelsen skall även var och en som kan lämna upplysningar i ärendet anmanas att göra det hos domstolen. Kungörelsen skall genom domstolens försorg föras in i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning. Enligt 4 § lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m. (kungörandelagen) bör kungörandet göras också i annan form (s. k. stödjande kungörande), om syftet med tillkännagivandet därigenom främjas och kostnaderna för detta inte blir oförsvarligt höga.

Enligt utredningen bör domstolen ges möjlighet att föra in kungörelsen även i utländska tidningar, framför allt när det är fråga om dödförklaring av en utländsk medborgare. Utredningen anser att det är tveksamt om domstolarna med stöd av enbart de nämnda bestämmelserna om stödjande kungörande skulle överväga att använda sig av förfarandet med kungörelse i utländska tidningar. Utredningen föreslår därför en uttrycklig bestämmelse i 25 kap. 4 § ärvdabalken om att kungörelsen kan införas också i sådana tidningar.

Under remissbehandlingen har domstolsverket avstyrkt detta förslag, medan hovrätten för Övre Norrland har ifrågasatt om den föreslagna bestämmelsen behövs. Övriga remissinstanser har inte kommenterat förslaget i denna del.

För egen del vill jag erinra om att det i prop. 1976/77:63 med förslag till kungörandelag har framhållits att bestämmelserna om stödjande kungörande har stor betydelse för att kungörandet skall bli effektivt och att ett sådant kungörande inte bör underlåtas utan starka skäl. Vidare har nämnden för samhällsinformation, som enligt 5 § kungörandelagen meddelar allmänna råd för tillämpningen av lagen, understrukit vikten av att myndigheterna överväger stödjande kungörande och påpekat att, om målgruppen finns utomlands, detta regelmässigt är ett starkt skäl att använda sig av ett sådant kungörande, t.ex. i en tidning som har spridning i det landet.

Med hänsyn till detta kan jag inte se att det finns något behov av att föra in

en särskild bestämmelse i 25 kap. 4 § ärvdabalken om att kungörelse kan ske även i utländska tidningar. Jag tillstyrker därför inte utredningens förslag på denna punkt.

*Allmänna
arvsfondens
rätt att avstå
egendom*

2.5. Allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom

Om den som avlider saknar arvsberättigad make eller släkting, tillfaller arvet allmänna arvsfonden (5 kap. 1 § ärvdabalken). Egendom kan tillföras arvsfonden även genom gåva och testamente. Bestämmelser om fonden finns i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden.

Fondens egendom skall förvaltas av kammarkollegiet som en särskild fond för att främja vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade (1 §). En tiondel av de medel som flyter in under ett räkenskapsår skall läggas till fonden, medan återstående nio tiondelar samt avkastningen på kapitalet skall vara tillgängliga för utdelning. Beslut om understöd ur fonden meddelas av regeringen. Understöd får inte ges för åtgärder som det åligger stat eller kommun att bekosta (2 §).

Kammarkollegiet får på fondens vägnar godkänna testamente till annan än fonden om det inte föreligger anledning till klander. Kan testamentet antas vara ett riktigt uttryck för arvlåtarens yttersta vilja, får godkännande ske även om klanderanledning föreligger eller bevakning inte har ägt rum (4 §). Arv som tillfallit fonden kan avstås helt eller delvis till annan, om det med hänsyn till arvlåtarens uttalanden eller andra särskilda omständigheter kan antas överensstämma med arvlåtarens yttersta vilja. Även i annat fall kan arv avstås till arvlåtarens släkting eller annan person som har stått arvlåtaren nära, om det kan anses billigt. Beslut om arvsavstående fattas av regeringen eller, efter dess bemyndigande, av kammarkollegiet. I vissa fall krävs riksdagens medverkan (5 §).

Egendom som har tillfallit fonden och som inte har avståtts skall säljas. Enligt förordningen (1971:727) om försäljning av staten tillhörig fast egendom m.m. skall den säljande myndigheten se till att köpeskillingen blir den högsta möjliga och att den i varje fall inte understiger egendomens saluvärde, om inte annat särskilt föreskrivs. Lös egendom skall säljas på offentlig auktion av den gode man som enligt 7 § arvsfondslagen har förordnats av tingsrätten att vid boutredningen företräda fonden (8 § arvsfondslagen). Särskilda regler gäller beträffande tomträtt och fordringar.

Enligt utredningen är de nu gällande bestämmelserna om avstående och om försäljning av fondens egendom till nackdel för sådan egendom som är intressant från kulturhistoriska synpunkter eller från natur- eller kulturvårds-synpunkt. Bestämmelserna medför att sådan egendom i vissa fall inte kan bevaras. Utredningen föreslår därför att arv som avser egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- eller kulturvårds-synpunkt skall få avstås till någon som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på ett lämpligt sätt.

Samtliga remissinstanser som har yttrat sig i denna del har tillstyrkt utredningens förslag eller lämnat det utan erinran. Kammarkollegiet, som anser att förslaget i realiteten medför en utvidgning av fondens ändamål, föreslår att det i 1 § i arvsfondslagen skall anges att fonden också har till uppgift att på det sättet främja kulturhistoriska intressen samt vård av natur och kultur och att fonden kan avstå egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt etc. Vidare anser kollegiet att avstående av egendom bör kunna ske endast till förmån för juridisk person.

Jag delar utredningens uppfattning att gällande bestämmelser kan innebära nackdelar för egendom som är värdefull från kulturhistoriska synpunkter eller med hänsyn till natur- eller kulturvård. De begränsade möjligheterna till avstående av fondens egendom i förening med bestämmelserna att försäljning av fast egendom skall ske till högsta möjliga pris skulle sålunda kunna innebära en risk för att egendom som är intressant från t. ex. kulturhistorisk synpunkt inte kan bevaras. Det finns således skäl som talar för att utredningens förslag genomförs.

Det bör dock beaktas att det är en väsentlig skillnad mellan de möjligheter som allmänna arvsfonden f. n. har att avstå egendom och den ordning som föreslås av utredningen. De nuvarande bestämmelserna förutsätter att det föreligger en personlig anknytning mellan arvlåtaren och den som egendomen avstås till, medan utredningens förslag innebär att arvsfonden skall kunna avstå egendom även för att tillgodose vissa allmänna intressen. En sådan utvidgning väcker frågan om inte avstående bör få ske även för andra ändamål (jfr LU 1979/80:17). Det kan nämnas att tanken att arvsfonden skulle kunna avstå bl. a. kulturhistoriskt intressant egendom behandlades år 1969 i samband med en ändring i arvsfondslagen. Tanken avvisades emellertid då med hänsyn till de principiella betänkligheter som förelåg mot att utvidga arvsfondens ändamål för vissa speciella situationer (se prop. 1969:83 s. 47).

Härtill kommer att det i detta ärende inte har dokumenterats vilket praktiskt behov som kan finnas av en sådan möjlighet till avstående som utredningen har föreslagit. Enligt min mening bör denna fråga och de övriga spörsmål som gäller en eventuell utvidgning av fondens möjligheter att avstå egendom utredas ytterligare innan slutlig ställning tas till utredningens förslag.

Med hänsyn till det sagda kan jag inte förorda att utredningens förslag genomförs nu, utan frågan får tas upp senare i lämpligt sammanhang.

Jag har i denna fråga samrätt med chefen för budgetdepartementet.

*Polisens skyldighet
att ta hand om
avlidnas egendom*

2.6 Polisens skyldighet att ta hand om avlidnas egendom

Till dess att en avlidens egendom har kommit under förvaltning av samtliga dödsbodelägare eller av boutredningsman eller testamentsexekutor skall egendomen enligt 18 kap. 2 § första stycket ärvdabalken i regel vårdas av

delägare som sammanbodde med den döde eller annars kan ta vård om egendomen. Finns det inte någon som sålunda tar vård om egendomen, skall enligt 18 kap. 2 § andra stycket ärvdabalken husfolk, husvärd eller annan som är närmast därtill ta hand om egendomen. Också polismyndighet har en sådan skyldighet, om dess biträde begärs eller annars behövs. Den som har tagit hand om egendomen kan välja mellan att själv tillkalla delägare och att göra anmälan till socialnämnden. I det senare fallet är socialnämnden skyldig att fullgöra den provisoriska förvaltning som normalt ankommer på dödsbodelägarna.

*Polisens skyldighet
att ta hand om
avlidnas egendom*

Om den döde saknade hemvist här i landet, gäller särskilda regler enligt 2 kap. 3 § lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. Har den dödes egendom inte avträttits till förvaltning av boutredningsman, skall den som vårdar egendomen göra anmälan till polismyndigheten. Då anmälan sker eller förhållandet annars blir känt skall polismyndigheten ta vård om egendomen, om det behövs. Om egendomen är av ringa värde och består huvudsakligen av kontanter och lösöre för personligt bruk får polismyndigheten, sedan begravningskostnader m.m. har betalats, under vissa förutsättningar lämna egendomen till anhörig till den döde eller konsul för hans hemland. I annat fall skall polismyndigheten göra anmälan till domstol, som har att förordna boutredningsman.

Polisutredningen har i betänkandet (SOU 1979:6) Polisen tagit upp vissa speciella uppgifter som f. n. åvilar polismyndigheterna, bl.a. polisens skyldighet att ta vård om avlidnas egendom. Utredningen framhåller att det redan av de allmänna bestämmelserna om polisens verksamhet följer att polisen i detta fall, liksom i andra sammanhang, är skyldig att ge allmänheten upplysningar och hjälp. Bestämmelsen i 18 kap. 2 § andra stycket ärvdabalken om polisens medverkan vid dödsfall leder emellertid enligt utredningen till att polisen belastas med att ta emot anmälningar och utföra uppgifter som sakligt sett bör ankomma på en socialnämnd. Denna bestämmelse bör därför ändras så att vad som sägs där om polismyndighetens uppgifter utgår. Enligt utredningen finns det inte heller något sakligt skäl för att polisen, när den avlidne hade hemvist utomlands, skall behöva vidta åtgärder av rent social karaktär, t.ex. att ombesörja begravning. Dessa åtgärder bör i stället ankomma på socialnämnden. Utredningen förordar därför att 2 kap. 3 § lagen om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo ändras så att vad som sägs där om polismyndigheten i stället kommer att gälla socialnämnden.

Polisutredningens betänkande har remissbehandlats. Därvid har praktiskt taget alla remissinstanser tillstyrkt att polisen befrias från sin skyldighet att ta hand om avlidna personers egendom och att denna uppgift i fortsättningen läggs enbart på socialnämnden. Jag har samma uppfattning och förordar att 18 kap. 2 § andra stycket ärvdabalken och 2 kap. 3 § lagen om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo ändras i enlighet med detta.

2.7 Ikraftträdande m. m.

*Ikraftträdande
m. m.*

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft den 1 juli 1981. När det gäller reglerna om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder bör dock de äldre bestämmelserna fortfarande tillämpas, om den döde har avlidit före ikraftträdandet. Vidare bör i fråga om dödförklaring gälla att äldre bestämmelser skall tillämpas, om ansökan om dödförklaring har gjorts före ikraftträdandet.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i ärvdabalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

18 kap.

1 a §¹

När särskild dödsboförvaltning inte har anordnats enligt 19 kap. får enskilda delägare i mål som rör boet väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Första stycket. Bestämmelsen, som är ny men som står i överensstämmelse med gällande rättspraxis, utgör ett undantag från den allmänna regeln i 18 kap. 1 § om att ett dödsbo, när särskild dödsboförvaltning inte har anordnats enligt 19 kap., företräds av delägarna gemensamt. Enligt den nya bestämmelsen får även en eller flera enskilda delägare företräda boet i vissa fall. Denna rätt gäller i mål som rör boet. I andra sammanhang än i rättegång gäller huvudregeln om dödsbodelägarnas gemensamma förvaltning. Att målet skall röra boet innebär vidare att det måste föreligga en tvist mellan boet som sådant och någon annan. Enbart stridigheter mellan delägarna inbördes om hur förvaltningen lämpligen skall utövas utgör inte en sådan tvist. Den kan inte prövas av domstol, utan delägarna får i ett sådant fall liksom f. n. överlämna avgörandet till en särskilt förordnad boutredningsman.

¹ I propositionsförslaget har tagits in ett nytt tredje stycke.

Rätten för enskilda dödsbodelägare att företräda boet i rättegång gäller endast när delägarna för talan som kärande. Detta framgår av kravet på att de skall "väcka och föra talan". Enskilda delägare kan däremot inte företräda boet på svarandesidan. En utomstående som vill utverka ett rättskraftigt avgörande mot boet måste alltså även i fortsättningen stämma in boet som sådant, varvid det företräds av delägarna gemensamt. Även en delägare som för talan mot boet för egen del får stämma in boet som sådant. Boet företräds då av de övriga delägarna.

18 kap 1 a § ärvdebalken (ÄB)

Rent tekniskt har de enskilda delägarnas talesrätt utformats som en rätt att föra talan som parter i eget namn men för boets räkning. Det innebär att avgörandet i målet får rättskraft mot boet men att delägarna för talan på eget kostnadsansvar. Enligt andra stycket kan de dock i vissa fall få ersättning av boet för sina kostnader.

En förutsättning för de enskilda delägarnas talerätt är att samtliga delägare är parter i målet. Ett exempel är att tre av fyra delägare väcker talan mot den fjärde om att denne skall utge viss egendom till boet. Om en av de tre delägarna vill förhålla sig neutral och alltså stå utanför rättegången, har de andra delägarna talerätt endast om deras talan riktas också mot denne, alltså med yrkande att också han skall utge den omtvistade egendomen.

De enskilda delägarnas talerätt är emellertid inte begränsad till fall då enbart delägarna i dödsboet är parter i målet. Något hinder finns inte mot att en enskild delägare för talan inte bara mot de andra delägarna utan också mot någon utomstående som är inblandad i tvisten. I det tidigare nämnda exemplet kan de tre delägare som vill väcka talan mot den fjärde alltså stämma in även t. ex. dennes make om det finns anledning till det. Däremot medger inte bestämmelsen att enbart utomstående stäms in. Beträffande en sådan talan gäller huvudregeln i 18 kap. 1 §, dvs. talan får föras endast av samtliga delägare i boets namn.

När flera delägare för talan för boets räkning med stöd av förevarande bestämmelse gäller 14 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken, dvs. endast en dom kan ges för dem alla. Det innebär att en handling som en av dem företar i rättegången gäller även till förmån för de andra delägarna. Om en av delägarna överklagar domen gäller det alltså också för de andra.

För det fall att dödsboet är försatt i konkurs gäller enligt 20 § konkurslagen att boet företräds uteslutande av konkursförvaltaren. Enskilda dödsbodelägare kan alltså inte i ett sådant fall väcka och föra talan för boets räkning med stöd av förevarande bestämmelse. Om de ändå gör det torde domstolen dock böra bereda konkursboet genom konkursförvaltaren tillfälle att överta deras talan innan den avvisas (jfr NJA 1978 s. 347). Har de väckt talan redan innan dödsboet försattes i konkurs, torde 22 § konkurslagen kunna tillämpas analogt. Det innebär att konkursboet kan överta delägarnas talan men att, om det inte sker, delägarna kan fortsätta rättegången utan att den egendom som tvisten gäller anses tillhöra konkursboet.

Andra stycket. Som tidigare har nämnts för enskilda delägare talan enligt

första stycket på eget kostnadsansvar. Förlorar de målet får de alltså stå för både sina egna och motpartens rättegångskostnader. Om de däremot vinner målet, har de i regel rätt till ersättning av motparten för sina kostnader. I vissa fall måste de dock även då stå för sina egna kostnader (se 18 kap. 2–4 och 6 §§ rättegångsbalken). I så fall, liksom när motparten inte kan betala deras kostnader, kan de enligt förevarande bestämmelse få kostnaderna ersatta av dödsboet, i den mån dessa täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången. En motsvarande bestämmelse gäller enligt 19 kap. 19 § första stycket ärvdabalken vid klander av boutredningsmans förvaltning.

18 kap 2 § ÄB

2 §

Till dess att egendomen *har tagits om hand* av samtliga dödsbodelägare eller av den som *i annat fall* har att förvalta boet, skall egendomen, *om* den ej står under vård av förmyndare, syssloman eller annan, vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller *annars* kan *ta hand* om egendomen. *Den som har tagit hand om egendomen skall genast* underrätta övriga delägare om dödsfallet *och, om det behövs* god man för *någon* delägare, göra anmälan *hos rätten enligt* 18 kap. föräldrabalken. *Vad som har sagts* om delägare gäller *också* efterlevande make som *inte* är delägare.

Finns det inte någon som sålunda tar hand om den dödes egendom, skall medlem av hushållet som den döde tillhörde, hyresvärd eller annan som är närmast till det ta hand om egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Då anmälan skett eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, göra vad som enligt första stycket åligger delägare. För kostnaderna med anledning av detta har kommunen rätt till ersättning av boet.

Första stycket. Bestämmelserna har endast justerats rent språkligt.

Andra stycket. Bestämmelserna har ändrats så att den skyldighet som polisen f. n. har att ta hand om avlidna personers egendom i fortsättningen läggs enbart på socialnämnden. Ändringen har sin grund i ett förslag av polisutredningen i betänkandet (SOU 1979:6) Polisen. Som har framhållits under remissbehandlingen av detta betänkande (se prop. 1980/81:13 s. 204) kan polisen dock bli skyldig att i ett inledande skede ta hand om en avlidens egendom, så länge det inte finns en utbyggd socialjour i alla kommuner. Av bestämmelserna i polisinstruktionen (1972:511) om polisens skyldighet att lämna allmänheten hjälp följer vidare att polisen även i fortsättningen måste ta hand om en avlidens egendom, om det behövs för att förhindra att egendomen skingras genom brott eller på ett annat obehörigt sätt.

Bestämmelserna har vidare ändrats på så sätt att socialnämnden är skyldig att ta hand om den dödes egendom inte bara, som f. n., när anmälan om dödsfallet har gjorts till nämnden utan också när nämnden på annat sätt har fått kännedom om att dess ingripande är nödvändigt.

19 kap.

19 kap 12 a § ÄB

12 a §¹

När dödsboet förvaltas av boutredningsman får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om även övriga delägare är parter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Första stycket. Bestämmelsen är ny men motsvarar gällande rättspraxis. Den innebär att delägarna i ett dödsbo under vissa förutsättningar kan företräda boet i rättegång trots att boet förvaltas av boutredningsman. Den utgör alltså ett undantag från huvudregeln i 19 kap. 12 § om att det i ett sådant fall är boutredningsmannen som ensam företräder boet.

På samma sätt som gäller enligt den nya bestämmelsen i 18 kap. 1 a § får dödsbodelägarna företräda boet endast i mål som rör boet. När det inte råder tvist mellan boet som sådant och någon annan utövas dödsboförvaltningen även i fortsättningen av boutredningsmannen ensam. Delägarna har vidare endast rätt att företräda boet som kärande, däremot inte som svarande.

Beträffande innebörden av att delägarna för talan som parter i eget namn men för boets räkning kan hänvisas till specialmotiveringen till 18 kap. 1 a §.

En förutsättning för delägarnas talerätt är, liksom enligt 18 kap. 1 a § första stycket, att samtliga delägare är parter i målet. Något hinder finns inte mot att utöver samtliga delägare också utomstående är parter i målet på kärande- eller svarandesidan. Till skillnad från vad som gäller enligt 18 kap. 1 a § första stycket kan talan föras av samtliga delägare mot en eller flera utomstående.

Ytterligare en förutsättning för delägarnas talerätt är att boutredningsmannen avstår från att föra boets talan. Det saknar betydelse vilken orsaken till avståendet är. Vanligen torde boutredningsmannen ha bedömt utsikterna till framgång som så små att han inte vill föra boets talan. Det kan vidare tänkas att motpartens ekonomi är så svag att det enligt boutredningsmannens mening inte lönar sig att föra talan mot honom. Boutredningsmannen kan även av andra skäl anse att en talan är mindre meningsfull, särskilt med hänsyn till den tidsutdräkt som den kan medföra. Slutligen kan det finnas anledning för boutredningsmannen att låta delägarna föra talan för boets räkning när frågan aktualiseras efter det att han i övrigt har slutfört sitt uppdrag men innan han har blivit entledigad enligt 19 kap. 15 § fjärde stycket.

Att boutredningsmannen avstår från att föra boets talan är en processförutsättning som skall beaktas av domstolen själv. När enskilda delägare för talan för boets räkning skall domstolen alltså kontrollera om boet förvaltas av boutredningsman och, om så är fallet, undersöka om han avstår

¹ Första stycket har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget.

från att föra denna talan. Ett avstående bör i regel göras skriftligen. Det är givetvis bäst om delägarna ger in meddelandet om avstående redan i samband med stämningsansökningen tillsammans med uppgifter om boutredningsmannens förordnande.

Domstolen bör i allmänhet kunna godta ett påstående av delägarna om att boet inte förvaltas av boutredningsman. Skulle det senare visa sig att en boutredningsman var förordnad när delägarna väckte sin talan, bör domstolen innan frågan om avvisning prövas undersöka om boutredningsmannen avstår från att föra denna talan.

Har målet avgjorts trots att boet förvaltas av en boutredningsman som inte har avstått från att föra boets talan, torde dödsboet genom boutredningsmannen ha möjlighet att anföra domvillobesvär.

Om en talan från början har väckts av boutredningsmannen men denne därefter vill återkalla eller lägga ned sin talan, bör enskilda delägare enligt grunderna för den nya bestämmelsen kunna överta denna talan och fullfölja den som parter i eget namn men för boets räkning, under förutsättning att samtliga delägare är parter i målet. I rättegångskostnadshänseende synes grunderna för 18 kap. 10 § rättegångsbalken böra tillämpas (jfr prop. 1975:6 s. 257).

Om boutredningsmannen å andra sidan från början avstår från att föra boets talan bör han när som helst kunna överta en talan som har väckts av enskilda delägare, om han ändrar sig och vill processa för boet (jfr prop. 1975:6 s. 257). Han bör f. ö. på motsvarande sätt ha rätt att överta en talan som någon enskild delägare kan ha väckt med stöd av 18 kap. 1 a § innan boutredningsmannen förordnades. Om boutredningsmannen i dessa fall övertar en talan som har väckts av enskilda delägare för boets räkning, kan dessa inte längre stå kvar som parter i målet. Också vid ett sådant övertagande synes grunderna för 18 kap. 10 § rättegångsbalken böra tillämpas i fråga om fördelningen av delägarnas och boets ansvar för rättegångskostnaderna i målet.

Oavsett om boutredningsmannen har övertagit en talan som har väckts av enskilda delägare eller dessa alltjämt för talan för boets räkning kan boutredningsmannen när som helt ingå en förlikning med motparten om det som tvisten gäller. Boutredningsmannen har inte behörighet att ingå förlikning beträffande de enskilda delägarnas rättegångskostnader. Givetvis bör han emellertid ta hänsyn även till dessa kostnader när han träffar förlikningen. I fråga om förhållandet mellan delägarna och motparten i rättegångskostnadshänseende blir bestämmelsen i 18 kap. 5 § tredje stycket rättegångsbalken tillämplig (jfr prop. 1975:6 s. 257). Av grunderna för andra stycket i förevarande paragraf torde vidare följa att delägarna har rätt till ersättning av dödsboet för sina kostnader i målet, i den mån dessa täcks av det som har kommit boet till godo genom förlikningen.

Andra stycket. Bestämmelsen motsvarar den som har tagits in i 18 kap. 1 a § andra stycket.

20 a §¹19 kap 20 a § ÄB
21 kap 1 § ÄB

När dödsboet förvaltas av testamentsexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om även övriga delägare är parter i målet och testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Första stycket. Bestämmelsen, som är ny, innebär att dödsbodelägarna i princip har samma rätt att väcka och föra talan för boets räkning när boet förvaltas av en testamentsexekutor som när det förvaltas av en boutredningsman. Till skillnad från vad som är fallet med en boutredningsman kan emellertid en testamentsexekutors behörighet att företräda boet i rättegång ha inskränkts i det testamente genom vilket han har förordnats. I samma mån har delägarna inte någon talerätt enligt denna bestämmelse. Deras talerätt regleras i denna situation i 18 kap. 1 a §.

En annan skillnad mellan en boutredningsmans och en testamentsexekutors behörighet att företräda boet är att testamentsexekutorn gör det endast i förening med den avlidnes make så länge denne är delägare i denna egenskap. Vid tillämpningen av förevarande bestämmelse krävs dock inte att också den efterlevande maken avstår från att föra boets talan. I stället är det en förutsättning för enskilda delägars talerätt att samtliga delägare, däribland den efterlevande maken, är parter i målet.

Andra stycket. Bestämmelsen motsvarar dem som har tagits in i 18 kap. 1 a § andra stycket och 19 kap. 12 a § andra stycket.

21 kap.

1 §

Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades eller, om boet förvaltas av boutredningsman, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.

Paragrafen överensstämmer i sak med de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 8 §. De ändringar som har gjorts är i huvudsak av språklig art.

F. n. gäller enligt 21 kap. 11 § att delägare som betalar en skuld i strid med 21 kap. 8 § blir personligen betalningsansvariga för sådana skulder som var kända för dem vid en därefter förrättad bouppteckning. I vissa lindrigare fall föreligger dock endast skadeståndsskyldighet. I och med att 21 kap. 11 § nu upphävs handlar delägarna i fortsättningen endast under det allmänna skadeståndsansvar som gäller enligt 18 kap. 6 §.

Liksom f. n. kan en boutredningsman eller en testamentsexekutor som

¹ Första stycket har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget

betalar en skuld i strid med de angivna bestämmelserna bli skyldig att betala skadestånd enligt 19 kap. 18 resp. 20 §. 21 kap 2–4 §§ ÄB

2 §

Sedan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades får borgenärerna kräva säkerhet för sådana skulder efter den döde vilka inte har förfallit till betalning och för vilka det inte redan finns tillräcklig säkerhet. Ställs ej säkerhet inom tre månader, får dödsboet inte längre tillgodoräkna sig någon förfallotid.

Paragrafen överensstämmer i sak med de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 9 §.

3 §

Finns det flera delägare i dödsboet eller är allmänna arvsfonden ensam delägare, får en skuld som inte förfaller till betalning inom sex månader sägas upp hos borgenären till betalning sex månader efter uppsägningen. Om borgenären till säkerhet för sin fordran har panträtt i fast egendom eller tomträtt eller har inteckning och han inom tre månader efter uppsägningen meddelar att han vill hålla sig endast till säkerheten, är han dock inte skyldig att ta emot betalning före förfallodagen.

Paragrafen överensstämmer i sak med de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 10 §.

4 §¹

Sker bodelning eller arvskifte innan den dödes och boets andra skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård, skall bodelningen eller skiftet gå åter.

Är skulderna inte större än att de kan betalas av den dödes tillgångar och, om han var gift, vad som av den andra makens egendom skulle ha belöpt på hans lott för det fall att skulderna hade beaktats vid bodelningen, skall återgången begränsas till vad som behövs för att skulderna och kostnaderna för boets förvaltning skall kunna betalas. Vad som sålunda behövs skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem har fått för mycket vid bodelningen eller arvskiftet. I övrigt skall bodelningen eller skiftet bestå.

Uppkommer brist hos någon delägare, skall de övriga delägarna täcka bristen med vad de har fått vid bodelningen eller skiftet. Vad som behövs för att bristen skall kunna täckas skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem sålunda har fått.

Paragrafen har sin motsvarighet i de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 5 §. Till skillnad från dem tillämpas dock de nya reglerna även när dödsboet inte har avträtt till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs. Delägarna har vidare i fortsättningen inte något personligt ansvar för den dödes och boets andra skulder vid sidan av den återgångspåföljd som regleras

¹ Tredje stycket har ändrats i propositionsförslaget.

i förevarande paragraf. Däremot är delägarna liksom hittills också underkastade det allmänna skadeståndsansvar som gäller enligt 18 kap. 6 §.

21 kap 4 § ÄB

Återgångsreglerna i förevarande paragraf aktualiseras endast om inte delägarna kommer överens om att betala de aktuella skulderna av egna medel. Vid mindre skulder torde det normala vara att de betalas på detta sätt. Kan delägarna inte enas, åligger det boet att se till att bodelningen eller arvskiftet går åter.

Om boet inte förvaltas av boutredningsman får delägarna själva verkställa återgången. Om någon av delägarna vägrar att medverka, kan de andra tvingas att i sista hand föra talan vid domstol för att få honom att lämna tillbaka egendom till boet. Förhåller de sig passiva, kan borgenären enligt 19 kap. 1 § ansöka hos domstolen att en boutredningsman förordnas. Även var och en av dödsbodelägarna kan göra en sådan ansökan för att undvika skyldigheten att svara för återgången. Om en boutredningsman förordnas blir det sedan hans sak att för boets räkning föra talan mot den eller de dödsbodelägare som inte godvilligt lämnar tillbaka egendom till boet.

De principer för en återgång som anges i förevarande paragraf bör kunna tillämpas även i sådana fall då någon bodelning eller något arvskifte inte har skett därför att boet består av en enda delägare. Däremot blir paragrafen inte tillämplig när boets egendom har skiftats helt fornlöst mellan flera delägare. Som har sagts i den allmänna motiveringen är delägarna i ett sådant fall skyldiga att på begäran av boet återställa all den egendom som de har mottagit, oavsett om det finns skulder i boet eller inte.

Första stycket. I likhet med vad som gäller f. n. enligt 21 kap. 5 § första stycket skall en bodelning eller ett arvskifte gå åter i sin helhet när den dödes skulder uppgår till eller överstiger hans tillgångar. Återgången omfattar alltså då all den egendom som har delats eller skiftats. Detta gäller även när arvskiftet är endast partiellt.

Till skillnad från de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 5 § första stycket avser de nya återgångsreglerna inte bara den dödes skulder utan också andra skulder som kan ävila boet, t. ex. enligt 18 kap. 3 §. Det personliga ansvar för sådana skulder som delägarna f. n. har enligt 21 kap. 15 § har samtidigt upphävts.

En total återgång enligt förevarande bestämmelse medför, när delningen eller skiftet inte har hunnit verkställas, att beslutet om delningen eller skiftet inte kan fullföljas. Har delningen eller skiftet genomförts, innebär återgången att rättshandlingen inte längre gäller som laga fäng eller grundar några rättigheter eller skyldigheter i övrigt för delägarna. De är då i stället skyldiga att lämna tillbaka all egendom som de har fått ut. Angående skyldigheten att ersätta avkastning av egendomen och om rätten till ersättning för kostnader som har lagts ned på egendomen finns bestämmelser i 21 kap. 6 § i dess nya lydelse.

Var den döde gift, är det inte säkert att den efterlevande maken måste återställa något till dödsboet. När en bodelning går åter skall den

efterlevande visserligen lämna tillbaka egendom som har tillhört boet, men han får behålla och har även rätt att få tillbaka egendom som förut har tillhört honom själv. I denna del kan i övrigt hänvisas till förarbetena till de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 5 § första stycket (SOU 1932:16 s. 377).

Sedan den egendom som omfattas av bodelningen eller arvskiftet har lämnats tillbaka till boet skall egendomen realiseras och borgenärernas fordringar betalas. Även kostnaderna för förfarandet skall ersättas genom den återburna egendomen. Uppkommer därefter överskott, skall detta efter en förnyad bodelning resp. ett nytt arvskifte fördelas mellan dödsbodelägarna.

De nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 5 § första stycket innehåller inte någon uttrycklig reglering av vad som skall ske om en delägare inte kan lämna tillbaka egendom som har tillskiftats honom. Som har framhållits i den allmänna motiveringen torde delägaren emellertid enligt allmänna rättsgrundsatser vara skyldig att utge ersättning för egendomens värde. Denna ersättningsskyldighet kan jämkas i särskilt ömmande fall (jfr SOU 1932:16 s. 390 ff. prop. 1933:7 s. 59–61 och 1LU 1933:34 s. 7). Med egendomens värde får förstås dess värde när återgången aktualiseras. Om den egendom som inte finns i behåll har stigit i värde sedan den tillskiftades delägaren utan att han haft nytta därav, kan det vara ett skäl att jämka dennes ersättningsskyldighet.

Andra stycket. Att återgången skall begränsas till vad som behövs för att skulderna och förvaltningskostnaderna skall kunna betalas överensstämmer med vad som gäller f. n. enligt 21 kap. 5 § första stycket. Frågan om återgången skall vara total eller partiell avgörs med hänsyn till det värde den dödes tillgångar har vid återgångstillfället. Vid en partiell återgång enligt förevarande bestämmelser ligger detta värde även till grund för beräkningen av vad delägarna har fått för mycket vid bodelningen eller arvskiftet.

Liksom vid tillämpningen av första stycket kan delägarnas ersättningsskyldighet enligt andra stycket jämkas i särskilt ömmande fall.

Tredje stycket. Första meningen motsvarar 21 kap. 5 § andra stycket i dess nuvarande lydelse. I klarläggande syfte har i andra meningen tagits in en bestämmelse om hur bristen skall fördelas mellan delägarna.

5 §¹

Egendom som har utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse skall lämnas tillbaka till boet, om det behövs för att den dödes skulder skall kunna betalas. Finns egendomen inte i behåll skall dess värde ersättas, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Paragrafen överensstämmer i sak med de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 6 §.

¹ Andra meningen har fått en något annan lydelse i propositionsförslaget.

6 §

21 kap 6 § ÄB

23 kap 2 § ÄB

24 kap 1 § ÄB

Den som enligt 4 eller 5 § är skyldig att lämna tillbaka egendom till boet eller att ersätta egendomens värde skall utge även ränta eller avkomst av egendomen. Han har dock själv rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för egendomen och, om han var i god tro, kostnader som har varit till nytta för egendomen.

Paragrafen motsvarar de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. 7 §. De ändringar som har gjorts är närmast av språklig art.

23 kap.

2 §

Mot någon delägars bestridande får skifte ej företas innan bouppteckning har förrättats och alla kända skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård.

Skall legat eller ändamålsbestämmelse fullgöras av oskifte, får skifte ej mot delägars bestridande äga rum innan förordnandet har verkställts eller delägaren har fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom har blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av bouppteckningsman eller testamentsexekutor, får skifte ej företas innan denne har anmält att utredningen har slutförts.

Första stycket. I denna paragraf finns f. n. en bestämmelse som innebär att skifte inte får företas mot en delägars bestridande innan bouppteckning har förrättats och delägaren har fritagits från ansvar för den dödes skulder. Eftersom dödsbodelägarer enligt de nya bestämmelserna i 21 kap. inte skall kunna drabbas av sådant ansvar i fortsättningen, har den ifrågavarande bestämmelsen slopats.

Andra och tredje styckena. Bestämmelserna har, fränsett några språkliga justeringar, lämnats oförändrade.

24 kap.

1 §

Om ett dödsbo förvaltas av delägarna gemensamt och de har kommit överens om att leva samman i oskiftat bo, gäller i fråga om förvaltningen av boet och rätten att företräda boet vad som sägs i 18 kap. 1 §, om inte annat har avtalats. Också bestämmelserna i 3, 4 och 6 §§ samma kapitel skall tillämpas.

I fråga om rätten för enskilda delägare att väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning gäller vad som sägs i 18 kap. 1 a §, om inte annat avtalas mellan delägarna.

Första stycket. Bestämmelserna har ändrats endast redaktionellt.

Andra stycket. Bestämmelsen, som är ny, innebär genom hänvisningen till 18 kap. 1 a § att enskilda delägare får i mål som rör boet väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är

motparter i målet. Denna talerätt gäller dock endast om inte delägarna har kommit överens om annat i samband med avtalet om samförvaltning eller senare.

Som har nämnts i den allmänna motiveringen kan ett avtal om sammanlevnad i oskiftat bo i vissa fall sägas upp eller hävas på grund av att enskilda delägare väcker en talan för boets räkning med stöd av 18 kap. 1 a §. Det är f. ö. inte något som hindrar att delägarna redan när avtalet sluts kommer överens om att en sådan rättegång skall få till följd att avtalet upphör att gälla.

Om ett avtal om sammanlevnad i oskiftat bo hävs eller annars upphör att gälla, har det i och för sig inte någon återverkan på en rättegång som enskilda delägare har inlett för boets räkning. Något hinder finns emellertid inte mot att förvaltningen av boet då anförtros en boutredningsman, som enligt vad som har utvecklats i specialmotiveringen till 19 kap. 12 a § första stycket kan ta över de enskilda delägarnas talan.

25 kap.

1 §

Är någon borta och *har det* sedan han veterligen *senast* var vid liv förflutit tio år eller, *om* han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, får ansökan göras om hans dödförklaring. *Kan det antas att den som är borta befann sig i livsfara då han veterligen senast var i livet, får ansökan göras sedan tre år har förflutit. Är det utrett att han befann sig i livsfara, får ansökan dock göras sedan ett år har förflutit.*

Huvudregeln om dödförklaring i första meningen har behållits i sak oförändrad. Liksom f. n. gäller en kortare tid för det fall att den försvunne befann sig i livsfara när han såvitt man vet senast var i livet. Denna tid utgör emellertid i fortsättningen endast ett år och inte, som f. n., tre år. En nyhet är vidare att ansökan om dödförklaring kan göras inte bara när det är utrett utan även när det är antagligt att den försvunne befann sig i livsfara. I så fall gäller dock en treårstid i stället för en ettårstid.

Som exempel på fall där det måste anses utrett att den försvunne befann sig i livsfara kan nämnas att han var ombord på ett fartyg som har gått under utan att såvitt känt någon räddats eller att han var inblandad i en strid eller någon annan farlig situation under ett krig. Rättsfallen NJA 1977 s. 18 och 1980 s. 44, där den försvunne hade begett sig ut i en båt som senare påträffats drivande på vattnet utan någon människa ombord, utgör å andra sidan exempel på fall där det inte kan anses styrkt att den försvunne befann sig i livsfara men där detta med hänsyn till omständigheterna dock framstår som antagligt.

5 §

25 kap 5 § ÄB

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som *anges* i 1 § är förfluten och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död. *Han* skall *då antas ha* avlidit, i fall som anges i 1 § första *meningen* vid utgången av den månad då nyss angiven tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men ej sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle *ha* fyllt sjuttiofem år samt, i fall enligt andra *eller tredje meningen* i samma paragraf, *på* den dag eller, om dagen ej är känd, vid utgången av den månad då livsfaran förelåg *respektive kunde antas föreligga*. I rättens beslut skall *anges* vilken dag *som* sålunda är att *anta* såsom dödsdag.

Paragrafen har ändrats som en följd av den förordade ändringen av 25 kap. 1 §.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981.
2. I fråga om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder tillämpas fortfarande äldre bestämmelser, om den döde har avlidit före ikraftträdandet.
3. Har ansökan om dödförklaring gjorts före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

I princip skall de nya reglerna tillämpas även när den döde har avlidit före ikraftträdandet. Det gäller reglerna om dödsbodelägares rätt att företräda boet i rättegång, allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom samt socialnämndens skyldighet att i vissa fall ta hand om avlidnas egendom.

Ett undantag gäller dock i fråga om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder. I detta fall tillämpas äldre bestämmelser, om den döde har avlidit före ikraftträdandet. Det kan påpekas att när en dödsbodelägarare härleder sin rätt från en tidigare avliden arvlåtare (s. k. sekundosuccession) den avgörande tidpunkten är när den sist avlidne, och alltså inte arvlåtaren, har dött.

När det gäller dödförklaring tillämpas äldre bestämmelser i fall då ansökan har gjorts före ikraftträdandet. Vid avgörandet av vid vilken tidpunkt den bortovarande skall anses ha avlidit är det alltså 5 § i sin äldre lydelse som blir tillämplig. Har ansökan om dödförklaring gjorts efter ikraftträdandet, tillämpas de nya reglerna även om den försvunne befann sig eller kan antas ha befunnit sig i livsfara redan före denna tidpunkt.

4.2 Förslaget till lag om ändring i giftermålsbalken

12 kap.

2 §

Mot någon dödsbodelägares bestridande får bodelning ej äga rum innan alla kända skulder för vilka den döde svarade har betalats eller medel till deras

betalning *har* satts under särskild vård. Har den dödes egendom blivit avträdd till konkurs, *får* bodelning *alltid* äga rum utan hinder av *någon* delägaras bestridande.

Paragrafen har ändrats som en följd av att de nuvarande reglerna i 21 kap. ärvdabalken om dödsbodelägarans ansvar för den dödes skulder nu upphävs. Ändringen motsvarar den som har gjorts i 23 kap. 2 § ärvdabalken.

Lagen om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo

4.3 Förslaget till lag om ändring i lagen om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo

2 kap.

3 §

Finns det här i riket egendom efter någon som vid sin död inte hade hemvist här och har egendomen inte avträtts till förvaltning av boutredningsman enligt 2 §, skall anmälan om detta utan dröjsmål göras hos socialnämnden av den som har vård om egendomen eller annars av anhörig, medlem av det hushåll som den döde tillhörde, hyresvärd eller annan som är närmast till det. Då anmälan sker eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, ta hand om egendomen.

Är egendomen av ringa värde och består den huvudsakligen av *kontanter*, kläder och andra lösören för personligt bruk, *får socialnämnden* överlämna egendomen till anhörig till den avlidne eller, om denne var utländsk medborgare, till konsul för det land han tillhörde. *Överlämnande får dock ske först sedan kostnaderna här i riket för den avlidnes uppehälle, vård och begravning har betalats. Överlämnande får inte ske, om det skulle medföra skada för någon rättsägare som är svensk medborgare eller som har hemvist här.*

I annat fall än som avses i andra stycket skall socialnämnden göra anmälan till rätten. som då förordnar att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman. Därefter gäller vad som sägs i 2 §.

Paragrafen har, utöver en del redaktionella justeringar, ändrats på så sätt att de uppgifter som enligt de nuvarande bestämmelserna skall fullgöras av polismyndighet i fortsättningen läggs på socialnämnden. Som har framhållits i specialmotiveringen till 18 kap. 2 § ärvdabalken har polisen dock fortfarande enligt polisinstruktionen en allmän skyldighet att vid behov ta hand om bl. a. ett dödsbos egendom.

7 §

Då boutredning, bodelning eller arvskifte sker här i riket *skall frågan om dödsbodelägaras ansvar för den dödes skulder bedömas efter svensk lag.*

Att frågan om bodelägaras ansvar för den dödes skulder skall bedömas efter svensk lag medför att något sådant ansvar inte längre kan utkrävas. Som en följd av detta har de bestämmelser som f. n. finns i första stycket andra meningen och i andra stycket upphävts.

5 Hemställan

Hemställan m. m.

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i ärvdabalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

JUSTITIE-
DEPARTEMENTET

DÖDSBODELÄGARES ANSVAR FÖR AVLIDENS SKULDER M.M.

Betänkande avgivet av
utredningen om vissa arvsrättsliga frågor

Ds Ju 1979:11

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 24 augusti 1977 bemyndigade regeringen chefen för justitiedepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda frågor om dödsbodeläggares ansvar för avlidens skulder m.m. Med stöd av bemyndigandet tillkallades samma dag såsom särskild utredare hovrättsrådet, numera ordföranden i allmänna reklamationsnämnden Nils Mångård.

Att som experter biträda utredningen förordnades den 20 september 1977 advokatfiskalen Leif Gillenius och advokaten Bertil Henriques samt den 24 november 1977 direktören i Svenska Bankföreningen Pontus Modigh.

Till sekreterare förordnades den 20 september 1977 hovrättsassessorn Torgil Melin.

Utredningen har antagit namnet utredningen om vissa arvsrättsliga frågor.

Sedan utredningen nu har slutfört sitt arbete får utredningen härmed överlämna betänkandet Dödsbodeläggares ansvar för avlidens skulder m.m.

Experterna har biträtt utredningens förslag.

Stockholm i juni 1979.

Nils Mångård

/Torgil Melin

INNEHÅLL

<u>Förkortningar</u>	8
<u>Författningsförslag</u>	9
1. Förslag till lag om ändring i ärvda- balken	9
2. Förslag till lag om ändring i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden	19
3. Förslag till lag om upphävande av lagen (1958:52) om förlängning av tid för pre- skription av rätt till arv eller testa- mente	21
4. Förslag till förordning om upphävande av kungörelsen (1959:321) med närmare bestäm- melser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas	21
<u>Sammanfattning</u>	22
1 <u>Utredningens uppdrag och arbetets be- drivande</u>	24
1.1 Direktiven	24
1.2 Utredningens arbete	28
2 <u>Dödsbodeläggares ansvar för avlidens skulder</u>	30
2.1 Historik	30
2.2 Tillämplig rätt	35
2.2.1 Inledning	35
2.2.2 21 kap. 1, 2 och 5 §§ AB	34
2.2.3 Övriga bestämmelser om dödsbodeläggares gäldsansvar	36
2.2.4 Undantag från gäldsansvarigheten	39
2.2.5 Skadeståndsbestämmelser	41

2.3	Bestämmelsernas tillämpning hos banker, inkassoföretag och begravningsför- eningar	44
2.4	Utländska förhållanden	50
2.4.1	Finland	50
2.4.2	Danmark	50
2.4.3	Norge	54
2.5	Överväganden och förslag	55
2.5.1	Återgång av bodelning och arv- skifte	57
2.5.2	Skadeståndsregler	62
2.5.3	Offentlig dödsboförvaltning	64
2.5.4	Obligatorisk boutredningsmänna- förvaltning	65
2.5.5	Det av utredningen förordade alterna- tivet	68
3	<u>Dödsbodelägars talerätt</u>	72
3.1	Gällande rätt	72
3.1.1	Inledning	72
3.1.2	Delägare för talan som part för egen del	74
3.1.3	Delägare företräder boet (för talan i boets namn)	83
3.1.4	Delägare för talan som part men för boets räkning	85
3.1.5	Ett tveksamt fall	89
3.2	Utländska förhållanden	90
3.2.1	Finland	90
3.2.2	Danmark	91
3.2.3	Norge	91
3.3	Överväganden och förslag	92
3.3.1	Inledning	92
3.3.2	Delägars behörighet att föra talan som part för egen del	93
3.3.3	Delägars behörighet att föra talan som part för boets räkning	95

4	<u>Preskription av rätt till arv och testamente</u>	100
4.1	Gällande rätt	100
4.1.1	Inledning	100
4.1.2	16 kap. 1-3 §§ AB och lagen (1953:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente	102
4.1.3	Några särskilda preskriptionsregler om barns arvsrätt och om rätt till arv efter barn	105
4.1.4	Den allmänna preskriptionsbestämmelsen	106
4.1.5	16 kap. 5 § AB	107
4.1.6	Preskriptionsavbrott	108
4.1.7	Preskriptionens verkningar	109
4.2	Utländska förhållanden	110
4.2.1	Finland	110
4.2.2	Danmark	110
4.2.3	Norge	111
4.3	Överväganden och förslag	112
5	<u>Dödförklaring</u>	118
5.1	Gällande rätt	118
5.2	Utländska förhållanden	125
5.2.1	Finland	125
5.2.2	Danmark	126
5.2.3	Norge	127
5.3	Överväganden och förslag	129
6	<u>Allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom</u>	134
6.1	Gällande rätt	134
6.2	Överväganden och förslag	137
7	<u>Specialmotivering till utredningens författningsförslag</u>	142

7.1	Förslaget till lag om ändring i Ärvdabalken	142
7.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden . . .	148

Bilaga Redogörelser för viss utländsk succes- sionsrätt	149
--	-----

1. Frankrike	149
2. Förbundsrepubliken Tyskland	151
3. Belgien	154
4. Nederländerna	155
5. England	156

FÖRKORTNINGAR

AGL	Lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt
Beckman-Höglund	Nils Beckman - Olle Höglund, Svensk familjerättspraxis, 6 uppl. 1977
BrB	Brottsbalken
Ekelöf II	Per Olof Ekelöf, Rättegång, andra häftet, 4 uppl. 1974
FB	Föräldrabalken
GB	Giftermålsbalken
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
Høgdahl Jensen	Flemming Høgdahl Jensen, Dødsbehandling, 1977
JB	Jordabalken
JO	Justitieombudsmannens Ämbetsberättelse
KL	Konkurslagen (1921:225)
Knoph	Knophs oversikt over Norges rett, 1975
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avd. II
RB	Rättegångsbalken
SCU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
Walin FB	Gösta Walin, Kommentar till Föräldrabalken, 2 uppl. 1971
Walin AB I	Gösta Walin, Kommentar till Jordabalken del I, 2 uppl. 1973
Walin AB II	Gösta Walin, Kommentar till Jordabalken del II, 1976
AB	Arvdabalken

FÖRFATTNINGSPÖRSLAG

1 Förslag tillLag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om ärvdabalken¹

dels att 16 kap. 1-3 och 9 §§ samt 21 kap. 1-3, 5, 11, 13 och 18 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 3 §, 16 kap. 4, 7 och 8 §§, 20 kap. 1 §, 21 kap. 7-9, 12 och 14-16 §§ samt 25 kap. 1 och 4 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 1 a §, 19 kap. 12 a § och 21 kap. 12 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

3 kap.

3 §

Har efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, orsakat väsentlig minskning av sin egendom, skall av den lott, som vid efterlevande makens död tillkommer hans arvingar, vederlag utgå till arvingarna efter den först avlidne för vad av minskningen belöper å deras andel i boet.

Kan vederlag ej utgå, skall gåvan eller dess värde återbäras, såframt den som mottog gåvan insåg eller bort inse, att den lände arvingarna efter den först avlidne till förfång. Talan härom må dock ej väckas, sedan fem år

Kan vederlag ej utgå, skall gåvan eller dess värde återbäras, om den som mottog gåvan insåg eller bort inse, att den var till skada för arvingarna efter den först avlidne. Talan härom får dock ej väckas, sedan fem år förflutit från det gå-

1 Senaste lydelse av
16 kap. 1 § 1977:659
16 kap. 2 § "

Nuvarande lydelse

förflutit från det gåvan
mottogs.

Föreslagen lydelse

van mottogs. Talan får föras
av var och en av arvingarna
efter den först avlidne.

Var vid dödsfallet gåva, som tillkommit under omständigheter
varom ovan sägs, ej fullbordad, må den ej göras gällande, i den
mån det skulle lända arvingarna efter den först avlidne till för-
fång.

16 kap.

4 §²

Arvinge eller testamentsta-
gare, som ej har att göra
sin rätt gällande efter vad
i 1-3 a § sägs, skall göra
det inom tio år från döds-
fallet eller, om hans rätt
inträder först vid senare
tidpunkt, från denna.

Arvinge eller testamentstagare,
som ej har att göra sin rätt
gällande enligt 3 a § skall
göra det inom fem år från
dödsfallet eller, om hans
rätt inträder först vid senare
tidpunkt, från denna.

7 §

Har arvinge eller testa-
mentstagare icke inom tid,
som i 1-5 §§ är för varje fall
stadgad, tillträtt kvarlåten-
skapen eller sin lott däri
eller anmält anspråk därpå
efter vad i 6 § sägs, är
han sin rätt förlustig.

Arvinge eller testamentstagare
har förlorat sin rätt om
denne inte inom den tid som
anges i 3 a, 4 eller 5 § för
där avsett fall har
1. tillträtt kvarlåtenskapen
eller sin arvslott eller
2. anmält anspråk på kvarlå-
tenskapen enligt 6 §.

Vad nu har sagts skall emeller-

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

tid inte gälla om annan arvinge eller testamentstagare före utgången av nyssnämnda tid har fått förmån av eller tagit befattning med dödsboet och känt till den bortovarandes namn och vistelseort.

8 §

Arv, som arvinge enligt 7 § gått förlustig, skall tillfalla dem som skulle varit berättigade därtill, om arvingen avlidit före arvlåtaren eller, i fall som avses i 3 kap. 1 §, före den sist avlidne maken.

Den som kan ta arv enligt första stycket skall på sätt som anges i 6 § göra sin rätt gällande inom ett år från den tidpunkt när den förste arvingen förlorade sin arvsrätt. Gör han inte det, har han förlorat sin rätt om inte den som har trätt i hans ställe före utgången av nyssnämnda tid har fått förmån av eller tagit befattning med dödsboet och känt till hans namn och vistelseort.

18 kap.

1 a §

Varje delägare får utan hinder av bestämmelsen i 1 § första stycket föra talan i mål som rör boet, om samtliga delägare och endast de är parter.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Delägare som för sådan talan svarar för rättegångskostnaderna men har rätt till ersättning av dödsboet för kostnad som täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

12 kap.

12 a §

V varje delägare får utan hinder av bestämmelsen i 12 § föra talan i mål som rör boet, om samtliga delägare och endast de är parter samt boutredningsmannen inte hos rätten anmäler att han motsätter sig att sådan talan förs.

Finner rätten när delägare har väckt sådan talan att boet då hade avträtts till förvaltning av boutredningsman och att det alltjämt förvaltas på det sättet, skall rätten genast underrätta boutredningsmannen om talans väckande.

Delägare som för talan som avses i första stycket svarar för rättegångskostnaderna men har rätt till ersättning av dödsboet för kostnad som täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

20 kap.

1 §³

Bouppteckning skall förrättas sist tre månader efter dödsfallet, såframt ej på ansökan inom samma tid rätten med hänsyn till boets beskaffenhet eller av annan särskild orsak förlänger tiden.

Bouppteckning skall förrättas sist tre månader efter dödsfallet, om ej på ansökan inom samma tid av dödsboet eller av delägare eller av legatarie rätten med hänsyn till boets beskaffenhet eller av annan särskild orsak förlänger tiden.

Om dödsboanmälan och undantag på grund av sådan anmälan från skyldigheten att förrätta bouppteckning föreskrives i 8 a §.

21 kap.

7 §

Skyldighet att utgiva egendom jämlikt 5 eller 6 § skall tillika omfatta ränta eller avkomst av egendomen. Nödig kostnad för egendomen skall ersättas, så ock nyttig kostnad, där den var gjord i god tro.

Skyldighet att utge egendom jämlikt 6 eller 12 a § skall även omfatta ränta eller avkomst av egendomen. Nödig kostnad för egendomen skall ersättas, liksom nyttig kostnad, där den var gjord i god tro. ' .

8 §

Innan den i 1 § första stycket stadsade tiden gått till ända eller, där boet står under förvaltning av boutredningsman, uppgörelse träffats om borgenärernas förnöjande, må betalning av gäld verk-

Innan en månad har förflutit efter det bouppteckningen förrättades eller, där boet står under förvaltning av boutredningsman, uppgörelse har träffats om borgenärernas förnöjande, får betalning av gäld verkställas endast om det är

3 Senaste lydelse 1976:221.

Nuvarande lydelse

ställas alltså där med
fog kan antagas, att betal-
ningen ej länder till men
för borgenärer.

9 §

Sedan den i 1 § första stycket
stadgade tiden gått till ända,
må borgenär fordra säkerhet
för gäld efter den döde, som
ej är till betalning förfal-
len och för vilken tillräck-
lig säkerhet ej finnes. Stäl-
les ej säkerhet inom tre måna-
der, må förfallotid ej till-
godonjutas.

12 §

Sker bodelning eller arvskifte innan all gäld är gulden, svara
delägarna för gäld efter den döde, som då var eller sist vid
därefter förrättad bouppteckning blev dem veterlig. Bodelning
skall dock icke medföra sådan påföljd, där efterlevande maken
ej erhållit något av den dödes egendom.

Föreslagna lydelse

befogad att anta, att betal-
ningen ej är till skada för
borgenärer.

Sedan en månad har förflutit
efter det bouppteckningen för-
rättades, får borgenär kräva
säkerhet för gäld efter den
döde, som ej är förfallen till
betalning och för vilken till-
räcklig säkerhet ej finns. Ställs
ej säkerhet inom tre
månader, får förfallotid ej
tillgodonjutas.

Vad i denna paragraf föreskrivs
om bodelning och arvskifte skall
i tillämpliga delar gälla även
när egendom har mottagits av
dödsbodelägare från dödsboet
utan att bodelning eller arv-
skifte har skett.

Nuvarande lydelse

12 a §

Föreslagen lydelse

Äger bodelning eller arvskifte
rum innan den dödes gäld har
betalats och föreligger ej fall
som avses i 12 § första stycket,
skall delningen eller skiftet
gå åter.

Sker återgång enligt första
stycket och har delningen el-
ler skiftet gått i verkställig-
het, skall var och en till
dödsboet återbära vad han har
mottagit.

Kan mottagaren inte återbära
allt vad han har erhållit vid
delningen eller skiftet, skall
han ersätta dödsboet värdet
av vad som brister om inte sär-
skilda skäl är däremot. Be-
rodde det på mottagaren att
egendomen frångick honom och
kände han då till eller borde
han ha känt till att dödsboet
hade obetalda skulder, skall
han utöver nämnda värde även
ersätta boet den skada som
han kan ha vållat boet.

Vad i denna paragraf föreskrivs
om bodelning och arvskifte
skall i tillämpliga delar gälla
även när egendom har mottagits

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

av dödsbodelägare från dödsboet utan att bodelning eller arvskifte har skett.

14 §

Försitter delägare, som har boet i sin vård, tid för boupptecknings förrättande, skall han svara för all den dödes gäld. Samma lag vare, där delägare vid bouppteckningen eller dess edfästade genom vederliggen oriktig uppgift eller svikligt förtigande äventyrar borgenärers rätt.

Delägare som vid bouppteckningen eller dess edfästade genom vederliggen oriktig uppgift eller svikligt förtigande äventyrar borgenärers rätt skall svara för all den dödes gäld.

15 §

Häftar delägare i ansvar för gäld efter den döde, skall ansvarigheten ock gälla annan boets gäld; och är delägare förty i fall som avses i 2 § första stycket pliktig att utgiva vad som erfordras för täckning av gäld, som före egendomsavträdet ådragits boet.

Häftar delägare i ansvar för gäld efter den döde, skall ansvarigheten också gälla annan boets gäld.

16 §

Vad i 1-4 samt 11-15 §§ stadgas om skyldighet för delägare att svara för gäld skall ej äga tillämpning å delägare som är omyndig, ej

Vad ovan i detta kapitel föreskrivs om skyldighet för delägare att svara för gäld skall ej tillämpas på delägare som är omyndig,

Huvuarande lydelse

heller å allmänna arvsfonden eller annan som företrädes av god man, men förmyndaren eller gode mannen skall gentemot borgenärerna svara för skada som kommit av hans åtgärd eller försummelse.

Föreslagen lydelse

ej heller på allmänna arvsfonden eller annan som företräds av god man. Förmyndaren eller gode mannen skall emellertid gentemot borgenärerna svara för skada som har följt av hans åtgärd eller försummelse.

25 kap.

1 §

Är någon borta och hava sedan han veterligen sist var vid liv förflutit tio år eller, där han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, må ansökan göras om hans dödförklaring. Befann sig den bortovarande i livsfara då han veterligen senast var i livet, må ansökan ske efter det tre år förflutit.

Är någon borta och har sedan han veterligen sist var vid liv förflutit tio år eller, om han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, får ansökan göras om hans dödförklaring. Är det sannolikt att den bortovarande befann sig i livsfara då han veterligen senast var i livet, får ansökan ske efter det ett år har förflutit.

4 §⁴

Är sådan tid förfluten som i 1 § sägs och utrönes ej att den bortovarande avlidit, skall rätten utfärda kungörelse om ansökningen med kallelse å honom att senast viss dag, som ej må sättas tidigare än ett år därefter, anmäla sig hos rätten. Kungörelsen skall även innehålla anmaning till envar, som kan lämna upplys-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

ning i ärendet, att inom samma tid giva det rätten tillkänna.

Genom rättens försorg skall kungörelsen ofördröjligen införas i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning.

Genom rättens försorg skall kungörelsen ofördröjligen införas i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning.
Föreligger särskilda skäl, får kungörelsen införas även i utländsk tidning.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

2. Äldre bestämmelser skall fortfarande gälla om arvlåtaren har avlidit före den 1 juli 1980. Även om arvlåtaren har avlidit dessförinnan skall emellertid de nya bestämmelserna tillämpas när fråga är om rätt i dödsbo efter annan och denne har avlidit efter nämnda dag.

2 Förslag tillLag om ändring i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse5 §¹

Arv, som har tillfallit fonden, må helt eller delvis avstås till annan, om det med hänsyn till uttalanden av arvlåtaren eller andra särskilda omständigheter kan anses överensstämma med arvlåtarens yttersta vilja. Även i annat fall må arv avstås till arvlåtarens släkting eller annan person som stått arvlåtaren nära, om det kan anses billigt.

Arv, som har tillfallit fonden, får helt eller delvis avstås till annan, om det med hänsyn till uttalanden av arvlåtaren eller andra särskilda omständigheter kan anses överensstämma med arvlåtarens yttersta vilja. Även i annat fall får arv avstås till arvlåtarens släkting eller annan person som har stått arvlåtaren nära, om det kan anses billigt. Arv som utgörs av egendom, vilken är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- eller kulturvårdssynpunkt, får avstås till annan som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på lämpligt sätt.

1 Senaste lydelse 1978:239.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse

Beslut om avstående av arv fattas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av kammarkollegiet. Utan riksdagens tillstånd får beslut ej fattas om att till någon avstå egendom till ett värde överstigande 200 000 kronor.

Vill någon att arv som tillfallit fonden skall helt eller delvis avstås, skall han inge sin ansökan till länsstyrelsen i det län där den döde senast haft sitt hemvist. Det åligger länsstyrelsen att genast underrätta kammarkollegiet om ansökningen samt, efter verkställd utredning, till kollegiet insända handlingarna i ärendet jämte eget utlåtande. Kollegiet har att, jämte eget yttrande, insända handlingarna till regeringen, om icke kollegiet äger besluta i ärendet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

3 Förslag till

Lag om upphävande av lagen (1958:52) om förlängning av tid
för preskription av rätt till arv eller testamente

Härigenom föreskrivs att lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1980.

4 Förslag till

Förordning om upphävande av kungörelsen (1959:321) med närmare
bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§
ärvdebalken stadgas

Härigenom föreskrivs att kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdebalken stadgas, skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1980.

SAMMANFATTNING

Utredningen lägger i betänkandet fram förslag till lagar om ändringar i ärvdabalken och i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden. Vidare föreslås upphävande av dels lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente, dels kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas.

De föreslagna ändringarna i ärvdabalken avser bl.a. bestämmelserna om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder. Nu gällande huvudregel på detta område innebär att dödsbodelägare blir personligen ansvarig för avlidens skulder om inte boet inom viss tid avträds till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs. Utredningen föreslår att denna huvudregel ersätts med en bestämmelse om återgång av bodelning och arvskifte som äger rum innan den dödes skulder har betalats. Återgång skall få ske även om delägare vid delningen eller skiftet inte kände till den aktuella skulden. Kan inte delägare lämna tillbaka den mottagna egendomen, skall vederbörande i princip utge ersättning för egendomens värde. Möjlighet skall emellertid finnas att efterge eller jämka ersättningskyldigheten. För vissa fall av ond tro hos dödsbodelägare föreslås denne bli skadeståndsskyldig om inte mottagen egendom kan återlämnas.

Utredningen föreslår vidare nya bestämmelser i ärvdabalken i fråga om dödsbodelägares talerätt. Förslaget i denna del innebär i huvudsak lagfästande av domstolspraxis. Enligt de föreslagna reglerna skall enskild dödsbodelägare under vissa förutsätt-

ningar få rätt att föra talan för boets räkning i mål och ärenden.

Beträffande preskription av rätt till arv och testamente föreslår utredningen att den allmänna preskriptionstiden förkortas från tio år till fem år. Vidare föreslås upphävande av bestämmelserna om kungörande i fråga om okända arvingar och testamentstagare. Preskription av arvs- och testamentsrätt skall enligt förslaget inte inträda om de arvtagare som har tillträtt arvet kände till att det fanns också andra arvtagare och visste om deras vistelseort.

Utredningens förslag innebär vidare vissa ändringar i bestämmelserna om dödförklaring. Bl.a. föreslås förkortning av den tid inom vilken dödförklaring skall kunna ske av bortovarande som vid försvinnandet befann sig i livsfara.

Utredningen föreslår slutligen utvidgning av allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom. Fonden skall i fortsättningen få avstå egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- eller kulturvårdssynpunkt.

1 UTREDNINGENS UPPDRAG OCH ARBETETS
BEDRIVANDE

1.1 Direktiven

Utredningens direktiv avser en översyn av reglerna om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder, dödsbodelägares talerätt, preskription av rätt till arv och testamente, dödförklaring samt allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom. Direktiven innehåller bl.a. redogörelser för gällande lagstiftning rörande de frågor som utredningen har haft att se över.

Beträffande dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder anför förordraganden, statsrådet Mundebo, vidare.

Bestämmelserna om gäldsansvaret är invecklade och svårtillgängliga. De kan medföra att dödsbodelägare som inte känner till reglernas innebörd oförskyllt drabbas av ett långtgående betalningsansvar. Bestämmelserna om begränsning av delägares ansvar är inte tillräckliga för att hindra detta. En arvinge eller testamentstagare kan bli betalningsansvarig trots att han bara har fått en obetydlig förmån av boet. Detsamma gäller delägare i ett bo i vilket det utöver utmätningsfri egendom inte finns annat än egendom av obetydligt värde.

Det finns därför anledning att se över de nuvarande bestämmelserna om dödsbodelägares ansvar för den avlidnes skulder. I samband därmed bör också en del andra regler i ärvdabalken och anslutande författningar ses över. Jag förordar att en särskild utredare tillkallas för detta ändamål.

I fråga om gäldsansvaret bör utredaren göra en fullständig översyn av de nuvarande reglerna. Utredningsarbetet bör inriktas på att ersätta bestämmelserna i 21 kap. ärvdabalken med regler som är enklare och som i högre grad tar hänsyn till dödsbodelägarnas intressen. Samtidigt måste behovet av att skydda borgenärerna fortfarande beaktas.

En utgångspunkt bör vara att delägarna inte bör kunna åläggas att svara för större del av den avlidnes skulder än vad som täcktes av tillgångarna i boet vid dödsfallet. Med denna utgångspunkt kan det ifrågasättas om man inte bör gå ifrån den nuvarande principen att delägarna ådrar sig personligt betalningsansvar, om inte boet inom viss tid avträds

till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs. Inte minst från delägarnas synpunkt är det naturligt att knyta ansvaret för den avlidnes skulder till att delägare får något av boets tillgångar innan alla skulder är betalda och inte, som nu, till underlåtenhet att avträda boet inom viss tid. Detta innebär att ett delägaransvar normalt skulle inträda först om bodelning eller skifte sker innan skulderna har betalats. Som komplement behövs dock i så fall särskilda bestämmelser för det fallet att delägare redan dessförinnan obehörigen tillgodogör sig egendom som hör till boet eller på annat sätt äventyrar borgenärernas betalningsanspråk.

En förutsättning för att delägaransvar för den avlidnes skulder skall kunna mjukas upp i enlighet med vad jag nu har sagt är att borgenärernas behov av skydd blir tillräckligt tillgodosett. För detta ändamål är det till en början viktigt att det finns möjlighet att klarlägga vilka tillgångar som ingår i dödsboet vid tiden för dödsfallet liksom att kunna förhindra att egendom skaffas undan till skada för borgenärerna. Härvidlag kan erinras om de bestämmelser som finns i 19 kap. ärvdabalken om borgenärs rätt att begära att boet avträds till förvaltning av boutredningsman, om det måste antas att boet är på obestånd eller att borgenärens rätt eljest äventyras. Denna möjlighet innebär ett inte oväsentligt grundskydd för borgenärerna och bör behållas. Ett komplement till dessa bestämmelser utgör reglerna om bouppteckningsed, som innebär att den som har uppgett boet kan åläggas att med ed bestyrka sina uppgifter till bouppteckningen. Edgångsplikt åligger även delägare eller efterlevande make som inte har uppgett boet.

Utöver de nu angivna reglerna behövs det emellertid särskilda bestämmelser om ansvar för dödsbodelägarna i någon form för de fall då bodelning eller skifte sker utan att alla skulder är betalda. I och för sig kan det synas naturligt att behålla en möjlighet att ålägga delägare betalningsansvar för den avlidnes skulder. Det finns emellertid också andra möjligheter att tillgodose borgenärernas intressen. Ett alternativ är att som huvudregel föreskriva att bodelningen eller skiftet skall gå åter och att var och en skall lämna tillbaka vad han har fått. Är återbäring möjlig, kan det te sig opåkallat att dessutom ålägga delägarna ett personligt betalningsansvar för skulderna. Om å andra sidan återbäring inte kan ske, finns det givetvis större anledning att föreskriva sådant ansvar. Eventuellt kan man dock även i det fallet undvara sådana bestämmelser. Det kan tänkas räcka med en möjlighet att ålägga delägarna skyldighet att

ersätta värdet av vad de har fått.

I den mån det är motiverat att föreskriva personligt betalningsansvar för delägarna, behövs också bestämmelser om hur långt ansvaret skall sträcka sig. Som jag har sagt tidigare bör bestämmelserna utformas så att en delägare inte behöver riskera att ädra sig ett i princip oinskränkt ansvar för den avlidnes skulder.

Vad jag har sagt nu om påföljderna av att bodelning eller skifte sker utan att alla skulder är betalda bör i stor utsträckning kunna tillämpas också när delägare får något av boets tillgångar på ett tidigare stadium eller annars förfar på ett sätt som är till skada för borgenärerna eller någon av dem.

Särskilt med tanke på sådana fall då delägare åsidosätter borgenärernas intressen genom att undanskaffa eller vanvarda egendom e.d. utgör bestämmelser om skadeståndsskyldighet ett värdefullt komplement till övriga regler om delägaransvar. Vissa bestämmelser om skadestånd finns nu i 18 kap. 6 § Ärvdabalken, där det som huvudregel föreskrivs att delägare skall ersätta skada som han med avseende på boets vård eller förvaltning uppsåtligen eller av vårdslöshet har tillskyndat någon vars rätt är beroende av utredningen. Bestämmelser om skadestånd finns också i 21 kap. 11 och 16 §§. Utredaren bör överväga om skadestandsreglerna är lämpligt utformade och, om så inte anses vara fallet, föreslå de ändringar som behövs. Vid utformningen av bestämmelserna om skadestånd bör beaktas att brottsbalkens regler om gäldebrottsbrott ger möjlighet att ingripa med straff och skadestånd mot den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet handlar till skada för borgenär.

Vid översynen av bestämmelserna om avlidens skulder bör utredaren också beakta de särskilda regler om dödsbos och dödsbodelägares ansvar för skatter som finns i 75 § 2 mom. kommunalskattelagen (1928:370), 15 § 2 mom. lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt och 15 § 2 mom. lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt.

I fråga om utredningens uppdrag beträffande dödsbodelägares talerätt anför föredragande statsrådet.

Utredaren bör närmare undersöka vad som nu gäller om talerätten i olika fall och ta ställning till om det finns anledning att ändra gällande ordning. Även om det inte finns behov av någon saklig ändring,

kan det finnas skäl att införa förtydligande regler i lag. Utredaren bör i denna fråga samråda med utredningen (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall.

I den del av direktiven som rör preskription av rätt till arv och testamente uttalar statsrådet inledningsvis att utredaren bör se över hela 16 kap. ÄB och fortsätter:

De där upptagna preskriptionstiderna bör kunna förkortas. Vidare kan det ifrågasättas om inte systemet med kungörelse för vissa fall i Post- och Inrikes Tidningar bör överges. I praktiken torde kungörelseförfarandet vara tämligen meningslöst. Utredaren bör överväga en annan ordning. Eventuellt kan man nöja sig med regler som ger arvingar och testamentstagare en viss tidsfrist för att anmäla sina anspråk. Det kan med skäl göras gällande att en arvinge eller testamentstagare som har haft så ringa kontakt med den avlidne att han inte får kännedom om dödsfallet inom ett fåtal år i allmänhet bör få finna sig i att hans anspråk på del i kvarlåtenskapen preskriberas.

I samband med översynen av 16 kap. bör utredaren också ta upp frågan om det finns skäl att behålla lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente. Lagen ger domstol möjlighet att förlänga tiden för bevakning av arvsanspråk efter kungörelse. Förlängning får ske med högst fem år i sänder eller sammanlagt högst femton år. Det kan övervägas att ersätta bestämmelserna med undantagsregler i 16 kap. ärvdabalken.

När det gäller utredningens uppdrag beträffande dödförklaring anför föredragande statsrådet.

Reglerna om dödförklaring har i allt väsentligt varit oförändrade sedan år 1933. Det kan ifrågasättas om inte de angivna tiderna för ansökan om dödförklaring numera ter sig onödigt långa och alltså kan förkortas. Även andra ändringar av bestämmelserna om dödförklaring kan vara motiverade.

Därefter behandlas i direktiven frågan om allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom. Efter att ha erinrat om att denna rätt utvidgades år 1967 anför statsrådet.

Enligt vad jag har inhämtat från kammarkollegiet har det visat sig att intresset av att bevara egendom som har särskilt värde från kultur- eller naturvårdssynpunkt inte alltid kan tillgodoses om egendomen skall säljas för arvsfondens räkning i vanlig ordning. Jag anser därför att det är befogat att på nytt ta upp frågan om att utvidga arvsfondens rätt att avstå egendom. Även när det inte är möjligt att fastställa vad som kan stämma överens med arvlåtarens yttersta vilja bör det vara möjligt att avstå egendom till förmån för museer, bibliotek, stiftelser och andra institutioner eller sammanslutningar som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på ett lämpligt sätt. Ett avstående kan behöva förenas med villkor eller föreskrifter, t.ex. om iståndsättande av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Slutligen uttalar föredragande statsrådet i fråga om utredningens uppdrag.

Det bör stå utredaren fritt att ta upp också andra frågor som har anknytning till dem som har berörts i det föregående och att lägga fram de förslag till nya eller ändrade regler som därvid kan te sig påkallade.

1.2 Utredningens arbete

Utredningsmannen har under tiden oktober 1977 - april 1979 hållit elva sammanträden med utredningens experter och sekreterare.

Under december 1977 och januari 1978 företog utredningen en enkät hos ett antal affärs- och sparbanker och inkassoföretag samt hos Begravningsföreningarnas Samorganisation. I enkäten ställdes frågor rörande tillämpningen av bestämmelserna i 21 kap. AB. Vidare frågade utredningen efter synpunkter på bestämmelserna. Slutligen ombads de tillfrågade att ange

vilka ändringar de skulle vilja föreslå i 21 kap. ÅB.
En redogörelse för svaren finns intagen i avsnitt 2.3.

I enlighet med direktiven har utredningen haft visst samråd med utredningen (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall. Sålunda har utredningen berett nämnda utredning tillfälle att komma in med synpunkter på utredningens förslag beträffande dödsbodolägares talerätt.

Slutligen bör nännas att utredningen hos utrikesdepartementet begärt och genom departementets för-
sorg erhållit redogörelser rörande viss utomordisk lagstiftning på de rättsområden som utredningen har haft att se över. Redogörelserna är i bearbetat skick fogade som bilagor till detta betänkande.

2 DÖDSBODELÄGARES ANSVAR FÖR AVLIDENS SKULDER

2.1 Historik

Enligt den äldre svenska successionsrätten som den har kommit till uttryck i såväl landskapslagarna som lands- och stadslagen hade dödsbodelägare i regel inte något personligt ansvar för den avlidnes skulder. Arvingarna var emellertid innan de skiftade arvet skyldiga att med den dödes tillgångar i första hand betala hans guld och sedan verkställa eventuellt testamente efter honom. Om den avlidnes egendom understeg hans skulder, skulle utdelningen till borgenärerna minskas i lika grad. Företog arvingarna skifte innan gälden hade betalats, kunde borgenärerna kräva den personligen. Enligt vissa lagar svarade arvingarna då inte för mera än värdet av den mottagna arvslotten. Enligt andra lagar inträdde för arvingarna under sådana omständigheter ett mera långtgående ansvar. Efterlevande hustru kunde drabbas av personligt betalningsansvar för den döde makens guld, om hon inte fränträdde egendomen till dennes borgenärer.

Under den fortsatta rättsutvecklingen kom dödsbodelägarnas guldansvar att utvidgas. Detta skedde under stark påverkan från den romerska rätten. Till skillnad från vad som gällde enligt den germanska rätten innebar nämligen arvet enligt romersk rätt succession helt eller till en kvotdel i den avlidnes såväl tillgångar som skulder. Översteg skulderna tillgångarna, blev arvingarna sålunda personligen ansvariga för den dödes guld. Under vissa förutsättningar kunde de dock undgå sådant ansvar.

Enligt en kunglig förklaring år 1687 skulle

arvingarna upprätta inventarium (= bouppteckning) om de visste att det fanns skulder efter den avlidne. Visade det sig då att den dödes egendom inte räckte till gäldens betalning, måste arvingarna avträda egendomen till borgenärerna. Underlät arvingarna att upprätta inventarium eller avträda egendomen, blev de personligen ansvariga för den avlidnes skulder. Ansvaret var solidariskt.

Enligt 1734 års lag kunde arvingarna bli personligen och solidariskt ansvariga för den dödes skulder i två fall. Sådant ansvar inträdde om de underlät att förrätta bouppteckning och ändå tog kvarlåtenskapen i besittning. Vidare blev de personligen ansvariga om de företog arvskifte innan all veterlig gäld hade betalats. Om de inte tog någon som helst befattning med den avlidnes egendom, undgick de emellertid personligt ansvar även om de hade försummat bouppteckningsplikten. 1734 års lag innehöll i motsats till 1687 års förklaring ingen bestämmelse om skyldighet för arvingarna att vid äventyr av personligt ansvar avträda den dödes egendom till borgenärerna. I doktrinen antogs dock att sådan skyldighet gällde. Genom en kunglig förklaring år 1767 infördes också en föreskrift härom. Enligt förklaringen skulle egendomsavträdet ske inom en månad eller, på landet, vid nästa ting efter det att bouppteckning hade förrättats. Om avträde inte ägde rum inom nämnda tid, blev änkan och arvingarna helt ansvariga för gälden. Upptäcktes förut okänd gäld efter tidens utgång och förslog inte boets egendom till gäldens betalning, hade änkan eller arvingarna rätt att inom en månad eller, på landet, vid nästa ting efter upptäckten avträda egendomen. Försummade de detta, förlorade de rätten till egendomsavträde. Genom en kunglig dom år 1777 slogs fast att förpliktelsen till egendomsavträde inte gällde

för sådana arvingar som inte hade tagit någon befattning med den avlidnes bo och inte heller hade begärt eller erhållit något arv efter honom. Domen från år 1777 föll emellertid så småningom i glömska. Under inflytande av 1818 års konkurslag kom praxis i stället att av alla arvingar kräva egendomsavträde som villkor för befrielse från personligt ansvar för känd gäld.

Genom 1862 års urarvaförordning infördes det regelsystem rörande betalning av avlidens skulder som i huvudsak fortfarande består.

Enligt förordningen blev arvinge som tog befattning med dödsboet ansvarig för känd gäld efter den avlidne om inte boets egendom inom en kortare frist avträdde till konkurs. Vidare blev arvinge ansvarig för all den dödes gäld om han underlät att i laga tid förrätta bouppteckning eller om han vidtog vissa åtgärder som äventyrade borgenärernas rätt.

1933 års lag om boutredning och arvskifte innebar inte några väsentliga avsteg från vad som tidigare hade gällt beträffande delägareansvaret. En nyhet i lagen var att egendomsavträde med gäldsbefriande verkan kunde ske inte bara som förut till konkurs utan även till förvaltning av boutredningsman, ett institut som infördes genom lagen.

Ärvdabalkens ikraftträdande år 1959 medförde endast redaktionella ändringar i bestämmelserna om avlidens skulder.

2.2 Gällande rätt

2.2.1 Inledning

I 21 kap. AB finns bestämmelser om fall då dödsbodelägare ådrar sig personligt ansvar för den dödes gäld. Med den dödes gäld avses förpliktelser av obligationsrättslig natur. Från begreppet är emellertid uteslutna sådana högst personliga förbindelser som är av det slag att de upphör med gäldenärens fränsförlä. Hit hör i allmänhet förpliktelse att personligen utföra ett arbete eller uppdrag. Även förpliktelse till underlåtenhet som hänförs till endast gäldenärens person anses upphöra vid dennes död.

Är dödsbodelägare ansvarig för den avlidnes skulder, skall ansvarigheten omfatta också annan dödsboets gäld (21 kap. 15 § AB). Sistnämnda gäld kan vara dels avtalsgäld, dels utomobligatorisk gäld. Om boets avtalsgäld finns regler i 18 kap. 3 § AB. Dit räknas i princip endast sådan gäld som krävs för begravningen eller för boets uppteckning, vård eller förvaltning. Gäld som har stiftats för andra ändamål är enligt huvudregeln inte bindande för boet. Var boets avtalspartner¹ i god tro vid gäldens uppkomst gäller emellertid även dylik gäld mot boet. Är gälden av större omfattning, föreligger en stark presumtion mot god tro hos boets kontrahent. Däremot blir utrymmet för god tro hos honom större vid avtal av vardaglig natur. Då kan det i allmänhet inte krävas av honom att han undersöker om rättshandlingen behövs för något av de "tillåtna" ändamålen.

Utomobligatorisk gäld för dödsbo kan uppkomma genom att boet ådrar sig skadeståndsansvar t.ex. på grund

¹ Denne kallas i 18 kap. 3 § AB tredje man vilket alltså i detta sammanhang betyder den mot vilken boets rättshandling företas (NJA II 1933 s. 187 och Walin AB II s. 47).

av annans vållande för vilket boet svarar eller på grund av rent strikt ansvar. I motiven nämns som exempel på utomobligatorisk gäld för boet även "gäld, vilken enligt allmänna regler drabbar boet såsom ägare av viss egendom" (NJA II 1933 s. 466).

Som kommer att framgå i avsnitt 2.2.3 finns bestämmelser om dödsbodelägares ansvar för boets gäld förutom i 21 kap. ÄB även i AGL, i kommunalskattelagen samt i lagarna om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt. Det föreligger en väsentlig skillnad mellan dessa författningar beträffande ansvarets utformning. Enligt 21 kap. ÄB är delägares ansvar primärt solidariskt (17 §). Enligt AGL svarar han subsidiärt solidariskt. Delägares personliga ansvar enligt kommunalskattelagen samt lagarna om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt är inskränkt till vad han har fått vid bodelningen eller arvskiftet.

2.2.2 21 kap. 1, 2 och 5 §§ ÄB

Gällande rätts huvudregel om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder finns i 21 kap. 1 § ÄB. Enligt denna bestämmelse blir delägare ansvarig för känd gäld efter den döde om inte dödsboets egendom avträds till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs efter ansökan gjord inom vissa frister.

Paragrafens första stycke handlar om gäld som delägare känner till vid bouppteckningens förrättande. Skall han undgå ansvar för sådan gäld krävs att egendomsavträde sker efter ansökan inom en månad från det bouppteckningen gjordes.

Andra stycket reglerar det fall när dödsbodelägare efter bouppteckningens förrättande får kännedom om "ny" gäld efter den avlidne. Skall delägaren slippa

ansvar för dylik gäld, måste egendomsavtråde äga rum efter ansökan gjord inom en månad från hans upptäckt av den nya gälden. Med ny gäld förstås i detta sammanhang dels gäld som tidigare var helt okänd för delägaren, dels, beträffande en för honom tidigare till existensen men inte till summan känd gäld, den beloppsmässiga skillnaden mellan hans nuvarande uppfattning om gäldens värde och hans tidigare uppfattning därom.

Sker egendomsavtråde efter ansökan som ges in senare än en månad efter bouppteckningens förrättande, är dödsbodelägarans ansvar enligt 21 kap. 1 § AB begränsat till skillnaden mellan de boets skulder som var kända för honom en månad före ansökningsdagen och värdet av den avträdde egendomen per avträdesdagen (21 kap. 2 § första stycket AB). Han behöver alltså inte svara för de realisationsförluster som föranleds av egendomsavträdet. Det belopp för vilket han svarar måste han utge till dödsboet.

Beträffande frågan om dödsbodelägarare kände till viss gäld en månad före ansökningsdagen om egendomsavtråde innehåller lagen en presumptionsregel (21 kap. 2 § andra stycket AB). På borgenärs begäran skall delägare under ed bekräfta sin uppgift att han före nyssnämnda tidpunkt saknade kännedom om gälden. Väger delägaren avlägga ed, skall gälden anses ha varit känd för honom före den avgörande tidpunkten. Mot denna presumption är motbevisning sålunda inte tillåten. Däremot får borgenär eller, i vart fall, bouppteckningsman eller konkursförvaltare söka bevisa att delägare som har bekräftat sin okunnighet med ed ändå var i ond tro.

Sker egendomsavtråde beträffande dödsboet efter det att delning eller arvskifte har ägt rum, skall i princip delningen eller skiftet gå åter (21 kap. 5 § AB). Är det fråga om avträdande till förvaltning

av boutredningsman, kan det bli aktuellt med endast partiell återgång av delningen eller skiftet. Är den avlidnes gäld inte större än att den kan betalas av de efterlämnade tillgångarna, skall nämligen boutredningsmannen bestämma att egendomsavträdet skall omfatta bara vad som enligt hans mening behövs till gäldens betalning och kostnaderna för förvaltningen. Anledningen till egendomsavträdet kan ha varit att borgenärerna har befarat att dödsbodelägarna inte ämnade betala sådan gäld efter den avlidne för vilken de är personligen ansvariga. Avträdet kan emellertid också ha föranletts av nyupptäckta skulder efter den döde. Återgång av bodelning och arvskifte enligt 21 kap. 5 § AB kan alltså förekomma även om delägarna vid delningen resp. skiftet inte kände till den gäld som sedermera föranledde egendomsavträde. Har delningen eller skiftet redan gått i verkställighet, är återgången givetvis förenad med återbäringskyldighet. Kan egendomen inte återbäras, uppkommer fråga om skyldighet att utge ersättning. Denna fråga är inte reglerad i lagen. I förarbetena till 1933 års lag om boutredning och arvskifte föreslog lagberedningen en bestämmelse om ersättning. Enligt bestämmelsen skulle egendomens värde gäldas om egendomen inte fanns i behåll. På förslag av lagrådet upptogs bestämmelsen emellertid inte i propositionen. Av lagrådets uttalanden framgår dock att enligt lagrådets mening ersättningskyldighet borde föreligga om den återbäringskyldige var i ond tro (NJA II 1933 s. 427 och 434 f).

2.2.3 Övriga bestämmelser om dödsbodelägars gäldsansvar

Övriga bestämmelser om dödsbodelägars ansvar för boets gäld än de som har berörts i avsnitt 2.2.2 återfinns antingen i 21 kap. AB eller i olika skattelagar.

Ansvar enligt 21 kap. ÄB

Som framgår av 12 kap. 2 § GB och 23 kap. 2 § ÄB har varje dödsbodelägare bodelnings- resp. skiftesvitsord. Detta innebär att bodelning och arvskifte i regel inte får företas mot delägares bestridande innan bouppteckning har skett och all boets kända gäld har betalats. Har delägare befriats från ansvar för skulderna eller har medel till deras betalning ställts under särskild vård, får dock delning och skifte äga rum även om delägaren motsätter sig detta.

Delägare kan sålunda förhindra bodelning och arvskifte innan kända skulder har betalats. Sker ändå delning eller skifte dessförinnan, blir delägare ansvarig för de skulder som han kände till vid delningen resp. skiftet eller sist vid därefter förrättad bouppteckning. Bodelning skall emellertid inte medföra sådan påföljd om efterlevande maken vid delningen inte har fått något av den dödes egendom (21 kap. 12 § ÄB).

Måste bouppteckning efter avliden person äga rum, skall detta normalt ske sist inom tre månader från dödsfallet. Rätten kan förlänga fristen efter ansökan som görs före dess utgång (20 kap. 1 § ÄB). Skyldighet att se till att bouppteckning förrättas åvilar bl.a. dödsbodelägare som har egendomen i sin vård (samma kap. 2 §). Försummar denne tiden för bouppteckningens förrättande, blir han ansvarig för all den dödes gäld (21 kap. 14 § ÄB). Ansvaret är således i detta fall mera långtgående än i dem som har berörts tidigare. Där krävdes ju för ansvar att gälden var känd för delägaren när han gjorde eller underlät något. Även delägare som vid bouppteckningen eller dess edfästade genom

veterligen oriktig uppgift eller svikligt förtigande äventyrar borgenärers rätt blir ansvarig för alla den avlidnes skulder (samma lagrum).

Slutligen blir dödsbodeläggare ansvarig enligt 21 kap. ÄB för de boets skulder som han känner till antingen när han till men för boets borgenärer vidtar någon av nedan nämnda åtgärder eller sist när bouppteckning därefter förrättas. Åtgärderna består i att delägaren

1. under den i 21 kap. 1 § första stycket ÄB angivna fristen betalar boets gäld eller

2. under sagda frist eller under den i andra stycket av nyssnämnda paragraf angivna fristen utger legat, fullgör ändamålsbestämmelse, förfar boets egendom eller ådrar boet förbindelse (21 kap. 11 § ÄB).

Ansvar enligt olika skattelagar

Även på andra ställen än i 21 kap. ÄB finns bestämmelser om dödsbodeläggares ansvar för boets gäld. Enligt 54 § AGL skall dödsbo i allmänhet förskjuta arvsskatt för egendom för vilken skattskyldighet har inträtt vid arvlåtarens eller testators död. Saknas i boet tillgång till gäldande av skatt, svarar delägarna, utom efterlevande make i visst fall, för bristen på sätt som anges i 21 kap. ÄB. 54 § AGL stadgar sålunda ett subsidiärt solidariskt ansvar för delägarna. Enligt 21 kap. ÄB är deras ansvar primärt solidariskt (17 §).

Enligt 75 § 2 mom. kommunalskattelagen (1928:370) svarar dödsbo för kommunal utskyld som har påförts den avlidne eller det oskiftade boet. Boet svarar emellertid inte med mera än sina tillgångar. Är boet

skiftat, övergår ansvaret på delägarna. Delägare svarar dock inte för mera än vad som belöper av skatten på hans lott. Och han svarar inte i något fall med mera än vad som utgör hans lott i boet. Med hans lott i boet menas i detta sammanhang de tillgångar som han har fått vid skiftet (NJA 1975 s. 353).

Lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt och lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt innehåller bestämmelser som motsvarar 75 § 2 mom. kommunal-skattelagen såvitt avser statlig inkomst- resp. förmögenhetsskatt.

2.2.4 Undantag från gäldsansvarigheten

De bestämmelser i 21 kap. ÄB om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder för vilka har redogjorts ovan gäller inte undantagslöst. De har sålunda inte tillämpning i fråga om delägare som är omyndig och inte heller beträffande allmänna arvsfonden eller annan delägare som företräds av god man (21 kap. 16 § ÄB). Vidare gäller inte det personliga gäldsansvaret för delägarna om det efter den döde finns endast sådan egendom som inte har kunnat tas i mät hos honom (samma kap. 19 §). Det är alltså likgiltigt för bestämmelsens tillämpning om egendomen har blivit utmättningsbar sedan dödsfallet har inträffat.

Föreskrifterna om gäldsansvar i 21 kap. 1 och 14 §§ ÄB (se avsnitten 2.2.2 och 2.2.3) kan inte tillämpas om bouppteckning ersätts med dödsboanmälan.² För att dödsboanmälan skall kunna ske krävs att den dödes tillgångar eller, när han efterlämnar make, till-

² Grovt uppskattat torde dödsboanmälan kunna äga rum beträffande en fjärdedel av samtliga dödsbon (En Dödsboanmälan, Ds Ju 1975:6, s. 31 f).

gångarna jämte hans andel i den efterlevande makens giftorättsgods inte förslår till annat än att bestrida begravningskostnader och andra utgifter med anledning av dödsfallet (t.ex. inköp av gravvård) samt att tillgångarna inte omfattar fast egendom eller tomträtt (20 kap. 8 a § första stycket AB). Även om dödsboanmälan har skett kan under vissa förutsättningar bouppteckning ändå förrättas (sagda paragraf tredje stycket).

Föreskrifterna om gäldsansvar på grund av underlåtenhet att avträda dödsbo gäller inte för arvinge eller testamentstagare som inte har "njutit förmån av boet" och inte heller har tagit annan befattning med det än att han har fullgjort den interimistiska vårdnadsplikt som anges i 18 kap. 2 § AB eller har deltagit i förrättande av bouppteckning (21 kap. 18 § AB). Denna undantagsbestämmelse avser alltså bara vissa slag av dödsbodelägare. Är efterlevande make dödsbodelägare på grund av att giftorättsgemenskap föreligger, har bestämmelsen sålunda inte tillämpning på honom. Med att njuta förmån av boet menas bl.a. att få ut egendom genom arvskifte eller som förskott på arvslott eller att nyttja boets egendom, allt under förutsättning att vederbörande kan sägas ha mottagit en sådan prestation just i egenskap av delägare.

Föreskriften om gäldsansvar på grund av vissa åtgärder till men för borgenärerna gäller inte om åtgärden innebar endast ringare skada eller företogs av obetänksamhet eller bristande kännedom om boets ställning (21 kap. 11 § sista meningen AB).

2.2.5 Skadeståndsbestämmelser

Den allmänna regeln om dödsbodelägars skadeståndsansvar finns i 18 kap. 6 § ÄB. Enligt denna bestämmelse är dödsbodelägarer pliktiga att ersätta skada, som han med avseende på boets vård eller förvaltning uppsåtligt eller av vårdslöshet har tillskyndat någon, vars rätt är beroende av utredningen. Ansvar är primärt solidariskt.

När det gäller åtgärd eller underlåtenhet av delägare till men för dödsboets borgenärer utgör den nu nämnda skadeståndsbestämmelsen ett komplement till föreskrifterna i 21 kap. ÄB om delägars gäldsansvar. I den mån borgenär kan göra sistnämnda slag av ansvar gällande har han knappast anledning att åberopa förevarande bestämmelse. Emellertid finns skadeståndsbestämmelser i 21 kap. ÄB vilka träder i funktion när gäldsansvar är uteslutet för delägare. Som har berörts tidigare (avsnitt 2.2.4) gäller inte föreskriften i 21 kap. 11 § ÄB om gäldsansvar på grund av vissa åtgärder till men för borgenärerna om åtgärden innebar endast ringare skada eller företogs av obetänksamhet eller bristande kännedom om boets ställning. I sådana fall kan delägare i stället bli skadeståndsskyldig (sagda paragraf sista meningen). Beror åtgärdens menliga verkan av någon omständighet med vilken delägaren med normal aktsamhet inte bort räkna, skall enligt allmänna rättsgrundsatser inte ens skadestånd utgå.

Bestämmelserna om gäldsansvar för delägare har som tidigare nämnts inte tillämpning på delägare som är omyndig och inte heller på allmänna arvsfonden eller annan delägare som företräds av god man. I sådana fall kan förmyndare eller god man drabbas av skadeståndsansvar gentemot boets borgenärer för skada som har uppkommit på grund av vederbörandes åtgärd eller försummelse (21 kap. 16 § ÄB).

De särskilda skadeståndsbestämmelser i ÄB för vilka nu har redogjorts utgör undantag från vad som i allmänhet gäller enligt svensk rätt beträffande skadestånd utanför kontraktsförhållanden. Huvudregel på förevarande rättsområde är nämligen att vållande till ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada medför skadeståndsskyldighet endast om handlingen är straffbar. Principen är numera uttryckt i 2 kap. 4 § skadeståndslagen (1972:207). Förevarande slag av skada kallas i lagen ren förmögenhetsskada (1 kap. 2 §). Lagens bestämmelser gäller inte om annat är särskilt föreskrivet (1 kap. 1 §).

Gör sig dödsbodelägare skyldig till brott vid dödsboförvaltningens utövande, kan han alltså bli skadeståndsskyldig enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler. De slag av brott som framför allt kan komma i fråga i detta sammanhang och föranleda skadeståndsskyldighet för delägare gentemot boets borgenärer är gäldenärsbrott som avses i 11 kap. BrB. Ifrågakavande kapitel straffbelägger vissa slag av handlingar som företas av gäldenär. Den omständigheten att boet och inte delägaren är gäldenär fritar inte delägaren från ansvar. Den som begår gäldenärsbrott i gäldenärs ställe, t.ex. som företrädare för juridisk person, skall nämligen dömas som om han själv var gäldenär (11 kap. 7 § BrB).

Gäldenärsbrotten utgörs av oredlighet mot borgenärer, vårdslöshet mot borgenärer, mannamån mot borgenärer och bokföringsbrott.

Brottsbeskrivningen beträffande brottet oredlighet mot borgenärer (11 kap. 1 § BrB) behandlar olika slag av beteenden. Ett av dem består i att gäldenären förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd

avhänder sig egendom av betydighet. För ansvar i detta fall krävs vidare att gäldenären genom åtgärden framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd, försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd.

Gäldenär gör sig skyldig till vårdslöshet mot borgenärer (11 kap. 3 § BrB) bl.a. om han uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd genom att fortsätta rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen, leva slösaktigt, inlåta sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidta annan sådan åtgärd.

För mannamån mot borgenärer (11 kap. 4 § BrB) döms gäldenär som när han är på obestånd gynnar viss borgenär genom att betala skuld som inte är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel, överlämna säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst eller vidta annan sådan åtgärd. Förutsättning för ansvar är att åtgärden avsevärt förringar andra borgenärers rätt.

Åsidosätter gäldenär uppsåtligen eller av oaktsamhet bokföringsskyldighet som åligger honom på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, döms han för bokföringsbrott (11 kap. 5 § BrB).

2.3 Bestämmelsernas tillämpning hos banker,
inkassoföretag och begravningsföreningar

Som har angetts i avsnitt 1.2 har utredningen hos ett antal affärs- och sparbanker och inkassoföretag samt hos Begravningsföreningarnas Samorganisation företagit en enkät angående tillämpningen av gäldsbestämmelserna i 21 kap. ÄB m.m.

Av tabell 1 nedan framgår hur svaren på utredningens tre första frågor i enkäten till bankerna fördelar sig mellan de 10 affärsbanker och 34 sparbanker som har besvarat frågeformuläret.

Tabell 1

1. I vilken utsträckning gör banken enligt Er erfarenhet ansvar gällande mot dödsbodelägare för avlidens skulder under åberopande av följande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken?

a. Därför att dödsboets egendom inte i tid har avträtts till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs (1 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

b. Därför att bodelning och arvskifte har ägt rum innan känd gäld har betalats (12 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☒ Ofta

c. Därför att bouppteckning inte har förrättats i tid (14 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

d. Därför att veterligen oriktig uppgift har lämnats eller svikligt förtigande har skett vid bouppteckningen eller dess edfästade (14 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

e. Därför att betalning av boets gäld, utgivande av legat, fullgörande av ändamålsbestämmelse m.m. har ägt rum under den s.k. deliberationsfristen (11 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

2. I vilken utsträckning råder Ni dödsbodelägare att begära boets avträdande till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs för att delägarna skall undgå personligt gäldsansvar?

☐ Aldrig ☒ Sällan ☒ Ofta ☒ Regelmässigt

3 a. Vad anser Ni om följande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken? (Flera alternativ kan förkryssas).

	1 §	2 § 1 st	2 § 2 st	5 §	11 §	12 §	14 § 1 p	14 § 2 p
Har ingen meningsfull funktion	1	1	4	3	1			
Svår att tillämpa		13	10	11	10	2		1
Alltför sträng mot dödsbodelägarna	14	15	9	1	2	3	35	
Behövs med hänsyn till dödsboets borgenärer	27	19	18	22	27	32	9	30
Helt ändamålsenlig	20	6	10	10	9	17	5	14
Ingen uppfattning		1	3	4	1	1	1	3

Av tabell 2 nedan framgår hur de två inkassoföretag som har besvarat utredningens frågeformulär har svarat på enkätens två första frågor.

Tabell 2

1. I vilken utsträckning gör Ert företag som borgenär eller som ombud för borgenär ansvar gällande mot dödsbodelägare för avlidens skulder under åberopande av följande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken?

a. Därför att dödsboets egendom inte i tid har avträtts till förvaltning av bouppteckningsman eller till konkurs (1 §)?

☒ Aldrig ☐ Sällan ☒ Ofta

b. Därför att bodelning och arvskifte har ägt rum innan känd gäld har betalats (12 §)?

☐ Aldrig ☐ Sällan ☒ Ofta

c. Därför att bouppteckning inte har förrättats i tid (14 §)?

☐ Aldrig ☒ Sällan ☒ Ofta

d. Därför att vederböranden oriktig uppgift har lämnats eller svikligt förtigande har skett vid bouppteckningen eller dess edfästade (14 §)?

☐ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

e. Därför att betalning av boets gäld, utgivande av legat, fullgörande av ändamålsbestämmelse m.m. har ägt rum under den s.k. deliberationsfristen (11 §)?

☒ Aldrig ☒ Sällan ☐ Ofta

2 a. Vad anser Ni om följande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken? (Flera alternativ kan förkryssas.)

	1 §	2 § 1 st	2 § 2 st	5 §	11 §	12 §	14 § 1 p	14 § 2 p
Har ingen meningsfull funktion								
Svår att tillämpa							1	
Alltför sträng mot dödsbodelägarna								
Behövs med hänsyn till dödsboets borgenärer	2	1	2	1	2	1	1	2
Helt ändamålsenlig		1		1		1		
Ingen uppfattning								

Svaren på de två första frågorna i enkäten till Begravningsföreningarnas Samorganisation framgår av tabell 3 nedan.

Tabell 3

1. I vilken utsträckning råder Ni dödsbodelägare att begära boets avträdande till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs för att delägarna skall undgå personligt gäldsansvar?

☐ Aldrig ☐ Sällan ☐ Ofta ☒ Regel-
mässigt

2 a. Vad anser Ni om följande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken? (Flera alternativ kan förkryssas.)

	1 §	2 § 1 st	2 § 2 st	5 §	11 §	12 §	14 § 1 p	14 § 2 p
Har ingen meningsfull funktion			x					
Svår att tillämpa				x				
Alltför sträng mot dödsbo-delägarna	x	x					x	
Behövs med hänsyn till dödsboets borgenärer				x	x	x		x
Helt ändamålsenlig								
Ingen uppfattning								

I de två sista frågorna i enkäten till bankerna tillfrågades de om allmänna synpunkter på ÄB:s gäldsbestämmelser (fråga 3 b) samt vilka ändringar de skulle vilja föreslå i 21 kap. ÄB (fråga 4). Tre fjärdedelar av de 44 banker som skickade tillbaka frågeformulären besvarade inte frågorna 3 b och 4. Av dem som svarade framhöll ungefär hälften att bestämmelserna i 21 kap. ÄB är komplicerade och tämligen okända för allmänheten.

Från en del håll betonades att fastän bestämmelserna sällan tillämpas så har de ändå en funktion att fylla. Några banker menade att det är stötande att borgenärerna genom en insufficient gäldenärs frångående kan komma i ett bättre läge på grund av ren okunnighet om gällande gäldsregler hos delägarna. Östgötabanken påpekade att bestämmelserna skyddar borgenärerna dåligt mot kringgående av KL:s återvinningsregler; därför bör enligt Östgötabanken återvinningsreglerna

samordnas med ÄB:s gäldsbestämmelser. Skånska banken framhöll att 21 kap. 19 § ÄB är otillräcklig som undantagsbestämmelse när det gäller gäldsreglernas tillämpning; om t.ex. överintecknade fastigheter finns medges ingen ansvarsbefrielse trots att det ekonomiska läget då kan vara minst lika dåligt som om endast utmätningsfri egendom funnits.

Omkring hälften av de svarande ansåg att bestämmelserna bör förenklas. Svenska Handelsbanken föreslog att delägare befrias från personligt betalningsansvar om han kan visa att dödsboets ställning efter dödsfallet inte har försämrats för borgenärerna. Vidare föreslog handelsbanken att delägare som har tillgodogjort sig tillgångar ur boet skall undgå personligt betalningsansvar om han återbär tillgångarna eller deras värde. Sundsvallsbanken framhöll att 1 och 12 §§ samt 14 § 2 p i viss mån framstår som huvudregel. Övriga regler borde enligt Sundsvallsbanken kunna förenklas och en del - t.ex. 14 § 1 p - utmönstras. Falkenbergs spårbank tyckte att delägare inte bör svara för större gäld än som motsvaras av dödsboets medel. För att kompensera borgenärerna för en sådan försämring föreslog sparbanken att rätten i samband med registrering av bouppteckning bör vara skyldig att beträffande bristbon förordna om avträdande till boutredningsman. Detta skulle, enligt sparbanken, innebära en viss garanti för borgenärerna att boets avveckling sker på ett opartiskt sätt.

Flera banker ville byta ut gäldsreglerna mot bestämmelser om skadeståndsskyldighet för delägarna i de fall dessa har gjort sig skyldiga till försumelse och borgenärerna därigenom har lidit skada.

2.4 Utländska förhållanden

2.4.1 Finland

Sedan den 1 januari 1966 är de finska rättsreglerna om dödsbodeläga³res ansvar för avlidens skulder helt överensstämmande med svensk rätt. Beträffande gäld efter den som har avlidit före de nya bestämmelsernas ikraftträdande tillämpas emellertid äldre föreskrifter.

2.4.2 Danmark

Enligt dansk rätt är frågan om arvinges⁴ ansvar för avlidens skulder att bedöma olika vid olika slag av dödsbobe⁵handling, dvs. former för dödsbos avveckling.

I huvudsak följande slag av dödsbobe⁵handling regleras i lagstiftningen

1. summarisk behandling,
2. offentligt skifte,
3. privat skifte och
4. exekutorbe⁵handling.

Under vissa förutsättningar är sammanlevnad i oskiftat dödsbo tillåten. Då gäller särskilda regler om ansvar för den avlidnes gäld.

³ Liksom enligt svensk rätt utgörs dödsbodeläga³rna av arvingar, universella testamentstagare och, om giftorätt inte är utesluten, den efterlevande maken (18 kap. 1 § finska AB).

⁴ Med arvinge avses i den danska skifteloven såväl legalarvinge som universell testamentstagare (Højgdahl Jensen s. 66).

Summarisk behandling

Summarisk dödsbobehandling innebär att boet avvecklas utan att man behöver utfärda kallelse på borgenärer, pröva anmälda fordringar, underrätta arvingarna eller vidta andra sådana åtgärder som kännetecknar mera komplicerade behandlingsformer. När ett dödsfall har anmälts till skifterätten,⁵ vilket skall ske omedelbart, bestämmer rätten om dödsboet skall behandlas summariskt. Av det totala antalet dödsbon per år - f.n. omkring 50 000 - avvecklas ca 30 procent genom summarisk behandling.

Enligt skifteloven kan summarisk bobehandling äga rum i följande fall

- a) när det kan antas att den dödes tillgångar inte förslår till annat än begravningskostnaderna och
- b) när det i samband med anmälan av dödsfallet upplyses att de efterlämnade tillgångarna är värda mindre än 400 kr. och att den avlidnes gäld inte överstiger detta belopp samt arvingarna åtar sig att motta tillgångarna och svara för skulderna.

I det vid a) nämnda fallet överlämnar skifterätten tillgångarna till den som har betalat eller kommer att betala begravningskostnaderna. Vederbörande blir inte därigenom personligen ansvarig för den avlidnes skulder.

Offentligt skifte

Offentligt skifte innebär att dödsboet avvecklas under skifterättens ledning. Vid offentligt skifte skiljer man mellan gaeldsfragåelsesboer och gaeldsvedgåelsesboer. I gaeldsfragåelsesboer har arvingarna inte något

⁵ Allmän underrätt är skifterätt.

personligt ansvar för den avlidnes skulder. Å andra sidan saknar de i sådana bon allt inflytande över förvaltningsbesluten till dess att den för den dödes borgenärer gällande proklamafristen har löpt ut och skulderna har betalats eller säkerhet har ställts för dem. Före denna tidpunkt utövas förvaltningsrätten i förevarande bon av skifterätten och borgenärerna.

I gaeldsvedgælsesboer, där förvaltningsrätten hela tiden utövas av arvingarna under skifterättens ledning, har arvingarna åtagit sig att svara för den dödes gäld. Arvinges ansvar är i sådana fall till en början begränsat till arvslotten. För de relevanta skulder som inte täcks av tillgångarna i boet häftar arvingarna personligen. Deras ansvar är därvid solidariskt. De svarar endast för sådana skulder som har anmälts inom en proklamafrist som börjar löpa efter det att ett lagstadgat kungörandeförfarande har avslutats. Fristen uppgår i regel till tre månader.

Privat skifte

Arvingarna kan av skifterätten tillåtas att företa privat skifte under förutsättning att samtliga

- a) begär sådant skifte hos skifterätten,
- b) är myndiga,
- c) inte är i konkurstillstånd och
- d) är närvarande, personligen eller genom ombud, vid det sammanträde med skifterätten där boet skall överlämnas för privat skifte.

Privat skifte får inte beslutas om arvlåtaren har bestämt att skiftet skall vara offentligt.

Vid privat skifte förvaltar arvingarna boet helt självständigt. De är ansvariga för den dödes skulder på samma sätt som i gældsvedgåelsesboer (se ovan under "Offentligt skifte").

I ca en tredjedel av samtliga danska dödsbon företas privat skifte.

Exekutorbehandling

Exekutorbehandling av dödsbo äger rum dels om arvlåtaren i testamente har bestämt sådan avvecklingsform, dels om samtliga arvingar begär det. Exekutor utses av justitieministern eller den han bemyndigar. I regel behandlas exekutorbon som gældsvedgåelsesboer. Arvingarna i exekutorbon blir alltså normalt personligen ansvariga för behörigen anmälda skulder i den mån de efterlämnade tillgångarna inte förslår.

Oskiftat bo

Enligt arveloven har efterlevande make rätt att sitta kvar i oskiftat bo efter den först avlidne om boets egendom utgörs av faelleseje⁶ och det finns bröstarvingar. Är bröstarvingarna avkomlingar efter endast den först avlidne maken, krävs för kvarsittande att bröstarvingarna samtycker därtill eller, om de är omyndiga, att tillstånd lämnas av förmyndaren och rätten.

I oskiftat bo är den efterlevande maken personligen ansvarig för den först avlidnes skulder. Den efterlevande kan dock åstadkomma preklusion av dessa ford-

⁶ Faelleseje motsvarar ungefär giftorättsgods enligt svensk rätt.

ringar genom att få till stånd ett proklamaförfarande enligt skifteslagstiftningen (se ovan under "Offentligt skifte").

Dödsbo i konkurs

Är arvingarna inte personligen ansvariga för den avlidnes skulder och är dödsboet insolvent, kan den avlidnes borgenärer begära att boet försätts i konkurs.

2.4.3 Norge

Enligt norsk rätt blir arvingar⁷ personligen ansvariga för avlidens skulder endast om de inför skifterätten⁸ åtar sig sådant ansvar. Ett dylikt åtagande medför att de kan få avveckla dödsboet på egen hand (privat skifte). Annars företar skifterätten avvecklingen (offentligt skifte).

Har arvinge en gång blivit personligen ansvarig för avlidens skulder, upphör inte detta ansvar även om arvingarna sedermera begär och får till stånd offentligt skifte.

⁷ Med arvinge avses enligt norsk rätt såväl legalarvinge som den vilken genom testamente har satts i arvinges ställe (Knoph s. 199).

⁸ Allmän underrätt är skifterätt (1 § 1930 års lov om skifte).

2.5 Överväganden och förslag

Utredningen har beträffande frågorna om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder i uppdrag att föreslå regler som är enklare än de nuvarande och som i högre grad än dessa tar hänsyn till dödsbodelägarnas intressen. Samtidigt skall behovet att skydda borgenärerna fortfarande beaktas.

Gällande bestämmelser om dödsbodelägares gäldsansvar torde allmänt anses vara mycket invecklade. Som framgår av avsnitt 2.3 har utredningen företagit en enkät hos ett antal affärs- och sparbanker angående tillämpningen av dessa bestämmelser. Därvid har framkommit att flertalet av bankerna aldrig och återstoden av dem endast sällan gör gällande personligt delägareansvar enligt 21 kap. ÄB. En förklaring till detta förhållande kan vara att de förevarande rättsreglerna är alltför komplicerade. Andra regler motverkar förluster för bankerna. Med hänsyn till de stränga föreskrifter som gäller för bankernas utlåningsverksamhet har de i betydande utsträckning andra slag av skydd för sina fordringar än sådana som kan bli aktuella enligt 21 kap. ÄB. Sålunda får bankerna enligt gällande lagstiftning med vissa undantag inte bevilja kredit utan att ha betryggande säkerhet i fast eller lös egendom eller i form av borgen - 59 § lagen (1955:183) om bankrörelse, 28 § lagen (1955:416) om sparbanker och 36 § lagen (1956:216) om jordbrukskasserörelsen. I den mån bank lämnar krediter utan sådan säkerhet förekommer det i viss utsträckning att banken tecknar grupplivförsäkring på kredittagarens bekostnad. Vid dennes frånfälle används utfallande försäkringsersättning till att avveckla krediten.

Nuvarande regler om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder tillämpas alltså i mycket liten ut-

sträckning därför att de är så komplicerade och därför att det finns andra slag av skyddsregler. Vidare är, som framgår av redogörelsen i avsnitt 2.2, vissa fall undantagna från tillämpningsområdet. Antingen finns uttryckliga föreskrifter om sådana undantag eller är reglerna avfattade så att en del fall inte täcks av dem. Reglerna är sålunda inte tillämpliga om det efter den döde finns endast sådan egendom som inte har kunnat tas i mät hos honom. Med hänsyn till de ganska långtgående föreskrifter om utmätningsfrihet som finns i utsökningslagen torde redan av denna anledning personligt delägareansvar ofta vara uteslutet i mindre dödsbon. Vidare gäller att bestämmelsen i 21 kap. 1 § AB om delägareansvar vid underlåtenhet att begära egendomsavträde inte kan tillämpas om bo-uppteckning ersätts med dödsboanmälan. Grovt uppskattat torde dödsboanmälan kunna äga rum beträffande en fjärdedel av samtliga dödsbon (PM Dödsboanmälan, Ds Ju 1975:6, s. 31 f).

Vissa omständigheter begränsar alltså i hög grad tillämpningen av bestämmelserna om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder. Därigenom undgår delägarna i många fall det hårda ansvar som borgenärerna annars skulle ha kunnat göra gällande mot dem. För enklare reglerna så att de blir lättare att tillämpa, kan därför detta förhållande i och för sig komma att medföra en försämring av dödsbodelägarnas ställning. Utredningen har emellertid i uppdrag att föreslå inte endast förenklingar av regelsystemet utan även sådana ändringar i det som främjar dödsbodelägarnas intressen. Skall båda dessa reformkrav tillgodoses, behövs långtgående ändringar till dödsbodelägarnas förmån. Å andra sidan får reglerna inte bli alltför gynnsamma för dödsbodelägarna. Behovet att skydda borgenärerna måste nämligen fortfarande beaktas.

Med ovannärnda utgångspunkter har utredningen övervägt några alternativ till nuvarande regelsystem. I det följande lämnas under särskilda rubriker en närmare redogörelse för vart och ett av dessa alternativ. I det sista delavsnittet tar utredningen ställning till vilket alternativ som är att föredra.

2.5.1 Återgång av bodelning och arvskifte

Som framgår av redogörelsen i avsnitt 2.2.2 kan återgång av bodelning eller arvskifte ske i visst fall enligt gällande bestämmelser i 21 kap. ÄB nämligen om dödsboet har avträtts till förvaltning av bouppteckningsman eller till konkurs (5 §). Utredningen har emellertid övervägt att föreslå att bodelning och arvskifte alltid skall gå åter om de äger rum innan skulderna har betalats. Återgången bör i så fall vara förenad med återbäringsskyldighet för mottagarna. I detta avsnitt redogörs för hur ett återgångssystem enligt utredningen skulle kunna vara uppbyggt.

Återgången bör vara total, dvs. medföra fullständig återbäringsskyldighet. I och för sig är det tänkbart med endast partiell återgång för den händelse de obetalda skulderna understiger det sammanlagda värdet av de skiftade tillgångarna. Emellertid får det anses mest lämpligt att hela delningen och skiftet går åter om borgenärerna och delägarna inte kan träffa någon överenskommelse om gäldens betalning. Därefter betalas skulderna. Sedan kan delning och skifte på nytt äga rum. Även om man föreskriver bara partiell återgång för vissa fall torde dylik återgång ofta innebära sådan rubbning av förutsättningarna för delningen och skiftet att dessa enligt allmänna regler också i övrigt går åter.

Återgång enligt nuvarande 21 kap. 5 § AB skall äga rum även om delägarna vid delningen resp. skiftet inte kände till den gäld som sedermera föranledde egendomsavträde. Återgång torde i sistnämnda fall vara av särskilt stor betydelse för borgenärerna eftersom de då inte kan göra gällande personligt betalningsansvar mot delägarna. Återgång av bodelning och arvskifte enligt det nu skisserade systemet bör därför kunna ske även om delägarna vid delningen eller skiftet eller sist vid därefter förrättad beuppteckning var okunniga om att det fanns obetalda skulder.

För de fall då återgång av bodelning eller arvskifte skall ske och delningen eller skiftet redan har gått i verkställighet men återbäring inte är möjlig kan man tänka sig tre alternativa lösningar. Den första innebär att man föreskriver skyldighet för mottagarna att utge ersättning. Enligt den andra lösningen ålägger man delägarna personligt betalningsansvar för skulderna. Slutligen kan man bestämma, åtminstone om den återbäringsskyldige var i god tro, att han inte skall drabbas av någon påföljd med anledning av att han inte kan lämna tillbaka återbäringspliktig egendom. Väljer man det andra alternativet uppkommer fråga om det personliga betalningsansvaret bör vara på något sätt begränsat. Enligt utredningens mening bör de framtida bestämmelserna utformas så att en delägare inte behöver riskera att ådra sig ett i princip oinskränkt ansvar för den avlidnes skulder. Utredningen anser sig därför inte böra överväga obegränsat personligt delägareansvar ens för ifrågavarande fall. Med denna utgångspunkt förefaller det lagtekniskt sett vara enklare att föreskriva ersättningskyldighet för mottagarna än att ålägga dem personligt gäldsansvar och samtidigt införa regler som inskränker detta ansvar. Det prak-

tiska resultatet av de två nu jämförda lösningarna torde ändå bli ungefär detsamma. Utredningen föredrar därför framför personligt betalningsansvar för delägarna förpliktande för dem att utge ersättning till dödsboet i den mån de inte kan lämna tillbaka den mottagna egendomen.

Inom förmögenhetsrätten gäller i princip vid återgång av avtal att part åläggs ersättningsskyldighet om han inte kan återbära den från motparten erhållna prestationen (se t.ex. Sven Bramsjö, Om avtals återgång, 1950, s. 207 ff). Även i AB finns för motsvarande fall föreskrifter om utgivande av ersättning, t.ex. i 3 kap. 3 § andra stycket och 7 kap. 4 § första stycket (se beträffande dessa bestämmelser avsnitt 3.1.2). Vid ersättningsbestämmande inom förmögenhetsrättens område används antingen skademetoden eller värdeметoden (se Bramsjö a.a. s. 255 ff).

Skademetoden innebär att den återbäringsskyldige skall ersätta den skada som hans motpart lider till följd av att denne inte kan förfoga över eller använda den återbäringspliktiga egendomen på det sätt som han har avsett. Hade t.ex. den återbäringsskyldiges motpart tänkt sälja egendomen, skall den återbäringsskyldige alltså erlagga den köpeskillning som motparten faktiskt skulle ha fått vid försäljning. Hade motparten tänkt behålla egendomen, skall enligt skademetoden ersättningen täcka kostnaden för nyanskaffning.

Värdeметoden innebär att den återbäringsskyldige till motparten skall betala det belopp som motsvarar försäljningspriset i den allmänna handeln på egendom av förevarande slag. Är det fråga om egendom med

fluktuerande värde, gäller i princip värdet vid tiden för ersättningsens utbetalande.⁹

Skademetoden används i allmänhet om den återbärings-skyldige var i ond tro när han företog den åtgärd som omöjliggjorde återbäring. Var han i god tro vid detta tillfälle, bestäms hans ersättningsskyldighet enligt värdemetoden.

Beträffande frågan om ersättning när återbäring är helt eller delvis omöjlig vid återgång av bodelning eller arvskifte gör utredningen följande bedömning. Vad först angår spörsmålet om mottagare i god tro skall utge ersättning bör beaktas att inom förmögenhetsrätten föreligger ersättningsskyldighet även i godtrosfallen. Det finns därför i princip ingen anledning att befria godtroende mottagare från ersättningsskyldighet när de, såsom vid bodelning och arvskifte, utan vederlag har förvärvat den ifrågasvarande egendomen.¹⁰ Dödsbodelägare kan skydda sig mot återgång genom att före delning och skifte noggrant kontrollera vad det finns för skulder efter den avlidne. Dessutom har de möjlighet att genom kallelse på okända borgenärer enligt 1862 års pre-skriptionsförordning få till stånd preklusion av sådana skulder som de inte kände till.

Vid val av ersättningsmetod bör man välja värdemetoden om den återbärings-skyldige var i god tro och skademetoden om han var i ond tro. Med ond tro avses i detta fall att mottagaren när han gjorde sig av med återbäringspliktig egendom kände till eller borde ha känt till att det fanns obetalda

⁹ Se t.ex. lagberedningens uttalanden i förarbetena till 7 kap. 4 § i 1928 års arvs lag (NJA II 1928 s. 450 f).

¹⁰ Jämför NJA II 1933 s. 434.

skulder efter den döde. Med den avlidnes skulder jämfställs givetvis dödsboets övriga gäld (se 18 kap. 3 § och 21 kap. 15 § ÄB).

I regel torde de båda metoderna leda till samma resultat nämligen att mottagaren förpliktas utge egendomens försäljningsvärde till dödsboet. Om särskilda skäl föreligger bör mottagaren helt befrias från ersättningsskyldighet eller ersättningsskyldigheten jämkas. Sådana skäl kan vara att egendomen har frångått godtroende innehavare utan oaktksamhet och utan att han har haft nytta därav. En annan befrielse- eller jämningsanledning kan vara att det rör sig om egendom med fluktuerande värde och att värdet vid den tidpunkt när ersättningen skall ges ut är avsevärt högre än när mottagaren gjorde sig av med egendomen. Då kan det ibland finnas skäl att i vart fall jämka ersättningsskyldigheten. Tillämpas skademetoden kan jämkning av ersättningen ske med stöd av 6 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) om ersättningsskyldigheten skulle anses vara oskäligt betungande med hänsyn till den ersättningsskyldiges ekonomiska förhållanden.

För närvarande torde det vara så att bodelning och arvskifte i stor omfattning sker utan iakttagande av föreskriven form.¹¹ Det föreligger emellertid då inte någon delning eller något skifte som kan gå åter. Åsidosätts formkravet, är nämligen rättshandlingen ogiltig (NJA II 1933 s. 537 ff samt NJA 1947 s. 270, 1966 s. 469, 1969 s. 536 och 1977 s. 459). Skulle man föreskriva återgång av bodelning och arvskifte, är det sannolikt att formkravet vid dessa rättshandlingar skulle iakttas i ännu mindre utsträckning än f.n. Dödsbodelägarerna skulle annars riskera att ådra sig återbärings- eller ersättningsskyldighet. Upphävande av formkravet vid bodelning och arvskifte torde inte vara

¹¹ Se beträffande formkravet 13 kap. 1 § GB och 23 kap. 4 § ÄB.

någon framkomlig väg. Beträffande fast egendom är sålunda viss form nödvändig för erhållande av lagfart (20 kap. 6 § första punkten JB). Skulle man slopa formkravet i fråga om lös egendom men behålla det beträffande fast, skulle detta sannolikt leda till oreda och osäkerhet.¹² Fixerades inte bodelning och arvskifte i skrift, skulle vidare den som gjorde gällande återgång ställas inför stora bevissvårigheter när han krävde återbäring och ersättning.

Med hänsyn till ovanstående anser utredningen att med bodelning och arvskifte bör i förevarande sammanhang jämsställas all utdelning av egendom till dödsbodelägare från dödsboet. Även när boet har skiftats helt formlöst bör alltså återbärings- eller ersättningspåföljd kunna göras gällande om skiftet har ägt rum innan skulderna har betalats.

F.n. är de "formlösa" delningarna och skiftena inget problem från gäldssynpunkt. Dödsbodelägare som vidtar sådana åtgärder blir personligen betalningsansvariga enligt 21 kap. 1 § ÄB. Genomförs förevarande alternativ, behövs emellertid den nu skisserade regeln. Annars torde många delägare komma att företa formlösa delningar och skiften för att inte riskera att ådra sig återbärings- eller ersättningskyldighet.

2.5.2 Skadeståndsregler

Som har påpekats i avsnitt 2.2.5 finns f.n. en del föreskrifter om skyldighet för dödsbodelägare att utge ersättning för skador som på grund av deras förvaltning drabbar bl.a. boets borgenärer. Den allmänna regeln om skadeståndsansvar i sådana fall finns i 18 kap. 6 § ÄB. För ansvar enligt denna bestämmelse

¹² Jämför Lagberedningen i NJA II 1933 s. 542.

förutsätts åtminstone vållande. Ersättningsberättigad är sådan skadelidande vars rätt är beroende av boets utredning. Med boets utredning förstås enligt förarbetena bl.a. betalning av den dödes gäld (NJA II 1933 s. 140). Därav följer att boets borgenärer kan bli ersättningsberättigade enligt den angivna bestämmelsen. F.n. torde emellertid borgenärerna sällan ha anledning att åberopa den. Enligt gällande rätt kan ju dödsboförvaltning från delägarnas sida i princip inte förekomma utan personligt betalningsansvar för gälden. Borgenärerna föredrar väl därför i allmänhet att åberopa gäldsansvar mot delägarna framför att kräva dem på skadestånd. Förstnämnda slag av talan är givetvis enklare än sistnämnda från borgenärernas synpunkt. För bifall till ett skadeståndsyrkande kan det nämligen många gånger vara nödvändigt med utredning om adekvansen mellan delägarnas förvaltningsåtgärd och dess påstådda följder. Vidare kanske borgenärerna måste styrka sin förlust.

Upphäver man reglerna om personligt gäldsansvar för dödsbodelägare, kommer dödsboets borgenärer att kunna åberopa endast skadeståndsbestämmelsen i 18 kap. 6 § ÄB om boet förvaltas av delägarna och borgenärerna inte får sina fordringar betalda. Frågan är om en sådan begränsning av borgenärernas talemöjligheter skulle innebära en inte godtagbar försämring för dem. Det har redan påpekats att det är svårare att kräva skadestånd än att göra gällande gäldsansvar. Emellertid torde svårigheterna vara av övervägande bevisrättsligt slag. Skadeståndsbestämmelsen kan nämligen i och för sig vara tillämplig om dödsbodelägarna inte utreder och verkställer betalning av boets skulder. Genom kallelse på okända borgenärer enligt 1862 års preskriptionsförordning kan delägarna få till stånd preklusion av sådana skulder som de inte känner till. Detta proklamaförfarande bör användas

om boet inte har tillräckligt säker överblick över den dödes skulder. Delägarna torde därför i regel ådra sig ersättningsansvar för skada som borgenär har lidit på grund av att delägarna har underlåtit att infria en rättskraftig fordran mot boet.

Väljer man att upphäva gäldsansvarsbestämmelserna i 21 kap. ÄB och i fortsättningen helt lita till skadeståndsregeln i 18 kap. 6 § ÄB, har man undanröjt många av de olägenheter för dödsbodelägare som nuvarande system medför. Någon annan försämring för borgenärerna än av bevisrättsligt slag torde en sådan ordning inte komma att innebära.

2.5.3 Offentlig dödsboförvaltning

Som har angetts ovan är dödsboförvaltningen enligt dansk och norsk rätt i första hand en angelägenhet för skifterätten, dvs. allmän underrätt (avsnitten 2.4.2 och 2.4.3). I förarbetena till 1933 års lag om boutredning och arvskifte tog lagberedningen upp frågan om det dansk-norska systemet borde genomföras även i Sverige (NJA II 1933 s. 136 och 357). Beredningen anförde att i så fall skulle på bästa sätt bli sörgt för att allt går riktigt till. Ingen intressent skulle obehörigen gynnas på de övrigas bekostnad. För borgenärernas rätt skulle denna ordning vara i hög grad betryggande. Mindre erfarna delägare skulle inte riskera att få stå tillbaka för dem som bättre förstår att ta till vara sina intressen. Beredningen stannade emellertid för att inte föreslå offentlig dödsboförvaltning. Beredningen ansåg nämligen att det inte fanns några samhällsorgan här i landet som kunde anses lämpade att handha de uppgifter av övervägande administrativ och ekono-

misk natur som det skulle bli fråga om. Vidare framhöll beredningen att det kunde befaras att det ifrågasatta systemet skulle bli alltför osmidigt och dyrbart. Beredningen trodde inte heller att allmänheten skulle ha någon förståelse för den tänkta ordningen.

Det alternativ för vilket nu har redogjorts företer vissa likheter med den lösning som kommer att diskuteras i nästa avsnitt, dvs. obligatorisk boutredningsmannaförvaltning. I båda fallen skulle nämligen dödsboförvaltningen till en början anordnas som ett likvidationsförfarande i borgenärernas intresse. Sedan den avslutas och boets skulder har betalats, skulle den eventuella återstoden av boegendomen fördelas enligt lag och testamente. Alla dessa förfaranden skulle ske under överinseende av myndighet resp. boutredningsman.

2.5.4 Obligatorisk boutredningsmannaförvaltning

Låter man boutredningsman handha dödsboförvaltningen i stället för domstol eller annan myndighet i det system som har skisserats i avsnitt 2.5.3 torde en del av kritiken mot systemet falla bort. Man kan då inte längre göra gällande att förvaltaren saknar kompetens för uppgiften och knappast heller att systemet blir osmidigt. Å andra sidan kvarstår otvivelaktigt det argumentet att systemet i regel blir dyrare än en ordning där dödsbodelägarna förvaltar boet. Förmodligen måste man låta boet bära kostnaden för boutredningsmannaförvaltningen. Det blir då mindre kvar till arvtagarna. Från den synpunkten kommer detta alternativ inte att innebära någon förbättring av dödsbodelägarnas ställning. Vidare är det sannolikt att det ifrågasatta systemet allmänt kommer

att uppfattas som mera byråkratiskt än det nuvarande.

Emellertid finns det mycket som talar för obligatorisk boutredningsmannaförvaltning i stället för den nuvarande regleringen enligt 21 kap. 1 § ÄB. Den viktigaste funktionen hos sagda bestämmelse är att relativt snabbt tvinga fram avträdande av skuldsatta dödsbon till boutredningsmannaförvaltning eller konkurs. Fördelarna med bestämmelsen är att borgenärerna kan få en effektiv förvaltning av sådana bon samt att dödsbodelägarna kan slippa det svårförutsebara och ibland mycket betungande personliga gäldsansvaret. Regelns nackdelar är att dödsbodelägare som inte känner till den kan drabbas mycket hårt om de underlåter att begära egendomsavträde även om de inte har uppträtt otillbörligt mot borgenärerna. Föreskriver man att rätten på eget initiativ skall förordna att skuldsatta dödsbon skall avträdas till boutredningsmannaförvaltning, behåller man nyssnämnda fördelar men eliminerar de angivna nackdelarna.

Det uppstår emellertid svårigheter när man söker lämpliga kriterier på de fall när boutredningsmannaförvaltning skall anordnas ex officio. Det kan givetvis inte komma i fråga att föreskriva boutredningsmannaförvaltning för alla typer av dödsbon. En sådan ordning skulle medföra en oerhörd byråkratisering. Den skulle framstå som ett onödigt ingrepp i dödsbodelägarnas förvaltningsfrihet. Det är ju ändå så att i flertalet dödsbon inga problem uppkommer med gäldens betalning. Att då påtvinga alla bon kostnader för boutredningsman skulle säkerligen inte stämma överens med den allmänna rättsuppfattningen. Det kan visserligen hävdas att det personliga gäldsansvaret är det pris som dödsbodelägare får betala för sin nuvarande förvaltningsfrihet; befriar man dem från det personliga ansvaret, kunde det tyckas vara fullt rimligt att de också får finna

sig i inskränkningar i förvaltningsfriheten. Det är emellertid sannolikt att ett sådant argument inte kommer att möta någon förståelse från allmänhetens sida.

Beträffande kriterier på de fall när boutredningsman skall förordnas ex officio kan man välja endera av följande två lagtekniska lösningar. Den ena lösningen innebär att i princip det alldeles övervägande antalet dödsbon kommer att omfattas av den förevarande ordningen. Rätten ges emellertid vidsträckt befogenhet att underlåta att förordna boutredningsman i de enskilda fallen. Den andra lösningen innebär att mycket snäva förutsättningar för boutredningsmannaförordnande anges som princip i själva författnings-texten. Det förefaller mest lämpligt att välja det förstnämnda alternativet. Då kommer nämligen den rättsliga kontrollen att innefatta flertalet dödsbon. Visar det sig därvid att boutredningsmannaförvaltning är onödig i det enskilda fallet, skall förordnande därom inte meddelas. Man kan sålunda uppställa som huvudregel att rätten utan ansökan skall förordna om avträdande till boutredningsmannaförvaltning om

1. värdet av boets tillgångar enligt bouppteckningen överstiger fyra gånger det vid tiden för dödsfallet gällande basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring samt
2. skulderna enligt bouppteckningen med undantag av inteckningsskulder uppgår till mer än hälften av tillgångarna.

Efter nu nämnda huvudregel föreskrivs att förordnande ex officio inte skall meddelas om i bouppteckningen anges att skulderna är betalda eller om utredning förebbringas att borgenärerna godtar delägarreförvaltning eller andra särskilda skäl föreligger.

Rättens bedömning om boutredningsman bör förordnas

skulle alltså enligt sistnämnda alternativ ske på grundval av bouppteckningen. Utan tillgång till bouppteckningen kan ju rätten i allmänhet inte ha någon uppfattning om dödsboets tillstånd. Emellertid bör beaktas att i mera komplicerade dödsbon bouppteckningen i regel kommer in till rätten på ett relativt sent stadium i utredningen. Då har kanske väsentliga förvaltningsåtgärder redan vidtagits av dödsbodelägarna. Med hänsyn härtill framstår nu ifrågasatt alternativ som olämpligt.

2.5.5 Det av utredningen förordade
alternativet

Vart och ett av ovannämnda förslag har både för- tjänster och svagheter. Efter en samlad bedömning av de olika alternativen har utredningen slutligen stannat för den lösning som innebär återgång av bodelning och arvskifte om de sker innan skulderna har betalats (se avsnitt 2.5.1). Denna lösning synes mest rimlig med hänsyn till att delägarna därigenom kommer att bli ansvariga med vad de faktiskt har erhållit från boet men i princip inte med mera. Det förordade systemet föreslås alltså ersätta i första hand reglerna i nuvarande 21 kap. 1 § ÄB. Den nya återgångsbestämmelsen bör införas i en ny paragraf i 21 kap. ÄB, 12 a §. Beträffande övriga bestämmelser i 21 kap. ÄB vill utredningen anföra följande.

Bestämmelserna i 2 och 3 §§ hör så nära samman med den i 1 § att de bör upphävas i konsekvens med att 1 § upphävs.

Bestämmelsen i 4 § bör vara kvar eftersom den för visst fall reglerar frågan om gäld skall anses veterlig. Med hänsyn till att bestämmelsen i 12 § föreslås stå kvar (se nedan i detta avsnitt) kommer det nämligen

även i fortsättningen att vara av betydelse om gälden är känd eller inte.

Återgångsbestämmelsen i 5 § bör naturligtvis upphävas. Den föreslagna ordningen innebär ju en utvidgning av återgångsmöjligheterna. Det behövs därför ingen särskild bestämmelse om återgång på grund av egendomsavtråde.

Bestämmelserna i 6-10 §§ berörs inte i sakligt hänseende av utredningens förslag. Dessa paragrafer bör därför stå kvar efter vissa redaktionella ändringar i några av dem. Sålunda bör nuvarande hänvisning i 7 § till 5 § ersättas med en hänvisning till 12 a §. Hänvisningen innebär alltså skyldighet för mottagaren av återbäringspliktig egendom att utge även ränta eller avkomst av egendomen samt rättighet att utfå ersättning för nödig kostnad på egendomen och, under viss förutsättning, också ersättning för nyttig kostnad.

11 § bör upphävas. Det bör vara tillräckligt för borgenärerna att de kan åberopa skadestandsregeln i 18 kap. 6 § ÅB om dödsbodelägarerna gör sig skyldiga till sådana otillbörliga förfaranden som anges i förstnämnda paragraf.

Bestämmelsen i 12 § bör vara kvar. Personligt gäldsansvar som kan drabba delägarna enligt denna bestämmelse vid delning eller skifte före gäldens betalning avser ju ansvar för kända skulder. Vid dylikt uppsåtligt handlande från delägarnas sida kan det vara motiverat att behålla denna bestämmelse om gäldsansvar som en skyddsregel för borgenärerna. Bestämmelsen bör i konsekvens med regeln i 12 a § utvidgas till att avse också de fall då egendom har mottagits utan att bodelning eller arvskifte har skett.

Bestämmelserna i 13 och 18 §§ bör upphävas i konsekvens med att 1 § upphävs.

Bestämmelsen i 14 § första meningen om ansvar för dödsbodelägare som försitter tiden för bouppteckningsförrättande får anses vara alldeles för sträng mot delägarna och bör därför utgå (jämför synpunkterna i avsnitt 2.3).

Bestämmelsen i 14 § andra meningen bör vara kvar. Det kan vara motiverat att behålla personligt gäldsansvar som påföljd för sådana bedrägliga förfaranden som avses i denna bestämmelse.

Bestämmelserna i 15-17 och 19 §§ bör stå kvar efter vissa redaktionella ändringar i några av dem.

Det nu förordade systemet innebär inte att skadestandsregeln i 18 kap. 6 § AB skulle bli betydelselös. I det följande skall med några ord beröras förhållandet mellan den föreslagna återgångsbestämmelsen och den nyssnämnda skadestandsregeln från borgenärernas synpunkt.

Till en början krävs givetvis för återgångsbestämmelsens tillämpning att dödsbodelägare har mottagit egendom från boet. Skadestandsregeln i 18 kap. 6 § har i detta hänseende ett mera vidsträckt tillämpningsområde än återgångsbestämmelsen. Skadestandsregeln kan sålunda åberopas av borgenär som inte får sin fordran betald på grund av alla slags rättsstridiga förvaltningsåtgärder från dödsbodelägares sida alltså även mottagande av boegendom före gäldens betalning. Å andra sidan är skadestandsregelns tillämpningsområde mindre vidsträckt än återgångsbestämmelsens i det avseendet att för bifall till skadeståndstalan krävs att dödsbodelägare har förfarit uppsåtligt eller vårdslöst. Har dödsbodelägare både mottagit egendom från boet och varit dolös, har borgenären en tredje möjlighet. Han kan i så fall göra gällande personligt gäldsansvar

mot delägaren under återopande av 21 kap. 12 § ÄB.

Ibland kan alltså sådana rekvisit föreligga att borgenär skulle kunna återropa antingen återgångsbestämmelsen eller andra regler. Denna omständighet kan emellertid inte anföras som skäl mot utredningens förslag till återgångsbestämmelse. Enligt gällande rätt kan ju i vissa fall borgenär mot dödsbodelägare göra gällande antingen personligt gäldsansvar eller skadeståndsansvar.

Den väsentligaste skillnaden mellan återgångsbestämmelsen och skadeståndsregeln hänförs till rättsföljderna. Vilken av de båda rättsreglerna borgenären väljer att återropa, om han har sådan valfrihet, torde nämligen bero på vad han vill nå med sin talan och vad han tror om sina möjligheter att lyckas med det.

En annan viktig skillnad mellan de båda rättsreglerna är av processuellt slag. Återgångstalan förs av dödsboet mot delägaren efter det att borgenären har riktat krav mot boet. Skadeståndstalan däremot förs direkt av borgenären mot dödsbodelägaren. Från denna synpunkt förefaller skadeståndslinjen vara bekvämare för borgenären än återgångsalternativet. Emellertid förutsätter bifall till borgenärens skadeståndsyrkande att han kan styrka uppsåt eller vårdslöshet hos dödsbodelägaren vilket kanske inte alltid är så enkelt.

3 DÖDSBODELÄGARES TALERÄTT

3.1 Gällande rätt

3.1.1 Inledning

Med dödsbodelägares talerätt förstås i detta betänkande delägares behörighet att vara part i rättegång eller i domstolsärende rörande viss sak (jämför Ekelöf II s. 48 f). Från sådan behörighet har man att skilja delägares behörighet att företräda dödsbo i mål eller ärende (delägares processbehörighet). Ibland har delägare tillåtits att föra talan som part fastän talerätt tillkommer boet. Man bör därför skilja mellan följande tre fall:

1. Delägare för talan som part för egen del,
2. delägare företräder boet (för talan i boets namn),
3. delägare för talan som part men för boets räkning.

Utredningens uppdrag i förevarande del gäller frågan om dödsbodelägares talerätt. Reglerna om dödsbos och dödsbodelägares talerätt samt dödsbodelägares processbehörighet går emellertid så att säga in i varandra. För att klargöra rättsläget beträffande dödsbodelägares talerätt är det alltså nödvändigt att studera även de båda andra regelkomplexen. I detta betänkande behandlas därför frågorna om såväl dödsbos och dödsbodelägares talerätt som delägares processbehörighet.

Beträffande nu nämnda frågor finns för en del fall uttryckliga lagbestämmelser. I viss utsträckning har domstolarnas praxis varit rättsbildande. I många fall saknas emellertid klara regler. Framför allt kan det ibland vara svårt att avgöra om talerätt tillkommer dödsbo, delägare eller båda.

Vissa föreskrifter om dödsbos eller delägares talerätt rör talan som avser boets utredning. Sådan talan kan gälla t.ex. förrättande av bouppteckning, betalning av den dödes gäld, indrivande av betalning för boets fordringar samt verkställande av legat eller ändamålsbestämmelser. Andra taleregler berättigar delägare att i egenskap av arvinge eller efterlevande make föra talan i angelägenheter som inte huvudsakligen rör ekonomiska värden. Både "utredningstalan" och andra slag av talan behandlas i betänkandet.

Talerätt kan tillkomma dödsbo eller dödsbodelägare såväl i mål eller ärenden vilka anhängiggörs efter dödsfallet som i dessförinnan anhängiggjorda mål eller ärenden där den avlidne har varit part. I sistnämnda fall övergår det materiella rättsförhållande som är rättegångens eller ärendets föremål genom universalsuccession till boet eller delägaren (NJA II 1943 s. 168 f och Ekelöf II s. 135 f). Succession är dock inte möjlig i brottmål vare sig på målsägandens eller på den tilltalades sida (Ekelöf II s. 66 och 141 f). Däremot har en del nära anhöriga till avliden målsägande under vissa förutsättningar samma rätt som målsägande att ange brott eller föra talan därom. Beträffande avliden tilltalad är vissa nära anhöriga till honom behöriga att föra talan mot dom varigenom han har fällts till ansvar (se närmare härom i avsnitt 3.1.2).

3.1.2 Delägare för talan som part för egen del

Bestämmelser i AB

AB:s bestämmelser om dödsbodelägarers behörighet att föra talan för egen del rör främst arvinges rätt att klandra testamente, bröstarvinges rätt att påkalla jämkning i testamente eller återbäring av gåva för utfäende av laglott samt delägarers rätt att begära förordnande av skiftesman, klandra arvskifte, föra talan om upphörande av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo, begära boegendomens avträdande till förvaltning av boutredningsman eller klandra boutredningsmans överlåtelse av fast egendom m.m. eller förvaltning. I detta sammanhang bör även nämnas den rätt som tillkommer bl.a. dödsbodelägare att föra talan om verkställande av ändamålsbestämmelse.

Enligt 14 kap. 5 § AB skall arvinge som vill göra gällande att testamente är ogiltigt enligt 13 kap. AB väcka klandertalan sist inom sex månader från det att han efter testamentets bevakning har fått del av testamentet. De ogiltighetsanledningar som upptas i 13 kap. AB är bristande behörighet hos testator och bristande laga form hos testamente samt testamentes upprättande under påverkan av rubbad själsverksamhet, tvång, otillbörligt inflytande och svek eller annan villfarelse i bevekelsegrunderna.

Testamente kan vara ogiltigt av andra skäl än dem som anges i 13 kap. AB. Sålunda är enligt 9 kap. 2 § AB förordnande till förmån för ofödda i regel utan verkan. Vidare kan testamente vara ogiltigt på grund av bristande förutsättningar utan att det är

fråga om tillämpning av 13 kap. 3 § andra stycket ÄB. ÄB innehåller inga regler om klandertalan när testamente påstås vara ogiltigt på annan grund än sådan som nämns i 13 kap. ÄB. Det är oklart i vilken utsträckning särskild klandertalan då behövs. I den mån särskild talan krävs för att komma åt sådan ogiltighet torde den inte vara inskränkt till viss tid. Walin rekommenderar emellertid att arvinge som vill åberopa att testamente har återkallats väcker klandertalan inom vederbörlig tid (Walén ÄB I s. 345).

Enligt 7 kap. 3 § ÄB får bröstarvinge påkalla jämkning av testamente för utfående av laglott. Väljer han därvid att väcka talan mot testamentstagaren (påkallande kan äga rum även på annat sätt), skall det ske inom samma tid som gäller för klander av testamente enligt 14 kap. 5 § ÄB.

Har arvlåtare i livstiden gett bort egendom under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente, har bröstarvinge enligt 7 kap. 4 § ÄB rätt att för att få ut sin laglott påkalla återbäring av gåvan eller ersättning för dess värde. Bröstarvingen skall väcka talan mot gåvotagaren härom sist inom ett år från det bouppteckning efter arvlåtaren avslutades. Har bouppteckning ersatts med dödsboanmälan enligt 20 kap. 8 a § ÄB, gäller inte någon frist för tale rättens utövande. Kommer bouppteckning trots anmälan till stånd med stöd av tredje stycket i nyssnämnda paragraf, börjar fristen löpa från det bouppteckningen avslutades (prop. 1975/76:50 s. 89 f och 100 f).

Enligt 23 kap. 8 § andra stycket AB har dödsbodelägare rätt att klandra arvskifte som har gjorts av skiftesman. Vill han klandra skiftet, skall han väcka talan mot övriga delägare sist inom tre månader efter det att han har delgetts skifteshandlingen.

Ibland förekommer att dödsbodelägare i samband med klander av arvskifte framställer yrkanden rörande egendom beträffande vilken det är tveksamt om den omfattas av skiftet. Så var förhållandet i rättsfallet NJA 1967 s. 249. Omständigheterna i rättsfallet var följande. En person avled och efterlämnade som dödsbodelägare fem bröstarvingar. Dödsboet avträdde till förvaltning av boutredningsman som för rättade skifte. Därvid bestämde boutredningsmannen att en damfriseringsrörelse som en av delägarna, X, hade förvärvat från den avlidna före dödsfallet skulle anses som en giltig gåva till X, att gåvan skulle som förskott avräknas på X:s arv samt att X inte skulle vara skyldig att återbära den del av gåvan som översteg hennes arvslott. De andra delägarna klandrade skiftet och yrkade att damfriseringsrörelsen skulle upptas som en tillgång i boet samt att ärendet skulle återförvisas till skiftesmannen med föreskrift att nytt skifte skulle ske med utgångspunkt härifrån. Underrätten avvisade delägarnas talan på den grund att delägarna, som enligt underrätten begärde fastställelse att rörelsen tillhörde boet, saknade behörighet att föra talan för boet, eftersom boet var avträtt till förvaltning av boutredningsman. Hovrätten fastställde underrättens beslut. HD fann att boutredningsmannen vid skiftet såtillvida hade låtit damfriseringsrörelsen omfattas av detta att han betraktat rörelsen som överläten till X genom gåva vilken skulle anses som förskott på arv utan

skyldighet för X att återbära den del av värdet som inte kunde till fullo avräknas på hennes arvslott. Innebördens av delägarnas talan måste, enligt HD, bl.a. mot bakgrund härav anses vara att X skulle såvitt gällde skiftet återbära också den del av arvsförskottets värde som inte kunde avräknas på arvslotten och att ärendet skulle återförvisas till skiftesförrättaren för nytt skifte med beaktande härav. HD undanröjde därför domstolarnas beslut och visade målet åter till underrätten för erforderlig behandling.

Vidare bör bland AB:s bestämmelser om behörighet för dödsbodelägare att föra talan för egen del nämnas föreskriften i 24 kap. 5 § om rätt för delägare att föra talan om upphörande av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. För bifall till sådan talan krävs att väsentlig ändring har inträtt i de förhållanden som var avgörande när avtalet slöts eller att avtalet av annan särskild orsak inte bör bestå.

Enligt 19 kap. 1 § AB skall rätten då dödsbodelägare begär det förordna att boets egendom skall avträdas till förvaltning av boutredningsman samt utse någon att i sådan egenskap handha förvaltningen. Boutredningsman får emellertid inte förordnas på ansökan av delägare för tid då avtal om sammanlevnad i oskiftat bo gäller (24 kap. 6 § AB). Befogenhet att göra ansökan om förordnande av boutredningsman tillkommer varje delägare för sig. Delägare som inte har biträtt ansökan skall beredas tillfälle att yttra sig i ärendet om det kan ske utan betydande tidsomgång (19 kap. 9 § AB).

Enligt 19 kap. 13 § AB får boutredningsman, om annat

inte har bestämts i testamente, inte överlåta dödsboets fasta egendom eller tomträtt utan delägarnas skriftliga samtycke eller, om det inte kan erhållas, rättens tillstånd. Har boutredningsmannen överträtt detta förbud är varje delägare för sig behörig att väcka klanderatan inom tre månader från det han fick kännedom om åtgärden och senast inom ett år sedan lagfart eller inskrivning beviljades.¹ Bifall till klanderatan innebär att överlåtelsen förklaras ogiltig såvitt angår dödsboet (NJA II 1933 s. 265).

Enligt 19 kap. 19 § första stycket AB får varje dödsbodelägare föra klanderatan mot boutredningsman i fråga om dennes förvaltning. Av nämnda bestämmelse sammanställd med 18 kap. 9 § HB framgår att klanderatan skall väckas sist inom ett år efter det att boutredningsmannen skildes från uppdraget och avgav redovisning.

NJA 1973 s. 66

Som har angetts i avsnitt 3.1.1 har domstolarnas praxis i viss utsträckning varit rättsbildande på förevarande område. Såvitt gäller dödsbodelägarers talerätt för egen del bör därvid nämnas HD:s avgörande i rättsfallet NJA 1973 s. 66. Fallet rörde fråga om rätt för enskild delägare i dödsbo, som hade avträtt till förvaltning av boutredningsman, att föra talan enligt 3 kap. 3 § andra stycket AB om återgång av gåva.

1 Med klanderbar överlåtelse avsåg HD i NJA 1968 s. 179 även det fallet då boutredningsman på grund av förpliktande i dom men utan delägarnas samtycke på boets vägnar utfärdar köpebrev beträffande fastighet.

3 kap. ÄB innehåller bestämmelser om legal sekundo-succession. Enligt huvudregeln i 1 § skall vid den sist avlidne makens död sekundosuccessorerna (dvs. den först avlidne makens arvingar i andra parentelen) ta hälften av den sist avlidne makens bo. Kapitlet innehåller emellertid flera bestämmelser om avsteg från denna huvudregel. Ett sådant avstegsfall är föreskriften i 3 § om vederlag till den först avlidne makens arvingar av den lott som tillkommer den sist avlidnes arvingar. Sådant vederlag skall lämnas om den sist avlidne maken genom gåva eller liknande handling utan tillbörlig hänsyn till sekundosuccessorerna har orsakat väsentlig minskning av sin egen- dom. Enligt andra stycket i 3 § skall gåvan eller dess värde återbäras om vederlag inte kan lämnas. För återbäring krävs att den som mottog gåvan insåg eller bort inse att den medförde förfång för sekundo-successorerna. Det föreskrivs att återgångstalan inte får väckas sedan fem år har förflutit från det gåvan mottogs. Det anges inte vem som är behörig att väcka sådan talan.

I rättsfallet från år 1973 uttalade HD att de båda makarnas släktsidor inte har sammanfallande intres- sen utan att det tvärtom föreligger intresse- mot- sättning mellan dem beträffande frågan om återgångs- talan enligt 3 kap. 3 § andra stycket ÄB. HD fann med hänsyn härtill att rätten att påkalla återgång av gåva inte kan betraktas som en sådan rätt för dödsboet som kan utkrävas endast genom talan på dess vägnar utan måste anses tillkomma den först avlidne makens arvingar på det sätt att dessa får föra talan därom för egen del. Enligt HD saknades än vidare an- ledning att uppställa kravet att talan får föras en- dast av dessa arvingar gemensamt; var och en av dem måste anses äga föra talan för sin del.

HD:s avgörande har vunnit efterföljd i bl.a. rättsfallet SvJT 1975 nr. 4.

Lagbestämmelser utanför ÄB

Flertalet av de lagbestämmelser om talerätt för dödsbodelägare som finns på olika håll utanför ÄB reglerar inte talan som avser boets utredning. De handlar i stället om rätt för arvinge eller efterlevande make att föra talan i angelägenheter som inte huvudsakligen rör ekonomiska värden. Denna talerätt saknar anknytning till dödsboförvaltningen i egentlig mening. Sålunda kan efterlevande make vara taleberättigad enligt ifrågavarande föreskrifter - t.ex. enligt 20 kap. 13 § RB - även om han inte är dödsbodelägare.

Är vid barns födelse modern gift skall enligt 1 kap. 1 § FB mannen i äktenskapet anses som barnets far. Vill mannen vinna rättens förklaring att han inte är far till barnet, skall han enligt 3 kap. 1 § FB väcka talan härom mot barnet eller, om barnet har avlidit, dess arvingar. Är mannen död har var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter mannen rätt att väcka talan om att mannen inte är far till barnet. Förutsättning härför är att mannen inte varaktigt har sammanbott med barnet och inte heller efter dess födelse har erkänt det som sitt.

Vill barn vinna rättens förklaring att viss man inte är dess far, skall barnet enligt 3 kap. 2 § FB väcka talan härom mot mannen eller, om han är död, hans arvingar.

Beträffande talan om fastställande av faderskap gäller enligt 5 kap. 5 och 6 §§ FB att talan förs av barnet mot en eller flera män. I avliden mans ställe förs talan mot den dödes arvingar.

Till mannens arvingar räknas enligt ovannämnda bestämmelser i FB även de av hans sekundosuccessorer som är närmast till arv efter honom när talan väcks. Detta innebär alltså att talerätt enligt dessa regler tillerkänns också arvingar som inte är dödsbodelägare. Enligt 18 kap. 1 § andra stycket AB är nämligen sekundosuccessorer inte delägare i arvlåtarens utan i förste successorns bo.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att talerätt efter avliden i mål om faderskap tillkommer vissa slag av dödsbodelägare - ibland även personer utanför deras krets - och inte dödsboet (NJA 1943 s. 196, Walin AB II s. 28 samt Walin FB s. 27 och 30). När det gäller kärandesidan krävs inte att samtliga taleberättigade inträder i processen. Var och en av dem är behörig att ensam väcka talan. Det föreligger alltså inte s.k. nödvändig processgemenskap mellan dem. Domen vinner emellertid rättskraft även mot de arvingar som inte har varit parter i målet. Mellan de arvingar som uppträder i processen råder därför sådan speciell processgemenskap som avses i 14 kap. 8 § andra stycket AB. Det innebär att de inte är att anse som självständiga parter i förhållande till motparten. I stället är det så att rättegångshandling som en av dem företar gäller till förmån för de övriga, även om den strider mot deras handlingar.

Som har påpekats i avsnitt 3.1.1 får inte dödsbo

eller dödsbodelägare träda i den avlidnes ställe som tilltalad eller målsägande i brottmål.

Målsägande är den mot vilken brott har begåtts eller den som har blivit förnärrad av brott eller lidit skada därav (20 kap. 8 § fjärde st. RB). Målsäganderätten är alltså strängt personlig. Därför kan den inte bli föremål för succession. Enligt 20 kap. 13 § RB har dock en del nära anhöriga till avliden målsägande i vissa fall målsägandes behörighet. Man brukar säga att sådana personer intar en partiell målsägandeställning. Enligt första stycket i paragrafen har efterlevande make, bröstarvinge, far, mor eller syskon till den som har dödats genom brott samma rätt som målsägande att ange brottet eller föra talan därom. Paragrafens andra stycke rör det fall då någon avlider som hade målsäganderätt beträffande ett visst brott som har inträffat. Den krets av närstående som anges i första stycket har då samma rätt som den avlidne att ange brottet eller föra talan därom. Detta gäller emellertid inte om det framgår av omständigheterna att den avlidne inte har velat ange eller åtala brottet.

Enligt 5 kap. 5 § andra stycket BrB får i fråga om brottet förtal av avliden åtal väckas av sådana anhöriga till den döde som nämns i 20 kap. 13 § RB. Dessa personer torde beträffande nyssnämnda brott inta normal, alltså inte partiell, målsägandeställning. Det är nämligen de som har "blivit förnärrade" av brottet.

För misstänkt eller tilltalad i brottmål är frågan

om brottspåföljd i regel förfallen.² Ingen anhörig träder alltså i sådan persons ställe. Har avliden tilltalad före dödsfallet föllits till ansvar för brott är emellertid enligt 21 kap. 1 § andra stycket RB hans efterlevande make, bröstarvingar, far, mor eller syskon behöriga att föra talan mot domen. Bestämmelsen har motiverats med de anhörigas intresse att skydda den avlidnes goda namn och rykte (NJA II 1943 s. 277).

3.1.3 Delägare företräder boet (för talan i boets namn)

Efter tillkomsten av 1933 års lag om boutredning och arvskifte är det helt klart att dödsbo är en juridisk person, dvs. att det utgör ett särskilt subjekt för rättigheter och skyldigheter. Den rättsliga gemenskapen får emellertid sin karaktär av dödsboförvaltningens ändamål som normalt är att avveckla den avlidnes ekonomiska förhållanden.³ Med erkännande av dödsbo som självständigt rättssubjekt följer därför inte att i dödsboförvaltningen kan företas vilka rättshandlingar som helst med bindande verkan för boet. I 18 kap. 3 § AB⁴ regleras i

2 Möjligen är bestämmelsen i 35 kap. 7 § andra st. andra meningen BrB ett avsteg från denna princip. Denna föreskrift reglerar det fallet att bötesdom har vunnit laga kraft under den dömdes livstid och att lös egendom har tagits i mät eller satts i allmänt förvar till betalning av böterna. Då skall böterna utgå av den ifrågavarande egendomen, även om den dömden har avlidit. Beträffande förverkande gäller enligt 36 kap. 9 § BrB att den brottsliga döden inte utgör hinder däremot under förutsättning att stämning i brottmålet har blivit delgiven inom fem år från det brottet begicks.

3 Ibland kan dödsbo bestå under mycket lång tid och förvaltningen får då ett delvis annat ändamål ("vidmakthållande och utnyttjande", NJA II 1933 s. 554). För denna situation finns bestämmelser i 24 kap. AB (se närmare härom nedan i detta avsnitt).

4 Beträffande innehållet i 18 kap. 3 § AB se avsnitt 2.2.1.

vilken utsträckning dödsbo får företa rättshandlingar. I den mån dödsbo kan förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter följer av 11 kap. 2 § KB att det också kan vara part i rättegång, dvs. att det har talerätt. Av 11 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden framgår att motsvarande förhållande gäller för domstolsärenden.

Frågan om vem som är behörig att företräda dödsbo inför domstol hör i stor utsträckning samman med frågan om vem som förvaltar boet. Enligt 18 kap. 1 § AB förvaltar dödsbodelägarna den avlidnes egendom gemensamt för boets utredning om inte särskild dödsboförvaltning är anordnad. De får därvid jämlikt sagda bestämmelse tala och svara i mål som rör boet. Den gemensamma delägarförvaltningen för boets utredning innebär i princip att förvaltningsåtgärd inte får vidtas utan alla delägares samtycke. Därav följer att delägarna endast i förening är behöriga att föra talan för boet. Är det fråga om åtgärd som inte tål uppskov får den emellertid enligt nyssnämnda bestämmelse företas, även om varje delägares samtycke inte kan inhämtas. På grund av denna undantagsregel får i brådskande fall talan för boet föras av färre än samtliga delägare. Bestämmelsen torde inte kunna tillämpas om någon delägare uttryckligen motsätter sig den ifrågasatta åtgärden.⁵

Den gemensamma dödsbodelägarförvaltningen enligt 18 kap. 1 § AB har till uppgift att utreda boet. Den talerätt som därvid tillkommer boet är därför en talerätt i mål och ärenden som rör boets utredning. Skulle dödsbo bestå under en längre tid än den period som krävs för boutredningen, får delägarnas gemenskap ett annat ändamål än boets avveckling. Den talerätt som i sådant fall tillkommer boet är därför

5 NJA II 1933 s. 165; annan mening Walin AB II s. 26.

mera vidsträckt än talerätt enligt 18 kap. 1 § ÄB. I 24 kap. 1 § ÄB regleras det fallet att delägarna har ingått avtal med varandra om sammanlevnad i oskiftat bo. Har delägarna inte kommit överens om annat, företräds boet normalt av delägarna i förening även vid detta slag av gemenskap.

Är särskild dödsboförvaltning anordnad - boutredningsmannaförvaltning eller förvaltning av testamentsexekutor - saknar delägarna i princip både rätt att företa förvaltningsåtgärd och behörighet att företräda boet. Detsamma gäller om boets egendom har avträtts till konkurs.

Förvaltas dödsbo av någon som den avlidne genom testamente har utsett till förvaltare, testamentsexekutor, är för visst fall delägare behörig att i förening med exekutorn företräda boet. Efterlämnar den döde make och är inte giftorätt utesluten, saknar nämligen exekutorn rätt att ensam förvalta och företräda boet, innan bodelning har skett. Han utövar då denna rätt tillsammans med efterlevande maken. Detta beror givetvis på att ingen kan meddela bestämmelser om förvaltningen av sådan del av sin kvarlåtenskap i vilken andra maken har giftorätt.

3.1.4 Delägare för talan som part men för boets räkning

Trots avsaknaden av författningsbestämmelser därom har dödsbodelägare i vissa fall när talerätt tillkommer boet berättigats att föra talan som part i boets ställe. Det har då nästan alltid rört sig om talan mot andra delägare.

Föreligger boutredningsmannaförvaltning är det boutredningsmannen som är behörig att tala och svara i mål som rör boet (19 kap. 12 § ÄB). I sådant fall skall därför dödsbodelägares talan för boets räkning avvisas. I rättspraxis har emellertid förekommit att delägare har tillåtits att föra talan som part för dödsbo fastän boegendomen har avträtts till förvaltning av boutredningsman.

I rättsfallen NJA 1969 s. 437 och 1972 s. 586 tillät sålunda HD delägaretalan för boen med motivering att boutredningsmannen genom att förrätta arvskifte resp. bodelning och arvskifte ansåg sig ha slutfört sitt uppdrag. Vid sådant förhållande förelåg, enligt HD, inte hinder för dödsbodelägarna att föra talan för boen. I rättsfallet NJA 1974 s. 623 fick dödsbodelägare föra talan som part (att boet skulle tillföras ytterligare egendom) fastän boutredningsman var förordnad. HD konstaterade att boutredningsmannen hade avgett förklaring i målet vars innebörd fick anses vara att han avstod från att föra talan i saken för boets räkning åtminstone under förutsättning att den av delägaren väckta talan upptogs till prövning. Walin uttalar om sistnämnda rättsfall att boutredningsman har ansetts kunna delegera talerätten, dvs. medge delägarna att själva föra talan i sak som rör dödsboet (Walin ÄB II s. 32).

I samtliga nu nämnda rättsfall var även svarandena delägare i dödsbona. Inga andra dödsbodelägare fanns än parterna i målen. Sistnämnda omständighet nämndes även i HD:s domskäl i alla tre rättsfallen.

I rättsfallet NJA 1976 s. 615 ville en dödsbodelägare föra talan för boets räkning mot de andra delägarna. Boutredningsman var förordnad. Denne hade

uttryckligen avstått från att föra ifrågavarande talan. Dödsbodelägarrens talan mot var och en av de övriga delägarna ansågs utgöra ett särskilt mål. Eftersom samtliga delägare alltså inte var parter i vart och ett av målen avvisades den förstnämnde delägarrens talan.

Även bestämmelsen att dödsbo i princip företräds av samtliga delägare i förening när särskild boförvaltning inte är anordnad har ibland kringgåtts i rättspraxis genom att delägare har tillåtit att föra talan som part fastän talerätt tillkommer boet. I rättsfallet NJA 1945 s. 605 fick sålunda den ene av ett dödsbos två delägare föra talan mot den andre om ogiltigförklaring av fastighetsöverlåtelse från den avlidne till sistnämnde delägare.

Enligt 12 § andra stycket KL är vid gemensam delägarförvaltning färre än samtliga delägare behöriga att ansöka om dödsbos avträdande till konkurs. Görs inte ansökan av alla delägarna, får emellertid inte konkursdomaren pröva den från materiell synpunkt. Han skall i så fall hänskjuta målet till rätten.

I lagstiftningsärendet rörande ärvdabalkens införande övervägde ärvdabalkssakkunniga (SOU 1954:6 s. 121 f.) att föreslå en bestämmelse som skulle ge enskild dödsbodelägare viss möjlighet att föra talan för dödsboet, när rättegång annars inte kunde komma till stånd på grund av att samtliga dödsbodelägare inte var ense därom eller, när boutredningsman hade förordnats, denne ansåg sig sakna tillräckliga skäl för sådan åtgärd. De sakkunniga framhöll att meningskiljaktigheter mellan delägarna inte sällan förekommer i fråga om bömpligheten att i rättegångsväg söka återvinna förmögenhetsvärde som arvlåtaren har avhållit sig i livstiden. Om boutredningsman var för-

ordnad kunde denne, enligt de sakkunniga, ha anledning att tveka inför tanken på en rättegång med hänsyn till risken att bli utsatt för klandertalan, särskilt om boets tillgångar var knappa. På grund härav ansåg de sakkunniga att även väl grundade invändningar mot lagligheten av förvärv från arvlåtaren många gånger inte kom under domstols prövning. De sakkunniga fann det emellertid inte lämpligt att föreslå någon bestämmelse om rätt för enskild delägare att föra talan för boet i berörda situationer. Skälet härför var att en sådan bestämmelse kunde uppmuntra till onödiga processer.

I rättsfallet NJA 1974 s. 623 tillät HD - som framgår av redogörelsen ovan i detta avsnitt - dödsbodelägare att föra talan som part (att boet skulle tillföras ytterligare egendom) fastän boutredningsman var förordnad. Justitierådet Welamson, som tillhörde majoriteten i HD, anförde till utveckling av sin mening bl.a. att det måste anses uteslutet, att dödsboet skulle kunna få bära rättegångskostnader för en process, vari under pågående boutredningsmanaförvaltning kärandetalan förs rörande boets rätt utan att boutredningsmannen har tagit ansvar för talans väckande. Av särskild vikt syntes, enligt Welamson, vara att en talan av enskild dödsbodelägare normalt är mera fördelaktig från kostnadssynpunkt för övriga delägare som svarande än en talan av boet företrädd av boutredningsmannen. Vinner svarandena målet, framhåller Welamson, får de ju enligt det förra alternativet full ersättning för sina kostnader av motparten, förutsatt att denne är solvent, medan de enligt det senare alternativet får, förutsatt att det inte i och för sig föreligger brist i boet, via sina andelar i boet till större eller mindre del betala inte bara sina egna rättegångskostnader utan också den tappande motpartens. Welamson ansåg

därför att det skulle erbjuda påtagliga fördelar utan att möta vägande invändningar om boutredningsmannen med laga verkan kunde medge enskild dödsbodelägare rätt att föra talan mot samtliga övriga delägare.

3.1.5 Ett tveksamt fall

Enligt 20 kap. 1 § första stycket AB skall boupp-teckning förrättas sist tre månader efter dödsfallet om inte rätten på ansökan inom samma tid förlänger fristen. Det anges inte vem som är behörig att göra sådan ansökan. Walin anser att ansökan bör kunna göras av var och en av dödsbodelägarna utan krav på samfällt beslut (Walén AB II s. 109).

3.2 Utländska förhållanden

3.2.1 Finland

Delägare för talan som part för egen del

Den finska ÄB innehåller liksom den svenska uttryckliga bestämmelser om dödsbodelägares behörighet att föra talan för egen del (se avsnitt 3.1.2). Sålunda finns föreskrifter om arvinges rätt att klandra testamente, bröstarvinges och adoptivbarns rätt att framställa anspråk på utfyllnad av laglott⁶ samt delägares rätt att klandra arvskifte, föra talan om upphörande av avtal om samförvaltning av dödsbo, ansöka om boegendomens överlåtande till förvaltning av boutredningsman eller klandra boutredningsmans överlåtelse eller gäldsinteckning av fast egendom m.m.

Delägare företräder boet. (för talan i boets namn)

Är inte särskild dödsboförvaltning anordnad, gäller i princip, liksom enligt svensk rätt, att dödsbodelägarna gemensamt förvaltar boegendomen samt därvid företräder boet mot tredje man och talar och svarar i mål som rör boet.

Är boutredningsman förordnad, är det denne och inte delägarna som förvaltar boet, företräder det mot tredje man samt talar och svarar i mål som angår det.

⁶ Anspråk på utfyllnad av laglott kan riktas bl.a. mot den som under arvlåtarens livstid av denne har fått geva under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente.

Delägare för talan som part men för boets räkning

I motsats till svensk rätt (se avsnitt 3.1.4) innehåller den finska lagstiftningen författningsbestämmelse om rätt för enskild dödsbodelägare att föra talan som part för boets räkning. Enligt bestämmelsen skall han instämma övriga delägare att höras i saken. Han har rätt att från boet få ersättning för sina rättegångskostnader om det som boet vinner genom rättegången förslår därtill eller det annars provas skäligt.

3.2.2 Danmark

Enligt dansk rätt företräds dödsbo i rättegång av skifterätten eller en exekutor om boet är föremål för offentligt skifte (se avsnitt 2.4.2). Skiftas boet privat eller är det oskiftat bestämmer arvingarna gemensamt över boets talan. Önskar någon arvinge i sistnämnda fall att boet skall inleda rättegång om viss sak men vägrar de övriga arvingarna att gå med på detta, kan den förstnämnde arvingen föra talan om saken i eget namn eller genom att ställa säkerhet för rättegångskostnaderna kräva antingen att boet för talan eller att boet ger arvingen fullmakt att föra talan i boets namn.

3.2.3 Norge

Dödsbo kan enligt norsk rätt vara part i civilprocess. Vid rättegång mellan arvingarna under boets avveckling (se avsnitt 2.4.3) förs emellertid talan på ömse sidor i arvingarnas namn och inte i boets.

3.3 Överväganden och förslag

3.3.1 Inledning

I avsnitt 3.1 har lämnats en redogörelse för gällande ordning beträffande dödsbodelägars talerätt. Därav framgår att delägare enligt åtskilliga lagbestämmelser är behörig att föra talan som part i mål eller ärenden. Vidare har nämnts att i domstolarnas praxis delägare har tillerkänts rätt att även i andra fall än de författningsreglerade föra talan som part antingen för egen del eller för dödsboets räkning.

Under sina överväganden har utredningen av skäl som redovisas nedan kommit fram till att det inte finns behov av några mera betydande sakliga ändringar i gällande regler om dödsbodelägars talerätt. Däremot bör för vissa fall meddelas förtydligande eller utfyllande lagbestämmelser. Därvid bör de lösningar som rättspraxis har nått fram till delvis kunna tjäna som förebild.

I fortsättningen av detta avsnitt behandlas först utredningens överväganden och förslag i vad de angår delägars behörighet att föra talan som part för egen del. Därefter redogörs för de delar av förslaget som rör rätt för delägare att föra talan som part för boets räkning.

3.3.2 Delägares behörighet att föra talan som part för egen del

Testamentsklander

Som har berörts i avsnitt 3.1.2 avser bestämmelsen i 14 kap. 5 § ÄB om arvinges rätt att klandra testamente de fall när arvingen påstår att testamentet är ogiltigt enligt 13 kap. ÄB. Föreskrifter om tale-rätt har inte meddelats för de fall när andra slag av ogiltighet åberopas.

Det är oklart i vilken utsträckning man som ogiltighetsanledning skall beteckna omständighet vilken föranleder att visst förordnande blir verkningslöst som testamente.⁷ Denna oklarhet beträffande terminologin medför emellertid inga större svårigheter. I detta betänkande begagnas för enkelhetens skull termen ogiltighetsanledning i fråga om varje omständighet som innebär att testamente blir verkningslöst.

Ett mera betydande problem än det terminologiska är i vilken utsträckning särskild talan måste föras i de fall som inte regleras av 14 kap. 5 § ÄB. Hos Beckman-Höglund heter det att då "krävs ej klander" (s. 297). Det framgår inte om därmed menas att talan i dessa fall över huvud taget inte behöver föras (därför att det föreligger ett slags självverkande ogiltighet) eller att talan måste föras men inte nödvändigtvis i den ordning som föreskrivs i 14 kap. 5 § ÄB. Enligt Walin kan av klanderbestämmelsen

7 Walin framhåller att "då man talar om ogiltighet av ett testamente, förutsätts att det föreligger ett förordnande, om vilket kan användas beteckningen testamente, samt att förordnandet tillkommit under omständigheter som föranleder att det ej har med sitt innehåll överensstämmande rättsverkningar" (Walin ÄB I s. 343). Enligt Beckman-Höglund däremot är det en ogiltighetsgrund även när över huvud intet testamente anses föreligga (s. 297).

slutas att där inte omnämnda ogiltighetsanledningar inte behöver göras gällande genom formligt testamentsklander. Det är alltså en öppen fråga, fortsätter Walin, om vid sidan av den lagstadgade angripligheten finns även annan form av angriplighet samt hur dylik angriplighet ävensom nulliteten är att behandla i skilda hänseenden. Walin tycks inte vara främmande för att testamente kan anses ogiltigt genom officialprövning (Walin ÄB I s. 345).

Det är alltså ovisst hur arvinge skall förfara om han vill göra gällande att testamente är ogiltigt på annan grund än sådan som avses i 14 kap. 5 § ÄB. Emellertid ligger detta problem egentligen vid sidan av frågorna om dödsbodelägares talerätt. Det har i stället anknytning till spørsmålet om testamentets begrepp. Utredningen anser att en översyn av sistnämnda lagstiftningsdel ligger utanför dess uppdrag. Utredningen föreslår därför inga talebestämmelser för de ogiltighetsfall som inte regleras av 14 kap. 5 § ÄB. Något behov därav från strikt talerättssynpunkt synes inte heller föreligga. Det torde nämligen vara uppenbart att i den mån särskild ogiltighetstalan måste föras så tillkommer talerätten arvinge.

Ätensångstalan enligt 3 kap. 3 § andra stycket ÄB

Som framgår av redogörelsen i avsnitt 3.1.2 saknas författningsbestämmelse om vem som är behörig att väcka talan enligt 3 kap. 3 § andra stycket ÄB om återgång av gåva. HD har emellertid i rättsfallet NJA 1973 s. 66 uttalat att sådan talan får föras av var och en av den först avlidne makens arvingar för

egen del. HD:s avgörande har godtagits i rättspraxis (se t.ex. SvJT 1975 rf. s. 4).

Enligt utredningens mening bör nu nämnda praxis lagfästas. ÄB innehåller ju åtskilliga bestämmelser om rätt för dödsbodelägare att föra talan som part för egen del. Det är därför lämpligt att bestämmelse härom införs i ÄB även beträffande förevarande fall. Utredningen föreslår att bestämmelsen upptas som en ny sista mening i 3 kap. 3 § andra stycket ÄB.

3.3.3 Delägarers behörighet att föra talan som part för boets räkning

Allmän bestämmelse

Som har nämnts i avsnitt 3.1.4 övervägde Ärvdebalks-sakkunniga att föreslå en bestämmelse enligt vilken enskild dödsbodelägare skulle få föra talan för dödsboet i vissa fall. Förutsättning härför skulle vara att rättegång annars inte kunde komma till stånd antingen på grund av att samtliga delägare inte var ense därom eller, när boutredningsman hade förordnats, därför att denne inte önskade väcka talan.

Trots att någon bestämmelse av det slag som Ärvdebalks-sakkunniga övervägde inte infördes har HD vid flera tillfällen tillåtit enskild dödsbodelägare att föra talan som part för boets räkning. I tre av de rättsfall för vilka har redogjorts i avsnitt 3.1.4 - NJA 1969 s. 437, 1972 s. 585 och 1974 s. 623 - har detta skett, fastän boutredningsman var förordnad. HD:s skäl har därvid varit antingen att boutredningsmannen har ansett sig ha slutfört

sitt uppdrag eller att hon har avstått från att föra talan i saken för boets räkning. I alla tre rättsfallen har HD som domskäl även anfört att inga andra dödsbodelägare fanns än parterna i målen. När som i rättsfallet NJA 1976 s. 615 samtliga delägare inte var parter har enskild delägars talan för boets räkning avvisats. Genom rättspraxis har alltså skapats en regel om talerätt för dödsbodelägare för boets räkning delvis liknande den som ärvdabalkssakkunniga övervägde att föreslå. Utredningen anser att det i klarhetens intresse är önskvärt att denna rättsregel lagfästs, dock med viss modifiering.

Talerätt enligt den nu föreslagna lagbestämmelsen bör tillerkännas enskild dödsbodelägare för boets räkning antingen boutredningsman är förordnad eller boet i princip förvaltas av samtliga delägare gemensamt med stöd av 18 kap. 1 § AB. Gäller avtal om sammanlevnad i oskiftat bo bör bestämmelsen däremot inte ha tillämpning. Förevarande talerätt bör nämligen tillkomma enskild delägare bara vid s.k. intern talan, dvs. då samtliga delägare och endast de är parter i målet eller ärendet (se närmare nedan i detta avsnitt). Föreligger ett avtalsförhållande mellan delägarna rörande förvaltningen, torde de inte ha något intresse av att så länge avtalet består kunna processa mot varandra. Skulle i detta fall någon av dem vilja väcka talan mot de andra för boets räkning kan vederbörande först säga upp avtalet eller utverka rättens förklaring att avtalet skall upphöra att gälla (24 kap. 3 resp. 5 § AB). Öppnas möjlighet till intern talan även när avtal om sammanlevnad i oskiftat bo föreligger, innebär detta att lagstiftaren åsidosätter vad delägarna måste anses ha menat när de slöt avtalet. Träffade de då ingen överenskommelse om rätten att företräda boet gäller ju enligt 24 kap. 1 § AB bestäm-

melsen i 18 kap. 1 § AB att de företräder boet i förening. Det måste nog också antas vara delägarnas mening när sådana här avtal sluts, om inte delägarna uttryckligen kommer överens om annat, att de endast tillsammans skall få företräda boet. Att under sådana omständigheter tillerkänna var och en av dem rätt att ensam föra talan som part för boets räkning så länge avtalet består skulle därför vara att i onödan inskränka deras avtalsfrihet.

Utredningen föreslår att talerätt tillerkänns dödsbodelägare för boets räkning bara när samtliga delägare och endast de är parter i målet eller ärendet. Sannolikt menade inte ärvdabalkssakkunniga att några sådana inskränkningar skulle gälla enligt den bestämmelse som de övervägde att föreslå. Utredningen anser emellertid att det skulle vara olämpligt om delägare fick rätt att föra talan som part för boets räkning mot utomstående. I regel har inte heller sådan talan tillåtits i rättspraxis (se avsnitt 3.1.4). Ogillas enskild delägares talan mot utomstående är det ju inte säkert att domen vinner rättskraft mot andra delägare eller mot boet. Svaranden kan då riskera att bli utsatt för ytterligare rättegångar angående samma sak där talan har väckts av andra delägare eller av boet.

Enligt utredningens förslag skall för det fall boutredningsman är förordnad dödsbodelägare få utöva förevarande talerätt oberoende av om boutredningsmannen anser sig ha slutfört sitt uppdrag eller har avstått från att föra talan i saken för boets räkning. Skälet härför är bl.a. att delägaren enligt förslaget skall få föra talan som part och alltså på eget kostnadsansvar. Boutredningsmannen bör emellertid ges befogenhet att genom en uttrycklig förklaring hindra delägare från att utöva talerätten.

Det kan ju vara så att boutredningsmannen bedömer talan som helt utsiktslös. Har inte delägaren samma mening i denna fråga som boutredningsmannen, kan han enligt 19 kap. 5 § AB hos rätten begära entledigande av denne. Rätten får då tillfälle att pröva om det kan finnas skäl att föra ifrågavarande talan.

Fastän den enskilde dödsbodelägaren för ifrågavarande slag av talan på eget kostnadsansvar föreslår utredningen att han skall ha rätt till ersättning av dödsboet för kostnad som täcks av vad som har kommit boet till godo genom rättegången - jämför 15 kap. 5 § andra stycket aktiebolagslagen (1975:1385).⁸ Nu föreslagna regel innebär att den förevarande delägaren har att själv förskjuta sina rättegångskostnader och, om han förlorar målet, stå för både dessa och dom som tilldöms motparten; han skall emellertid ur det belopp som genom rättegången kan ha kommit dödsboet till godo få ut ersättning för sina rättegångskostnader i den mån de inte ersätts av motparten (prop. 1975:103 s. 780 och NJA II 1910 nr 14 s. 120 f).

Utredningen föreslår att de här förordade allmänna bestämmelserna om dödsbodelägaras behörighet att föra talan som part för boets räkning tas upp i en ny 1 a § i 13 kap. AB och en ny 12 a § i 19 kap. AB.

Ansökan om förlängning av tid för förrättande av bouppteckning

Det är enligt utredningens mening önskvärt att bestämmelsen i 20 kap. 1 § första stycket AB om rätt att göra ansökan om förlängning av tid för boupptecknings förrättande kompletteras med en föreskrift

⁸ Jämför även i fråga om finsk rätt avsnitt 3.2.1.

om vem som är behörig att göra sådan ansökan. Utredningen föreslår att talerätt tillerkänns både dödsboet och enskild delägare. Dessutom föreslås att även legatarie skall kunna vara sökande. Det kan nämligen finnas fall där endast legatarien har intresse av att bouppteckning sker. Är boet sökande, bör det vara företrätt på vanligt sätt, dvs. av samtliga delägare i förening (i brådskande fall av ett mindre antal) eller, om bouppteckningsman är förordnad, av denne. Att boet uttryckligen tillerkänns talerätt torde innebära endast lagfästande av praxis. Boet har givetvis intresse av att bouppteckningsfristen inte försitts. Även enskild delägare har emellertid ett självständigt intresse av detta. Delägare som har boet i sin vård är ju enligt 20 kap. 2 § första stycket AB skyldig att föranstalta om bouppteckning. Försitter han tiden för boupptecknings förrättande, blir han enligt nu gällande 21 kap. 14 § första meningen AB ansvarig för all den dödes gäld.⁹ Vidare kan han komma att drabbas av vitesföreläggande enligt 20 kap. 9 § AB.

⁹ Som framgår av avsnitt 2.5 föreslår emellertid utredningen upphävande av detta lagrum.

4 PRESKRPTION AV RÄTT TILL ARV OCH
 TESTAMENTE

4.1 Gällande rätt

4.1.1 Inledning

Enligt förarbetena till den gällande successionsrättsliga lagstiftningen är grunden för arvsrätten den ekonomiska och sociala samhörigheten mellan arvlåtare och arvinge.¹ Om arvinge inte tillträder kvarlåtenskapen eller gör anspråk på den inom rimlig tid efter arvfallet, anses det inte föreligga någon samhörighet av nyssnämnda slag. I så fall finns inte heller någon grund för arvsrätten. Den skall då upphöra.

Eftersom rätt till arv alltså kan upphöra till följd av att arvingen inte gör sin rätt gällande, har det ansetts oegentligt att inte också rätt till testamente skulle kunna upphöra av motsvarande skäl. Genom 1930 års testamentslag infördes därför sådana bestämmelser - som tidigare hade funnits endast beträffande arvsrätt - även i fråga om testamentsrätt.

Det från ovannämnda utgångspunkter avgörande för frågan om arvs- och testamentsrätt skall bestå är alltså den grad av aktivitet i förhållande till kvarlåtenskapen som arvinge resp. testamentstagare visar under en viss tidrymd efter dödsfallet eller, om hans rätt inträder vid senare tidpunkt, efter

1 Införandet av full arvsrätt för barn vars föräldrar inte har varit gifta med varandra har dock inte motiverats på detta sätt (prop. 1969:124 s. 89 f).

denna. Underlåter han under den ifrågavarande tidrymden att vara verksam på sätt som krävs, blir hans rätt preskriberad.

I motsats till vissa utländska rättssystem är enligt svensk rätt arv och testamente inte underkastade allmänna bestämmelser om ansrårskpreskription. 1862 års preskriptionsförordning avser sålunda endast fordringar. Den svenske lagstiftaren har i stället valt att skapa särskilda regler för preskription av arv och testamente. Enligt dessa preskriberas inte bara rårten att föra talan som vid ansrårskpreskription (jämför 2 § preskriptionsförordningen med 16 kap. 7 § ÅB). Preskriptionens föremål är arvs- och testamentsrårten som sådan. Skillnaden mellan de båda systemen kan åskådliggöras med följande exempel. Har under en rårtsordning med ansrårskpreskription avlidens egendom överlämnats till arvinge för vilken preskription hade intrått före överlämnandet, kan inte annan arvsberåttigad kråva att få ut egendomen under åberopande av preskriptionsreglerna. Var däremot själva arvsrårten preskriberad när överlämnandet skedde, kan egendomen kråvas tillbaka.

Nu gällande regler om preskription av rätt att ta arv och testamente finns huvudsakligen i 16 kap. ÅB. ÅB:s bestämmelser i åmnet kompletteras av lagen (1958:52) om förlångning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente samt av kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ÅB stadgas. I tredje punkten övergångsbeståmmelserna till lagen (1969:621) om åndring i ÅB finns en särskild preskriptionsföreskrift för barn födda före den 1 januari 1970 vars föråldrar inte har varit gifta med varandra.

Det är huvudsakligen fyra kategorier av arvingar och testamentstagare som lagstiftaren har intresserat sig för vid utformningen av reglerna om preskription av arv och testamente. Dessa kategorier utgörs av sådana som är

1. helt okända,
2. okända till namn och adress,
3. kända till namnet men på okänd adress samt
4. kända och kan nås men som inte inom rimlig tid tillträder kvarlåtenskapen eller gör anspråk på den.

4.1.2 16 kap. 1-3 §§ ÄB och lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente

I 16 kap. 1-3 §§ ÄB har meddelats särskilda bestämmelser om preskriptionstid för sådana arvingar och testamentstagare som är helt okända, okända till namn och adress samt kända till namnet men på okänd adress. Beträffande dessa kategorier skall genom rättens försorg kungörande ske i Post- och Inrikes Tidningar. Är arvinge känd till namnet men på okänd adress skall kungörelsen innehålla, förutom uppgift om arvfallet, anmaning till honom ("individualiserad" anmaning) att göra sin rätt gällande inom fem år från den dag då kungörelsen var införd i tidningen (16 kap. 1 § ÄB). Är det fråga om helt okända arvingar eller arvingar okända till namn och adress, blir anmaningen givetvis inte individualiserad i nyss angiven mening (16 kap. 2 § ÄB). Kungörelsen kommer då att rikta sig till arvlåtarens samtliga okända arvingar. Den skall emellertid uppta sådana för rätten kända förhållanden som kan vara till ledning för dem som avses med den. Beträffande okända testamentstagare (16 kap. 3 § ÄB) gäller att anma-

ningen i kungörelsen skall vara individualiserad så långt det är möjligt. När kungörelsen har införts i tidningen börjar alltså en femårig frist att löpa inom vilken de ifrågavarande arvingarna eller testamentstagarna på visst sätt (se avsnitt 4.1.6) skall göra sin rätt gällande. Gör de inte det, har de förlorat sin rätt (16 kap. 7 § AB). De får inte åberopa laga förfall för sin underlåtenhet. Ägde kungörandet när fastän förutsättningarna därför (varom mera nedan i detta avsnitt) inte var uppfyllda, gäller dock inte den nu angivna preskriptionsfristen. Då tillämpas i stället den allmänna successionsrättsliga preskriptionstiden, dvs. tio år från dödsfallet eller från den senare tidpunkt när arvingens eller testamentstagarens rätt inträdde.

Vid avfattandet av bestämmelserna om särskild preskriptionstid för arvingar och testamentstagare beträffande vilka det föreligger bristande kännedom i ett eller annat avseende har lagstiftaren haft att ta ställning till följande lagstiftningstekniska problem:

1. Till vilken tidpunkt skall den bristande kännedomen hänföras?
2. Hos vilka skall den bristande kännedomen föreligga?

Den första frågan är uttryckligen besvarad i lagen. Det är tiden för bouppteckningens förrättande som är den relevanta.² Vad som skall gälla för det fall att bouppteckning har ersatts med dödsboanmälan en-

2. Malin (AB I s. 367) påstår under hänvisning till ett uttalande i motiven till testamentslagen (vilket uttalande han säger sig ha svårt att förstå) att den relevanta tidpunkten när det gäller bristande kännedom om testamentstagare är tiden för kungörelsens utfärdande. Efter AB:s ikraftträdande synes dock motivuttalandet inte längre gälla.

ligt 20 kap. 8 a § ÄB tycks vara oklart. Problemet har i vart fall inte berörts i förarbetena till denna bestämmelse. Möjligen har de särskilda preskriptionsföreskrifterna inte tillämpning på förevarande fall.³

Frågan hos vilka den bristande kännedom skall föreligga om de bortovarande har inte uttryckligen besvarats i lagen. Genom att låta bouppteckningsförrättningen bli den relevanta tidpunkten har emellertid lagstiftaren fått en "naturlig" personkrets i detta hänseende. Enligt 20 kap. 3 § ÄB jämförd med 2 § samma kap. skall namn och hemvist beträffande samtliga dödsbodelägare anges i bouppteckningen. Enligt 6 § samma kap. är varje delägare - efterlevande make även om han inte är delägare - skyldig att på anmaning lämna uppgifter till bouppteckningen. Det är alltså de hemmavarande delägarna och efterlevande maken som utgör den relevanta personkretsen. Har någon av dessa vid bouppteckningstillfället kunskap om existensen av viss delägare eller om hans namn eller adress, föreligger inte bristande kännedom om den bortovarande i de avseenden som täcks av de hemmavarandes kunskap.

Enligt lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente kan rätten om särskilda skäl föreligger på ansökan förlänga den tid inom vilken arvinge eller testamentstagare enligt kungörelse som avses i 16 kap. 1, 2 eller 3 § ÄB har att göra sin rätt gällande. Förlängning får ske med högst fem år i sänder. Den får sammanlagt inte uppgå till mera än 15 år. Ansökan om förlängning skall ges in till rätten innan preskription har inträtt. Behörig sökande är den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet, dvs. normalt god man enligt 18 kap. 4 § FB.

³ För detta talar bestämmelsen i 20 kap. 8 a § andra stycket ÄB att dödsboanmälan skall uppta dödsbodelägarnas namn och bostadsadresser "om uppgifter därom kunna inhämtas utan avsevärd tidsutdräkt."

4.1.3 Några särskilda preskriptionsregler om barns arvsrätt och om rätt till arv efter barn

Före den 1 januari 1970 gällde att barn vars föräldrar inte hade varit gifta med varandra hade full arvsrätt endast efter modern och hennes släktingar. Barnet tog arv efter fadern och fadern efter barnet bara om det var trolovningsbarn eller fadern hade avgett s.k. arvsrättsförklaring. Mellan barnet och faderns släktingar ägde inte arvsrätt rum. Före år 1918 avlade barn av trolovade men inte gifta föräldrar fick emellertid i vissa fall ta arv efter såväl fadern som faderns släktingar.

Genom lagen (1969:621) om ändring i ÄB, som trädde i kraft den 1 januari 1970, blev alla barn likställda i arvsrättsligt hänseende. Barn utom äktenskap som är fött före lagens ikraftträdande och dess bröstarvingar ärver emellertid enligt punkten 3 i lagens övergångsbestämmelser fadern och dennes släktingar endast om

1. arvsrätt skulle ha förelegat mellan fadern och barnet redan enligt äldre lag,⁴
2. annan dödsbodelägare, bouppteckningsman eller den som sitter i boet inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen fördröjats senare, senast vid bouppteckningen har fått kännedom om arvingen eller
3. anteckning om barnet har gjorts före arvfallet i personakt för arvlåtaren eller annan från vilken arvingen härleder sin arvsrätt.

4 Då gäller de nya reglerna utan inskränkning, alltså även mellan barnet och faderns släktingar (prop. 1969:124 s. 93 f).

Före den 1 juli 1977 fanns inte någon preskriptionsregel som motsvarade den som har återgetts vid punkten 2 för den arvsrätt som tillkommer fadern eller dennes släktingar. Numera gäller emellertid enligt 16 kap. 3 a § AB att om vid någons död faderskapet till honom inte är fastställt och fadern inte heller på annat sätt är känd för annan dödsbodeläggare, bouppteckningsman eller den som sitter i boet, så skall den som vill grunda arvsrätt på faderskapet göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen fördröjats senare, senast vid bouppteckningen. Enligt förarbetena till bestämmelsen skall man inte ställa upp för stränga krav när det gäller frågan i vilka fall fadern skall anses ha varit känd vid barnets död. Det skall enligt lagmotiven vara tillräckligt att exempelvis fadern under barnets livstid har påstått för någon av dödsbodeläggarna att han är far till barnet. Har detta skett, är alltså fadern och hans släktingar befriade från skyldigheten att framställa arvsanspråk inom fristen (prop. 1976/77:32 s. 19).

4.1.4 Den allmänna preskriptionsbestämmelsen

Har inte arvinge eller testamentstagare att göra sin rätt gällande enligt någon av de bestämmelser för vilka har redogjorts i avsnitten 4.1.2 och 4.1.3, skall han göra det inom tio år från dödsfallet eller, om hans rätt inträder först vid senare tidpunkt, från denna (16 kap. 4 § AB).

Den nu angivna bestämmelsen gäller dels i de fall när kungörelse som avses i 16 kap. 1-3 §§ AB inte har utfärdats, dels då sådant kungörande har ägt rum men förutsättningarna därför inte förelåg, dels

då föreläggande enligt 16 kap. 5 § ÄB inte har meddelats. Har t.ex. kungörande skett enligt 2 § (helt okänd arvinge) fastän rätteligen kungörande med individuell anmaning enligt 1 § hade bort ske, löper den allmänna tioåriga preskriptionstiden och inte den kortare frist som har angetts i kungörelsen. Det samma blir förhållandet om kungörande har ägt rum trots att de hemmavarande dödsbodelägarna eller någon av dem när bouppteckningen förrättades kände till den bortovarande både i fråga om namn och adress. Har däremot efter det kungörelsen utfärdades kunskap vunnits om någon omständighet som tidigare var okänd och som om den varit känd skulle ha föranlett att kungörande inte hade skett, medför inte detta förhållande att den allmänna preskriptionsregeln skall tillämpas.

Den allmänna preskriptionsregeln kan åberopas även av arvtagare som vid dödsfallet kände till existensen av sådan pretendent mot vilken han åberopar bestämmelsen (Walin ÄB I s. 374). Här skiljer sig svensk rätt från t.ex. dansk (se avsnitt 4.2.2).

4.1.5 16 kap. 5 § ÄB

I förarbetena till lagstiftningen om preskription av rätt till arv och testamente har framhållits att det ibland kan inträffa att arvinge eller testamentstagare som är känd vid arvfallet inte kan förmås att ange om han gör anspråk på kvarlåtenskapen. Det kan också förekomma enligt lagmotiven att arvtagare som var helt okänd eller på okänd ort när bouppteckningen skedde sedermera blir känd och får vetskap om sin rätt men vägrar ge besked om han ämnar utöva den. För båda dessa kategorier skulle, om inga särskilda bestämmelser för denna situation var meddelade, de i avsnitten 4.1.2 - 4.1.4 angivna preskrip-

tionstiderna fortsätta att löpa trots att ifrågavarande arvtagare kanske är helt ointresserade av kvarlåtenskapen. Det successionsrättsliga läget för övriga arvingar och testamentstagare skulle förbli oklart under ganska lång tid. De skulle därför i många fall inte kunna ta sin lott i besittning.

I 16 kap. 5 § AB har meddelats en bestämmelse i syfte att förhindra nu nämnda icke önskvärda effekter av de relativt långa preskriptionstiderna. Enligt denna bestämmelse kan arvinge eller testamentstagare som undandrar sig att ge tillkänna om han vill göra anspråk på rätt till arv resp. testamente av rätten föreläggas att göra sin rätt gällande inom sex månader från det föreläggandet delgavs honom. Sådant föreläggande skall meddelas på ansökan av någon som är berättigad till arvingens eller testamentstagarens del i kvarlåtenskapen i händelse denne försummar att bevara sin rätt.⁵

4.1.6 Preskriptionsavbrott

I avsnitten 4.1.2 - 4.1.5 har nämnts att den som vill avbryta den successionsrättsliga preskriptionen har att inom vissa frister "göra sin rätt gällande". När preskription en gång har blivit avbruten på behörigt sätt får detta verkningar för all framtid. Någon ny preskriptionsfrist börjar alltså inte löpa.

I 16 kap. 6 § AB anges närmare hur preskriptionsavbrott skall ske. De olika slagen av verksamma avbrottsåtgärder kan indelas i två huvudkategorier:

1. tillträde av kvarlåtenskapen eller lott däri och
2. anmälan av det successionsrättsliga anspråket.

⁵ Beträffande sådana "sekundärarvingar" se avsnitt 4.1.7.

Med tillträde av kvarlåtenskapen avses inte bara faktiskt besittningstagande. Även att ta befattning med boet i någon form t.ex. att delta i bouppteckning eller arvskifte räknas dit. Anmälan av anspråk skall ske antingen hos rätten eller hos god man om sådan har förordnats att bevaka den bortovarandes rätt eller hos samtliga dödsbodelägare som har tillträtt kvarlåtenskapen. Har skifte inte ägt rum, får anmälan också ske hos bouppteckningsman eller annan som sitter i boet. God man som har mottagit anmälan skall tillkännage den hos rätten. Rätten skall underätta kända dödsbodelägare beträffande anmälan som har gjorts eller tillkännagetts hos rätten.

4.1.7 Preskriptionens verkningar

Har arvinge eller testamentstagare inte gjort sin rätt gällande inom de preskriptionsfrister som gäller för olika fall, förlorar han enligt 16 kap. 7 § AB sin rätt. Innebörden därav har berörts närmare i avsnitt 4.1.1.

Beträffande arv medför preskription att det skall tillfalla dem som skulle ha haft rätt till det om den för vilken preskription har skett hade avlidit före arvlåtaren (16 kap. 8 § AB).⁶ I fråga om testamente har inte meddelats någon särskild lagbestämelse. I stället gäller allmänna föreskrifter om tolkning av testamente.

⁶ I detta sammanhang är alltså liksom vid förverkande av arv men till skillnad mot vad som gäller rörande avräkning av arvsförskott och normalt beträffande arvsavsägelse den s.k. representationsrätten inte någon representationsrätt i egentlig mening (6 kap. 6 §, 15 kap. 4 § och 17 kap. 2 § tredje stycket AB).

4.2 Utländska förhållanden

4.2.1 Finland

De finska rättsreglerna om preskription av rätt till arv och testamente uppvisar många likheter med de svenska (se avsnitt 4.1). Detta gäller t.ex. bestämmelsen att den som har tagit arv eller testamente skall göra sin rätt gällande inom tio år från arvlåtarens död eller, om den på testamentet grundade rätten inträder senare, från denna tidpunkt. Vidare kan liksom enligt svensk rätt domstol efter ansökan förelägga arvinge eller testamentstagare att göra sin rätt till kvarlåtenskapen gällande inom viss tid efter det att föreläggandet har delgetts honom. Slutligen överensstämmer den finska lagstiftningen med den svenska i fråga om avbrott och verkningar av successionsrättslig preskription.

Till skillnad från svensk rätt innehåller den finska inga särskilda bestämmelser om preskriptionstid för sådana arvingar och testamentstagare som i ett eller annat avseende är okända. Inte heller finns föreskrifter om kungörande beträffande dessa kategorier.

4.2.2 Danmark

Enligt dansk rätt får arvinge⁷ och legatarie kräva sin del av arvet inom tio år efter arvlåtarens frånfälle även om skifte har skett. Har de som deltagit i skiftet därvid gjort sig skyldiga till svikligt förfarande mot de bortovarande har de sistnämnda rätt att framställa anspråk på arvet under obegränsad tid efter dödsfallet.

7 Beträffande begreppet arvinge i dansk rätt se avsnitt 2.4.2.

Under skifteförfarandet finns möjlighet att utfärda kallelse på okända arvingar och legatarier varvid dessa anmodas att anmäla sig. Underlåten anmälan medför emellertid inte att de bortovarande förlorar sin rätt.

4.2.3 Norge

Den successionsrättsliga preskriptionsfristen enligt norsk rätt uppgår normalt till tio år räknad från arvlåtarens död. Arvsanspråk kan emellertid inte preskriberas så länge dödsboet är föremål för offentligt skifte.⁸

4.3 Överväganden och förslag

De svenska successionsrättsliga preskriptionstiderna är relativt korta vid en jämförelse med övriga Västeuropa. Inget av de i avsnitt 4.2 och i bilagorna 1-5 angivna länderna har sålunda kortare frister än Sverige. Tre av dem - Finland, Danmark och Norge - har tioårig preskriptionstid. I England utgör fristen tolv år. Fyra av länderna - Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Belgien och Nederländerna - har avsevärt längre preskriptionsfrist än Sverige, nämligen 30 år. Vid jämförelsen måste även beaktas att enligt flera av dessa utländska rättsordningar gäller, i motsats till svensk rätt, ingen preskriptionstid alls om ond tro förelåg hos de arvtagare som redan har skiftat resp. - enligt engelsk rätt - hos den personlige representanten.

Fastän de successionsrättsliga preskriptionsfrister-na således är relativt korta enligt svensk rätt kan det finnas skäl att förkorta dem ytterligare framför allt av hänsyn till de arvtagare som redan har gjort sin rätt gällande till kvarlåtenskapen. Så länge preskriptionstiderna löper, förblir nämligen det successionsrättsliga läget oklart för dessa arvtagare. Visserligen har de under preskriptionstiden i vissa fall möjlighet att åstadkomma successionsrättslig klarhet. Sådan möjlighet föreligger enligt den tidigare berörda bestämmelsen i 16 kap. 5 § ÄB (se avsnitt 4.1.5). Enligt denna bestämmelse skall nämligen rätten efter ansökan förelägga de arvtagare som inte har framställt arvs- eller testamentsanspråk att göra sin rätt gällande inom viss kortare tid. Tillämpning av denna bestämmelse förutsätter emellertid att arvtagarna är kända till namn

och adress. Är detta inte förhållandet, måste de "aktiva" arvtagarna vänta hela preskriptionstiden innan de får veta hur det blir med den slutliga fördelningen av de efterlämnade tillgångarna.

Det är alltså tydligt att de arvtagare som har bevakat sin rätt har ett starkt intresse av att preskriptionstiderna förkortas. Fråga är emellertid om detta intresse är så beaktansvärt att det bör föranleda en försäkring för sådana arvtagare som sent får vetskap om arvlåtarens fränfälle. Man kan naturligtvis med viss rätt hävda att en arvtagare som har haft så ringa kontakt med den avlidne att han inte får kännedom om dödsfallet inom ett fåtal år bör få finna sig i att hans anspråk på del i kvarlåtenskapen preskriberas. Detta resonemang är emellertid inte rimligt under alla förhållanden. Mellan en utomlands bosatt arvtagare och en arvlåtare med hemvist i Sverige kan sålunda föreligga en stark känsla av samhörighet fastän de inte står i regelbunden förbindelse med varandra. Detta torde inte sällan vara fallet i fråga om de många invandrare som finns här i landet och deras utländska anhöriga. Vidare kan bortovarande arvtagares okunnighet om arvlåtarens fränfälle bero på att hemnavarande arvtagare avsiktligt har underlåtit att underrätta dem om dödsfallet.

Trots den tveksamhet som har redovisats i det föregående har utredningen slutligen stannat för att föreslå förkortningar av de successionsrättsliga preskriptionsfristerna. För att det nya systemet inte skall leda till rättsförluster för vissa kategorier av arvtagare bör följande regel införas. Bortovarande arvtagare skall få göra anspråk på kvar-

låten skapen även efter preskriptionsfristens utgång om de som redan har tillträtt arvet under fristen kände till att det fanns också andra arvtagare. De sistnämnda arvtagarna har att visa att de förstnämnda var i ond tro i detta hänseende.

I fråga om de nya preskriptionstidernas längd anser utredningen att den allmänna preskriptionsfristen i fortsättningen bör uppgå till fem år.⁹ Beträffande de särskilda preskriptionsfristerna enligt 16 kap. 1-3 §§ AB har utredningen övervägt att föreslå antingen att fristerna förkortas ytterligare eller att bestämmelserna upphävs. Förkortas inte fristerna, måste bestämmelserna givetvis upphävas. Med en femårig allmän preskriptionstid finns det nämligen ingen anledning att behålla en specialreglering med samma preskriptionstid.

För upphävande av de särskilda preskriptionsbestämmelserna i 16 kap. 1-3 §§ AB talar följande skäl. Skall bestämmelserna stå kvar kan det sättas i fråga om inte det nuvarande systemet med kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar bör överges. Denna ordning torde nämligen i praktiken vara tämligen meningslös. Fråga uppkommer då om man bör ersätta sagda kungörandeförfarande med någon annan obligatorisk kungörandeform.¹⁰ Kungörande i ortstidning tor-

9 Som motiv för att just fem år har valts kan rent allmänt sägas följande. Fristen bör med hänsyn till de bortovarande arvtagarnas intressen inte vara kortare. En längre allmän preskriptionstid skulle under beaktande av den nuvarande fristens längd knappast uppfattas som en reform.

10 Se 1 § lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet samt prop. 1976/77:63 s. 149 ff.

de bli alltför dyrbart. Dessutom är det sannolikt att de som man vill nå med sådan kungörelse i allmänhet befinner sig utanför tidningens spridningsområde. Kungörande på rättens anslagstavla blir naturligtvis enklare och mindre kostsamt. Å andra sidan får väl dylikt kungörande anses vara ännu mera meningslöst än de båda andra kungörandeformerna. Med hänsyn till det anförda bör kravet på kungörande slopas i fråga om sådana arvtagare som i ett eller annat avseende är okända. Upphör kungörandeförfarandet finns emellertid inte längre någon utgångspunkt för beräkning av de speciella preskriptionsfristerna. Utredningen föreslår därför att de särskilda preskriptionsbestämmelserna i 16 kap. 1-3 §§ AB upphävs. Som en konsekvens härav föreslås även upphävande av dels lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente, dels kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ AB stadgas.

Bestämmelsen i 16 kap. 5 § AB om föreläggande för arvtagare att göra sin rätt gällande bör stå kvar. De motiv som har anförts för bestämmelsen (se avsnitt 4.1.5) har giltighet även i det föreslagna systemet.

Enligt utredningens mening bör man behålla också bestämmelsen i 16 kap. 3 a § AB om tre månaders preskriptionstid för okänd fader vid barnets död. Bestämmelsen utgör nämligen som framgår av redogörelsen i avsnitt 4.1.3 ett komplement till den speciella preskriptionsregeln för barn utom Ektenskap som har fötts före den 1 januari 1970. Denna regel finns i övergångsbestämmelserna till 1969 års ändringar i AB beträffande barns arvsrätt. Det finns inget skäl att i detta sammanhang ändra ifrågakvarande

Övergångsbestämmelser. Därför bör inte heller regelns komplementföreskrift i AB ändras.

Utredningen har övervägt att föreslå den ändringen i 3 a § att bestämmelsen kommer att omfatta även de fall när den dödes farfar eller morfar är okänd. Emellertid har utredningen slutligen stannat för att inte lägga fram något sådant förslag. Av allt att döma kommer nämligen arvsrätten i tredje parentelen så småningom att slopas.¹¹ Och då bortfaller givetvis grunden för det ifrågasatta ändringsförslaget.

Beträffande frågan vem arvet skall tillfalla när preskription har inträtt för arvinge föreslås ingen ändring i gällande rätt. Arvet skall alltså tillfalla dem som skulle ha varit arvsberättigade om arvingen hade avlidit före arvlåtaren. F.n. finns inga uttryckliga bestämmelser om vad som gäller i preskriptionshänseende beträffande dessa s.k. sekundärarvingar. Inte heller i fråga om sekundära testamentstagare finns sådana bestämmelser. Det får emellertid antas att den allmänna preskriptionsregeln i princip är tillämplig (se Lennart Pålsson i SvJT 1960 s. 541 ff). De sekundära arvtagarna måste alltså göra sin rätt gällande inom tio år från arvlåtarens död. Upphäva de särskilda preskriptionsbestämmelserna i 16 kap. 1-3 §§ AB enligt utredningens förslag, innebär denna omständighet i och för sig en försämring av de sekundära arvtagarnas ställning. Preskriptionsfristen för dem kommer i så fall alltså att löpa ut vid samma tidpunkt som

¹¹ De familjelagsutskunnigas (Ju 1970:52) direktiv (Post- och Inrikes tidn. den 27 augusti 1969).

för de primära arvtagarna. De sekundära arvtagarna får då ingen möjlighet att framställa arvsanspråk sedan det har klarlagts att de är arvsberättigade. V.n. kan det vara så att de sekundära arvtagarna erhåller en kortare eller längre tid för framställande av arvsanspråk efter det att fristen har löpt ut för de primära arvtagarna. Detta är förhållandet om t.ex. kungörelse har utfärdats beträffande primärarvinge enligt 16 kap. 1 § AB innan fem år har förflutit från arvlåtarens död. Framför allt för sekundär arvtagare som inte får kännedom om arvlåtarens fränfille under den preskriptionsfrist som gäller för den primäre arvtagaren är det givetvis av stort intresse att därefter ha en "egen" preskriptionsfrist. Visserligen kan han enligt den föreslagna ordningen i vissa fall oberoende av att preskriptionstiden har gått ut föra talan mot andra arvtagare om utfående av arvet. Men då krävs att ond tro förelåg hos dem. Vidare gäller att han har bevisbördan för detta förhållande.

För att undgå nu påtalade olägenheter för sekundära arvtagare av den nya regleringen föreslår utredningen en särskild bestämmelse för dessa arvtagare beträffande preskriptionsfristens utgångspunkt. Enligt den föreslagna bestämmelsen skall preskriptionstiden för dem inte börja löpa förrän de primära arvtagarnas rätt har preskriberats. Fristen skall utgöra ett år från sistnämnda tidpunkt.

Bestämmelserna om att preskription inte skall inträda i ondrosfallen och att en särskild preskriptionsfrist skall gälla för sekundärsuccessorer föreslås intagna som nya stycken i 16 kap. 7 resp. 8 § AB.

5 DÖDFÖRKLARING

5.1 Gällande rätt

I 25 kap. AB finns bestämmelser om dödförklaring. Dödförklaring enligt svensk rätt innebär förklaring av domstol att någon skall anses för död. Förklaringen grundlägger en presumtion att vederbörande är avliden och att detta har inträffat vid en i förklaringen angiven tidpunkt. Förklaringen medför rättsverkningar i samtliga personliga och ekonomiska hänseenden.¹ Visar det sig senare att den dödförklarade lever, faller utan vidare den presumtion som har ställts upp i förklaringsbeslutet. Någon särskild talan om förklaringsens upphävande behövs alltså inte i detta fall. Detsamma är förhållandet om det klarläggs att den dödförklarade har avlidit vid annan tid än den antagna dödsdagen.

Ansökan om dödförklaring får göras beträffande bortovarande person under förutsättning att viss tid har förflutit "sedan han veterligen sist var vid liv" (25 kap. 1 § AB). I allmänhet krävs att denna period uppgår till minst tio år. Skulle den försvunne vara äldre än 75 år vid ansökningstillfället, räcker det om perioden utgör fem år. Befann han sig i livsfara vid försvinnandet är det till-

1 Uttryckliga föreskrifter om förklaringsens verkningar har meddelats endast beträffande den dödförklarades kvarlätskap. Det är emellertid helt klart att förklaringen får även t.ex. den effekten att den dödförklarades äktenskap anses upplöst som om han hade avlidit (NJA II 1933 s. 608 och Walin AB II s. 289).

räckligt med tre år.²

Det krävs relativt stark bevisning för att livsfara skall anses föreligga. Detta framgår bl.a. av rättsfallet NJA 1977 s. 118. Omständigheterna i målet var följande. En kvinna A.-L. ansökte om dödförklaring av sin make E. Vid ansökningstillfället hade mer än tre men mindre än tio år förflutit sedan han försvann. Av utredningen framgick att E. en fredag hade sagt till A.-L. att han ämnade cykla till familjens sommarstuga och tillbringa helgen där. Han ville nämligen vila upp sig efter en ansträngande arbetsperiod. Dagen därpå begav sig A.-L. till sommarstugan. Hon fann då att stugan var låst och att familjens motorbåt var borta. Samma dag påträffades motorbåten i en fjärd utan någon människa ombord. Den hade fastnat i en lina till en utlagd nätvåle. I båten fanns bl.a. en bag innehållande en jacka och en flaska med en mindre mängd brännvin. Omfattande spaningar och draggningar pågick efter E. under cirka en månad från hans försvinnande. Dessa blev emellertid resultatlösa. Vid tiden för E:s försvinnande uppgick vindstyrkan i det förevarande området till 2 à 8 m/sek. Domstolarna fann inte utrett att E. befann sig i livsfara när han veterligen senast var i livet. A.-L:s ansökan togs därför inte upp till behandling.

Ansökan om dödförklaring görs hos rätten i den ort där den bortovarande senast har haft hemvist i

2 Var situationen vid förevarande tillfälle sådan att det får anses uteslutet att den bortovarande har överlevt? Sen, torde dödförklaring vara obehövlig (NJA II 1953 s. 615, NJA 1911 s. 90 och JO 1946 s. 167 ff).

I rättstillämpningen har livsfara ansetts innefatta inte endast en yttre fara utan även fara för självmord (SvJT 1963 af. s. 34).

riket eller, om dylikt forum inte finns, hos Stockholms tingsrätt. Behörig sökande är den bortovarandes make eller arvinge eller annan person vars rätt kan bero av dödförklaringen (25 kap. 2 § ÄB). Sådan person kan vara universell testamentstagare, legatarie eller förmänstagare till livförsäkring efter den försvunne (NJA II 1933 s. 613). Fråga om dödförklaring betraktas som ett ärende tillhörande den frivilliga rättsvården. Beträffande rättens handläggning tillämpas därför förutom 25 kap. ÄB även lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden. Ansökan om dödförklaring torde kunna avse också utländsk medborgare under förutsättning att han har viss anknytning till Sverige, t.ex. vid försvinnandet hade hemvist här i riket. Svensk lag torde vara tillämplig även i detta fall (SOU 1954:6 s. 124 f).

När ansökan om dödförklaring har kommit in, skall rätten utreda de omständigheter som kan ha betydelse i ärendet. Vissa nära anhöriga till den bortovarande skall därvid alltid beredas tillfälle att yttra sig nämligen maken om han vistas i riket samt de närmaste släktingarna. Det är vidare obligatoriskt att höra sådan person som kan antas senast ha haft underrättelse om den försvunne. Slutligen är rätten skyldig att höra pastorsämbetet och polismyndigheten i den ort där den bortovarande senast har haft hemvist i riket (25 kap. 3 § ÄB).

Har vid rättens utredning inte klarlagts att den bortovarande har avlidit eller att han lever, skall rätten utfärda kungörelse om ansökningsen (25 kap. 4 § ÄB). Som ytterligare förutsättning för kungörelse gäller att viss minsta tid skall ha förflutit

från försvinnandet till kungörandetillfället. Härvid är det fråga om lika stor tidrymd som enligt ovan krävs vid ansökningstillfället för varje särskilt fall. Under rättens utredning kan ju ha klarlagts att den bortovarande var i livet vid en senare tidpunkt än den som har angetts i ansökan. Kungörelsen skall innehålla kallelse på den bortovarande. Han skall där uppmanas att senast viss dag anmäla sig hos rätten. Dagen får inte sättas tidigare än ett år efter rättens beslut om kungörande. I kungörelsen skall vidare intas en anmaning till var och en som kan lämna upplysning i ärendet att inom nämnda tid ge det till känna hos rätten. Genom rättens försorg skall kungörelsen utan dröjsmål föras in i Post- och Inrikes Tidningar samt i ortstidning.³

Har den i kungörelsen angivna fristen löpt ut och har visshet inte vunnits att den bortovarande lever eller har avlidit, skall rätten dödförklara honom (25 kap. 5 § KB). Liksom vid ansöknings- och kungörandetillfällena gäller även vid tiden för dödförklaringsbeslutet som en förutsättning för denna rättshandling att en viss tidrymd måste ha förflutit från den bortovarandes försvinnande. Minst lika stor tidrymd krävs för varje särskilt fall som vid de båda tidigare tillfällena. Det är endast beträffande periodens begynnelse- och ändpunkter som ändringar kan gottas. Har det sålunda under ärendets handläggning visat sig att den borto-

3 Enligt 3 § lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m. skall om kungörande i ortstidning är föreskrivet kungörelsen föras in i alla lokala dagstidningar som har en spridning av någon betydelse bland dem inom orter till vilka kungörelsen riktar sig. Sådan spridning skall tidningen i regel anses ha om den kan beräknas vara spridd till minst fem procent av hushållen i orten eller till minst 50 procent av hushållen i viss kommun inom det berörda området.

varande levde vid en senare tid än den som påstods vid ansökningsstillfället utgör alltså denna omständighet i och för sig inget hinder mot dödförklaring. Förutsättning härför är emellertid att perioden mellan försvinnande och beslut om dödförklaring inte understiger de tidrymder som enligt ovan gäller för varje särskilt där angivet fall.

I rättens beslut om dödförklaring skall anges den antagna dödsdagen. För bestämmande därav gäller följande regler. Har minst tio år förflutit sedan den bortovarande veterligen sist var vid liv, skall som dödsdag i princip anses sista dagen av den månad då nyssnämnda tid gick till ända. Har den försvunne fyllt 65 men inte 70 år när han försvann, skall som dödsdag anges sista dagen av den månad under vilken han skulle ha fyllt 75 år. Befann sig den bortovarande i livsfara när han försvann, bestäms som dödsdag dagen för försvinnandet. Är sistnämnda dag inte känd, skall som dödsdag anses sista dagen av den månad när livsfaran förelåg.

Visar det sig senare att den dödförklarade lever, skall var och en som till följd av dödförklaringen har tillträtt kvarlåtenskapen lämna tillbaka egendomen (25 kap. 7 § AB). Återbäringskyldighet för sådan mottagare föreligger också om det blir klarlagt att den dödförklarade har avlidit vid annan tid än den antagna dödsdagen och annan person därför är berättigad till kvarlåtenskapen. Har för arvtagare återbäringspliktig egendom blivit överlåten eller upplåten (t.ex. pantsatt) till annan, är också denna återbäringskyldig i nu nämnda fall om han inte var i god tro när han "åtkom" egendomen.⁴

4 Enligt förarbetena är godtroende tredje man skyddad mot återbäring i förevarande fall även om han inte har fått egendomen i sin besittning (NJA II 1933 s. 622).

För att god tro skall föreligga räcker det inte med att innehavaren är okunnig om att hans innehav är obehörigt. Det krävs vidare att han inte har skäligen anledning utgå från att så är förhållandet (NJA II 1933 s. 624). När egendom lämnas tillbaka, skall den återbäringsskyldige i vissa fall ge ut avkastning eller, i regel beträffande penningbelopp, dröjsmålsränta. Avkastning resp. ränta skall utgå för tiden efter det innehavaren vann kunskap att annan hade bättre rätt till egendomen eller stämning delgavs honom. För att nu angiven skyldighet skall kunna göras gällande, måste alltså innehavaren ha varit i ond tro som vad beträffar återbäringsskyldig tredje man skall ha varit mera kvalificerad än när det gäller själva återbäringsskyldigheten (NJA II 1933 s. 624 f). Är någon återbäringsskyldig enligt nämnda regler men finns egendomen inte i behåll, uppkommer fråga om egendomens värde skall ersättas. Enligt förarbetena får denna fråga lösas av rättspraxis efter allmänna rättsgrundsatser (a.a.).

Enligt 16 kap. 10 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har i vissa fall bortovarandes anhöriga rätt till familjepension⁵ efter honom även om han inte har blivit dödförklarad. Förutsättning för bestämmelsens tillämpning är att det kan antas att den försvunne har avlidit. Som villkor för pensionens utbetalning får därför krävas förklaring på heder och samvete av den anhörige att denne saknar varje underrättelse om den bortovarande. Visar det sig senare att den försvunne lever, skall rätten till pension upphöra. Redan utbetald pension får i prin-

5 Med familjepension förstås änke- och barnpension (8 kap. lagen om allmän försäkring).

cip inte krävas tillbaka. Har pensionsmottagaren underlåtit att till försäkringskassan anmäla det ändrade förhållandet och därigenom förorsakat felaktig utbetalning, kan emellertid under vissa ytterligare förutsättningar återgångskrav riktas mot honom (16 kap. 8 § och 20 kap. 4 § lagen om allmän försäkring).

Vilka omständigheter som skall anses tillräckligt kvalificerande för utbetalning av familjepension i förtid får bero på en prövning i varje enskilt fall (Hamdahl-Danielson-Lidbom-Jjöberg, *Lagen om allmän försäkring*, 2 uppl. 1972, s. 251). I motiven till en med förevarande paragraf likartad bestämmelse i den numera upphävda lagen om försäkring för allmän tilläggs pension nämns en del exempel på sådana omständigheter. Sålunda kunde bestämmelsen bli tillämplig om en person hade varit med om en fartygsförlisning eller vistats på en ort som hade utsatts för en naturkatastrof och därefter inte hörts av (prop. 1959:100 s. 136).

Även när det gäller privata försäkringar förekommer enligt uppgift från försäkringsinspektionen utbetalning av försäkringsbelopp efter bortovarande inte dödförklarade personer. Det finns emellertid inga bestämmelser härom i lag eller försäkringsvillkor. De större försäkringsbolagen brukar trots detta betala ut försäkringsbelopp efter försvunna livförsäkrade personer som kan antas ha avlidit. Oftast rör det sig om människor som har försvunnit till sjöss, framför allt fiskare och sjömän. Totalt torde det vara frågan om ett femtontal personer per år. Vid utbetalning i förtid begär bolagen som regel en förbindelse av mottagaren att återbetala beloppet för den händelse det senare skulle visa sig att den försäkrade lever.

5.2 Utländska förhållanden

5.2.1 Finland

För den finska rättens del finns bestämmelser om dödförklaring i 1901 års lag om försvunnen persons förklarande för död. Beträffande förutsättningarna för dödförklaring gäller följande. Minst tio år skall som regel ha förflutit efter utgången av det kalenderår när den försvunne veterligen senast var vid liv. Skulle hans ålder överstiga 75 år när dödförklaring begärs, får emellertid förklaring ske redan efter fem år från denna tidpunkt. Var den saknade vid försvinnandet omyndig på grund av underårighet, dvs. hade han inte fyllt 20 år, räknas tiden från slutet av det år under vilket han skulle ha uppnått myndig ålder. I fråga om bortovarande som befann sig i livsfara vid försvinnandet får dödförklaring äga rum när tre år har förflutit efter det kalenderår när han senast veterligen levde.

Rörande förfarandet vid dödförklaring gäller i huvudsak samma regler som enligt svensk rätt. Ansökan om dödförklaring görs sålunda hos domstol, i allmänhet rätten i den ort där den försvunne senast hade sitt hemvist. Behörig sökande är den bortovarandes make eller närmaste släkting eller annan person vars rätt kan bero av dödförklaringen. Även allmän åklagare får under vissa förutsättningar ansöka om dödförklaring. Upptas ansökningsen, skall rätten i regel höra den försvunnes make, närmaste släktingar och förmyndare samt allmänne åklagaren. Föreligger sannolika skäl för att ovannämnda förutsättningar för dödförklaring är uppfyllda, skall rätten kalla den försvunne genom offentlig kungörel-

se. I kallelsen skall den bortovarande anmodas att senast viss dag anmäla sig hos rätten. Dagen får inte sättas ut tidigare än sex månader och senare än den första ordinarie rättegångsdag som infaller efter ett år från rättens beslut om kungörande. Kungörelsen skall förutom kallelsen innehålla uppmaning till alla som kan lämna upplysning i saken att ge det till kännas hos rätten inom angiven tid. Kungörelsen skall anslås på rättens dörr och genom sökandens försorg föras in i den officiella tidningen. Sedan anslagstiden har gått till ända, skall rätten pröva om förutsättningarna för dödförklaring är uppfyllda. Är detta förhållandet, skall rätten genom utslag förklara den försvunne för död. I utslaget skall även fastställas den tidpunkt när den bortovarande skall anses ha avlidit. Förekommer inte skäl att bestämma annan tid skall som dödsdag anges den dag när dödförklaring enligt ovan tidigast kan ske.

Liksom enligt svensk rätt gäller beslut om dödförklaring i alla hänseenden, såväl personliga som ekonomiska.

5.2.2 Danmark

Den danska rättens regler om dödförklaring finns i loven om borteblevne från år 1946. Har någon varit försvunnen i minst tio år och är det inte klarlagt att han är avliden, är det möjligt att hos domstol begära "dødsformodningsdom" beträffande honom. Genom domen bestäms att den bortovarande skall anses för död. Befann han sig i livsfara vid försvinnandet, får ansökan göras redan ett år därefter. Behöriga

sökande är den bortovarandes make eller arvingar eller andra som har ett rättsligt intresse av att erhålla en dödsformodningsdom. Upptas ansökningsen, utfärdas kungörelse med kallelse på den försvunne.⁶ Sedan viss tid har förflutit därefter (tre månader - ett år) utan att det har utretts om den bortovarande lever eller är död, skall rätten meddela dödsformodningsdom. Den presuntion beträffande vederbörandes fräntälle som grundläggs genom domen gäller i alla avseenden.

5.2.3 Norge

Bestämmelserna i norsk rätt om dödförklaring finns i 1961 års lov om forsvunne personer. Till en början regleras i lagen det fallet att någon har försvunnit under sådana omständigheter att det inte finns något rimligt skäl till tvivel om att han är död. Då kan skiftedomaren utan vidare meddela det beslutet att den bortovarande skall anses som avliden. Är bevisningen för den försvunnes fräntälle inte lika stark som i nyssnämnda fall, kan talan väckas om en dödsformodningsdom. Taleberättigade är den försvunnes arvingar, make och andra som har ett rättsligt intresse av en sådan dom. Talan får väckas när tio år har förflutit från försvinnandet. Befann sig den bortovarande då i allvarlig livsfara, räcker det med ett år. Även i ett enkelt domarbeslut som i en dödsformodningsdom skall anges den dag när den försvunne skall anses ha avlidit (dödsformodningsdagen). Båda lagen av avgöranden grundlägger en dödspresuntion

6 Kungörelsen förs in i "Statstidende" samt efter rättsens bestämmande även i andra danska eller utländska tidningar. Rätten kan också besluta att kallelsen skall läsas upp i radio.

i alla sammanhang. Den försvunnes arvtagare kan alltså få ut sitt arv. Visar det sig senare att den bortovarande lever, får han kräva tillbaka kvarlåtenskapen. Blir det klarlagt att han dog vid en annan tidpunkt än dödsformodningsdagen och är därför andra personer än de som har mottagit arv efter honom berättigade till kvarlåtenskapen, får de rätta arvtagarna rikta arvsanspråk mot mottagarna. Till skillnad mot vad som gäller enligt svensk rätt har emellertid för dessa fall föreskrivits vissa frister. Sålunda måste den återkomne arvlåtaren begära tillbaka egendomen inom 20 år från dödsformodningsdagen. De rätta arvingarna har att framställa sina krav inom tio år från nämnda dag.

5.3 Överväganden och förslag

Utredningens uppdrag beträffande Översynen av reglerna om dödförklaring avser närmast frågan om längden av den tid som skall ha förflutit från den bortovarandes försvinnande till ansökningstillfället (presumptionstiden). Som framgår av redogörelsen ovan (avsnitt 5.1) skall denna period enligt gällande rätt i allmänhet uppgå till minst tio år. Skulle den saknade vara äldre än 75 år vid ansökningstillfället eller befann han sig i livsfara när han försvann, räcker det med fem resp. tre år. Före tillkomsten av 1933 års lag om boutredning och arvskifte utgjorde perioden 20 år i normalfallet. Förelåg visst slag av livsfara vid försvinlandet eller skulle den bortovarande ha varit äldre än 90 år vid ansökningstillfället, var det tillräckligt med fem år (1 och 2 §§ i 1854 års förordning huru förhållas bör med egendom, som tillhört den, vilken längre tid varit borta, utan att låta höra av sig). Som motiv för att förkorta tiderna anfördes i förarbetena till 1933 års lag den ökade skrivkunnigheten, de bättre kommunikationerna och underrättelseväsendets utveckling över huvud taget (MJA II 1933 s. 509).

Flertalet västeuropeiska rättssystem har, liksom den svenska rätten, valt en ordning med en i alla avseenden verksam dödförklaring. Enligt dessa rättssystem utgör den allmänna presumptionstiden i regel tio år.

Utredningen vill erinra om de skäl som anfördes för förkortning av presumtionstiderna vid införandet av 1933 Års lag om boutredning och arvskifte. Med hänsyn till den snabba utveckling på samfärdens område som har ägt rum sedan 1930-talet kan samma skäl nu åberopas till stöd för ytterligare förkortningar (jämför motion 1977/78:1475 och lagutskottets betänkande med anledning av motionen, LU 1977/78:21). Å andra sidan måste följande omständigheter beaktas. Enligt svensk rätt blir verkningarna av en dödförklaring totala. Med ett sådant system bör dödförklaring få meddelas endast om mycket starka skäl talar för att den försvunne har avlidit. Skulle den dödförklarade återkomma, blir nämligen risken för oreda och rättsförluster större ju fler rättsförhållanden som berörs av dödförklaringen. Långa presumtionstider minskar riskerna för att oriktiga dödförklaringar meddelas.

Det har från en del håll gjorts gällande att långa presumtionstider är till nackdel för den försvunnes anhöriga. Dessa nackdelar förefaller emellertid inte vara större än att de vägs upp av fördelarna för de anhöriga med en materiellt riktig dödförklaring som de relativt långa presumtionstiderna avser att garantera. Som har angetts i avsnitt 5.1 har anhöriga till bortovarande vilken kan antas ha avlidit rätt till familjepension efter honom även om han inte har blivit dödförklarad. Vidare brukar de större försäkringsbolagen betala ut livförsäkringar efter

inte dödförklarade försvunna personer om det kan antas att vederbörande har avlidit. Inte heller i personligt hänseende torde långa presumtionstider medföra några olägenheter av betydelse för de anhöriga. Vissorligen måste försvunnen persons make som vill gifta om sig avvakta dödförklaringen om han inte önskar begära äktenskapskillnad från den bortovarande. Han har emellertid enligt 11 kap. 4 § GB rätt till omedelbar äktenskapskillnad sedan två år har förflutit från försvinnandet. Den bortovarande företogs i skillnadsmålet av god man enligt 15 kap. 31 § GB. Vill den försvunnes make gifta om sig är f.ö. äktenskapskillnad att rekommendera även om dödförklaring har skett. Annars anses tvogifte föreligga om den bortovarande återkommer. Det nya äktenskapet kan då bli upplöst med stöd av 11 kap. 5 § GB (Tottie, Giftermål och skilsmässa, 1974, s. 40).

Utredningen har efter nu redovisade överväganden slutligen stannat för att inte föreslå någon förkortning av den allmänna presumtionstiden. Däremot bör enligt utredningen förkortning ske av den särskilda presumtionstid som gäller när den bortovarande vid försvinnandet befann sig i livsfara. Det kan knappast vara rimligt att för detta fall behålla en så lång presumtionstid som tre år. Denna ståndpunkt vinner starkt stöd av den omständigheten att dödförklaring anses obehövlig om livsfaran har varit av tillräckligt kvalificerat slag (se avsnitt 5.1). Vad som skall betraktas som ett kvalificerat fall är nog inte alltid så klart. Det är givetvis inte önskvärdt att beträffande vissa gränsfall treårig presumtionstid kan krävas medan i fråga om andra dödsfalllets rättsverkningar kan tillåtas inträda

omedelbart. Utredningen föreslår att förevarande presumptionstid förkortas till ett år. Den kommer då att överensstämja med den period som gäller enligt dansk och norsk rätt i detta fall.

Vidare bör i fortsättningen inte krävas samma starka bevisning som för närvarande för att den bortovarande skall anses ha befunnit sig i livsfara vid försvinnandet. Nu gällande beviskrav kan nämligen leda till att det inte är möjligt att tillämpa den kortare presumptionstiden när det framstår som i hög grad sannolikt att livsfara förelåg. Sådan var situationen i rättsfallet NJA 1977 s. 118 (se avsnitt 5.1). Den föreslagna bevislättningen bör lämpligen genomföras så att sista meningen i 25 kap. 1 § ÄB erhåller följande ändrade lydelse: "Är det sannolikt att den bortovarande befann sig i livsfara då han veterligen senast var i livet, får ansökan ske efter det ett år har förflutit."⁷

Som en ytterligare reform av regelsystemet rörande dödförklaring föreslår utredningen viss ändring i kungörandebestämmelsen. Som framgår av redogörelsen i avsnitt 5.1 skall enligt gällande rätt kungörelse med kallelse på bortovarande föras in i Post- och Inrikes Tidningar samt i ortstidning. I vissa fall bör emellertid rätten ges möjlighet att låta föra in kungörelsen även i utländsk tidning. Sådan möjlighet finns enligt dansk rätt (se avsnitt 5.2.2). En uttrycklig bestämmelse härom bör tas upp i 25 kap. ÄB. Visserligen får myndighet generellt utöver obligatoriskt kungörande under vissa förutsättningar kungöra också i annan form (s.k. stödjande kungörande) enligt 4 § lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m. (prop. 1976/77:63

⁷ Se om sannolikhetskravet specialmotiveringen till 25 kap. 1 § ÄB.

s. 169 f). Det är emellertid tveksamt om domstol med stöd av enbart denna bestämmelse skulle överväga att använda sig av nu föreslaget kungörandeförfarande. Behov av införande i utländsk tidning föreligger väl framför allt när rätten handlägger ansökan om dödförklaring av utländsk medborgare. Svensk domstol torde nämligen i vissa fall vara behörig att ta upp sådana ärenden. Därvid torde svensk lag böra tillämpas.⁸

⁸ SOU 1954:6 s. 124 f (frågan har berörts i avsnitt 5.1).

6 ALLMÄNNA ARVSFONDENS RÄTT ATT AVSTÅ EGENDOM

6.1 Gällande rätt

Enligt 5 kap. 1 § ÄB skall arv tillfalla allmänna arvsfonden om den avlidne inte efterlämnar någon arvsberättigad släkting. Bestämmelser om fonden finns i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden, i fortsättningen kallad arvsfondslagen. Fondens egendom skall förvaltas av kammarkollegiet som en särskild fond för främjande av vård och fostran av barn och ungdom samt omsorg om handikappade (1 §). Av medel som under ett räkenskapsår har influtit till fonden skall vid årets utgång en tiondel läggas till fonden. Återstoden skall tillsammans med årets avkastning fr.o.m. nästföljande år vara tillgänglig för utdelning. Beslut om understöd ur fonden meddelas av regeringen (socialdepartementet). Understöd får inte lämnas för åtgärd vars bekostande åligger stat eller kommun (2 §).

Arvsfonden kan i likhet med släktarvingar förlora sin ställning som arvtagare på grund av testamente eller arvsavstående. Enligt 4 § arvsfondslagen får kammarkollegiet godkänna testamente till annan än fonden om det inte föreligger anledning till klander. Kan testamentet antas vara ett riktigt uttryck för arvlåtarens yttersta vilja, får godkännande ske även om klanderanledning föreligger eller bevakning inte har ägt rum.

I 5 § arvsfondslagen regleras frågorna om avstående av arv som har tillfallit fonden. Avstående får ske helt eller delvis om

1. detta kan anses överensstämma med arvlåtarens yttersta vilja med hänsyn till dennes uttalanden

eller andra särskilda omständigheter eller
2. det kan anses "billigt" att arv avstås till
släkting eller annan närstående till arvlåtaren.

Beslut om arvsavstående fattas av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av kammarkollegiet. Kollegiet har bemyndigats avstå egendom till ett värde av högst 50 000 kr. - förordningen (1978:738) med bemyndigande för kammarkollegiet att pröva ärenden om avstående av arv som tillfallit allmänna arvsfonden. Utan riksdagens tillstånd får inte avstås egendom vars värde överstiger 200 000 kr.¹ Ansökan om avstående av arv som har tillfallit fonden görs hos länsstyrelsen i det län där den döde senast har haft sitt hemvist. Länsstyrelsen skall sedan skicka handlingarna jämte eget utlåtande till kammarkollegiet. Får kollegiet inte besluta i ärendet, skall kollegiet därefter sända handlingarna jämte eget yttrande till regeringen.

Avstås inte arv som har tillfallit arvsfonden och är det fråga om fast egendom, skall egendomen i regel säljas så snart det kan ske. Detta framgår av 11 § förordningen (1971:727) om försäljning av staten tillhörig fast egendom m.m., i fortsättningen kallad försäljningsförordningen. Enligt 8 § försäljningsförordningen får länsstyrelse besluta om försäljning av arvsfonden tillhörig fast egendom där taxeringsvärdet eller, om sådant inte är åsatt, saluvärdet inte överstiger 200 000 kr. Enligt 22 § skall den säljande myndigheten se till att köpeskillingen blir den högsta möjliga och i varje fall att den inte understiger egendomens saluvärde, om inte annat särskilt föreskrivs.

1 Med värde förstås här egendomens värde enligt bouppteckningen (prop. 1977/78:80 s. 4).

I fråga om lös egendom som har tillfallit arvsfonden och inte har avståtts gäller i allmänhet följande. Egendomen skall säljas på offentlig auktion av den gode man som enligt 7 § arvsfondslagen har förordnats av tingsrätten att vid boutredningen företräda fonden (8 § arvsfondslagen). Kammarkollegiet får emellertid medge annat försäljningssätt. Särskilda regler gäller beträffande tomträtt och fordringar.

Från arvsfondens tillkomst den 1 januari 1929 till den 15 augusti 1976 har i arvsmedel influtit till fonden omkring 230 miljoner kr.

6.2 Överväganden och förslag

Som har framgått av det föregående skall försäljning ske av egendom vilken har tillfallit allmänna arvsfonden och inte avståtts (avsnitt 6.1). Be-
träffande fast egendom har uttryckligen föreskrivits att den säljande myndigheten som regel skall se till att köpeskillingen blir den högsta möjliga. I fråga om lös egendom gäller i princip att den skall säljas på offentlig auktion. Även för sistnämnda slag av egendom har överlåtelsen alltså till syfte att tillföra arvsfonden maximala inkomster. Dessa regler framstår som naturliga med hänsyn till fondens ändamål. Från fonden skall ju delas ut understöd till barn- och ungdomsverksamhet samt till omsorg om handikappade. Sådant understöd kan knappast utgå i annan form än som kontanta belopp.

Gällande bestämmelser om arvsfondsegendomens försäljning kan emellertid i vissa fall leda till att egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från kultur- eller naturvårdssynpunkt inte blir bevarad. Visserligen kan byggnad av kulturhistoriskt intresse av länsstyrelsen förklaras för byggnadsminne enligt lagen (1960:690) om byggnadsminnen. Vidare är det möjligt för myndighet att förklara fast egendom av intresse från naturvårdssynpunkt som naturvårdsobjekt enligt naturvårdslagen (1964:822). Vid nu angivna slag av förordnanden får resp. myndighet meddela föreskrifter för att trygga ändamålet med förordnandet. Dessa föreskrifter gäller givetvis oberoende av vem som äger egendomen. Arvsfondsegendom som har förklarats för byggnadsminne eller naturvårdsobjekt kan därför i princip överlåtas till vem som helst utan fara för att den går förlorad eller inte blir omhändertagen på det sätt som krävs.

Det är emellertid inte alltid ekonomiskt försvarbart att förklara egendom för byggnadsminne eller naturvårdsobjekt även om rättsliga förutsättningar finns för sådan förklaring. Beträffande båda lagen av förordnanden gäller nämligen att staten i vissa fall skall utge skadeersättning till fastighetsägaren eller annan berörd sakägare. Detta skall ske om förordnandeföreskrifterna medför att pågående byggnads- eller markanvändning avsevärt försvåras eller mark tas i anspråk. På grund av nämnda ersättningsbestämmelser kan det finnas egendom av betydande kulturhistoriskt intresse eller naturvårdsintresse för vilken inte har meddelats bevaranderegler som gäller mot var och en.

I fråga om lösören som är värdefulla från kulturvårdssynpunkt och befinner sig i enskild ägo finns inga lagliga möjligheter för myndighet att meddela skyddsföreskrifter. En unik boksamling som har tillfallit arvsfonden kan sålunda efter försäljning komma att skingras eller gå förlorad.

En reform som syftar till att bevara förevarande slag av arvsfondsegendom bör - såsom framhålls i utredningens direktiv - nu övervägas. Den kan genomföras enligt något av följande alternativ. Det ena alternativet innebär att man ändrar bestämmelserna om arvsfondens ändamål.² Man föreskriver i så fall att fonden förutom nuvarande ändamål även skall främja bevarande av egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt samt från kultur- och naturvårdssynpunkt. Det andra alternativet innebär att man ändrar reglerna om fondens arvsavståen-

2 Fråga om utvidgning av arvsfondens ändamål har behandlats i lagutskottets betänkande 1978/79:17.

de till att generellt omfatta egendom av nyssnämnda slag; avstående av sådan egendom skall ske till rättssubjekt som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på ett lämpligt sätt.

Båda nu skisserade alternativ kommer vid oförändrad testamentsfrekvens att medföra att det blir något mindre medel kvar till de ändamål som arvsfonden har f.n. Vilken lösning man än väljer måste man därför ta upp frågan om det är försvarligt att, om än i begränsad omfattning, minska fondens understöd till barn- och ungdomsverksamhet samt omsorg om handikappade. I detta sammanhang bör beaktas att understöd ur fonden inte får lämnas för åtgärd vars bekostande åligger stat eller kommun (2 § arvsföndslagen). I den mån samhällets bidragsförpliktelser på förevarande områden utvidgas, minskar alltså tänkbara bidragsändamål för fonden.

Samhällsinsatserna har under senare år ökat kraftigt när det gäller barna-, ungdoms- och handikappvården. Förslag till ytterligare reformer inom dessa vårdområden övervägs f.n. inom socialdepartementet. En viss minskning av arvsfondens understöd till dessa ändamål torde därför inte för dem medföra några olägenheter av betydelse. Hänsyn till dessa ändamål bör alltså inte hindra en reform av det slag som det nu är fråga om.

Det är emellertid inte säkert att testamentsfrekvensen förblir oförändrad efter en reform enligt något av nu angivna alternativ. Det kanske tvärtom förhåller sig så att reformen kommer att uppfattas klart positivt av arvlåtare utan slöktarvingar och därför medföra en nedgång i frekvensen att testamentera till andra än fonden. Blir detta fallet, ökar ju fondens tillgångar genom reformen. Då behöver ingen minskning uppkomma i förhållande till

nuläget av fondens bidrag till barna-, ungdoms- och handikappvården.

Beträffande problemet vilket av ovannämnda reformalternativ som bör väljas gör utredningen följande bedömning. Föreskriver man att bevarande av ifrågasvarande slag av arvsfondsegendom skall utgöra ett ytterligare ändamål för arvsfonden, innebär detta att den myndighet som förvaltar fonden åläggs att förvalta även den aktuella egendomen.³ Sådan förvaltning torde i regel komma att bli mycket dyrbar för det allmänna. Väljer man däremot arvsavstående alternativet, slipper fondförvaltningsmyndigheten besvär och kostnader med förvaltningen. I så fall övergår nämligen äganderätten - och därmed givetvis även rådigheten - till annat rättssubjekt. Utredningen föredrar därför arvsavståendialternativet.

Utredningen föreslår således att arv som utgörs av egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- eller kulturvårdssynpunkt skall få avstås till annan, som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på ett lämpligt sätt. Den föreslagna regeln om arvsavstående bör införas som en ny sista mening i 5 § första stycket arvsfondslagen. Även beträffande arvsavstående enligt den nya bestämmelsen föreslås gälla de föreskrifter om beslutande myndighet och ansökningsförfarande som har meddelats i arvsfondslagen och i 1973 års förordning (se avsnitt 6.1).

Ibland är det önskvärt att egendom som avstås blir föremål för särskilda åtgärder, t.ex. för att trygga

3 Splittring av förvaltningen på flera myndigheter bör inte komma i fråga. Det skulle medföra svåra samordningsproblem. Dessutom är det tveksamt om man med en sådan ordning längre kan hävda att det finns endast en arvsfond.

egendomens fortbestånd eller göra det möjligt för allmänheten att få tillträde till den. Årskilda förteckningar häröfver torde emellertid inte behöva meddelas vid arvsavstående. Det får förutsettas att avstående sker till sådana rättssubjekt vilka vidtar de åtgärder som krävs. Myndighet som beslutar om arvsavstående bör därför före ärendets avgörande uppmana sökanden att lämna besked om vilka åtgärder denne ämnar vidta med egendomen. Är myndigheten inte nöjd med beskedet, bör den söka få till stånd en överenskommelse med sökanden om de åtgärder som lämpligen bör vidtas. Skulle det visa sig omöjligt att nå en sådan uppgörelse, kan denna omständighet utgöra skäl att avslå begäran om arvsavstående.

7 MOTIVATION TILL UTREDNINGENS
 FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

7.1 Förslaget till lag om ändring i Ärvdabalken

Allmänt

De ändringar i ÄB som utredningen föreslår innebär från lagteknisk synpunkt bl.a. att vissa paragrafer upphävs och att en del nya paragrafer införs. Utredningen anser att de kvarstående bestämmelserna i de kapitel i ÄB som berörs av förslaget bör behålla sin nuvarande paragrafnumrering. Detta för emellertid med sig den något egendomliga konsekvensen att 21 kap. ÄB kommer att inledas av 4 §. Denna bestämmelse reglerar frågan om gäld i visst fall skall anses veterlig. Den kommer alltså att föregå bestämmelser om den materiella betydelsen av att gäld är veterlig. Utredningen är emellertid av den uppfattningen att fördelarna med att behålla ÄB:s nuvarande paragrafnumrering väl uppväger de nackdelar som en sådan ordning i något fall kan medföra.

16 kap. 7 §

Andra stycket i paragrafen innehåller den för svensk rätt helt nya bestämmelsen att arvsrättspreskription inte skall inträda om hemmavarande dödsbodelägare under preskriptionsfristen kunde till att det fanns också andra arvtagare. Hemmavarande arvtagares onda tro skall emellertid inte få denna rättsföljd om han under preskriptionsfristen varken har fått för-
mån av dödsboet eller tagit besittning med det,
t.ex. deltagit i bouppteckning.

I bestämmelsen har dödsbodelägares onda tro uttryckts så att delägaren skall ha känt till den bortovarande arvtagarens namn och vistelseort. Ond tro hos den hemmavarande föreligger alltså inte om vederbörande har haft en svag misstanke att det kan finnas bortovarande delägare om vilka han efter rimliga efterforskningar inte har fått någon ytterligare kännedom. Inte heller är det fråga om ond tro när den hemmavarande vet namnet på bortovarande delägare men helt saknar vetskap om dennes vistelseort. Givetvis är den hemmavarande skyldig att bedriva vissa efterforskningar efter bortovarande arvtagares adresser. Kraven i detta avseende på den hemmavarande får emellertid inte ställas så höga att han måste lägga ned oskäligen kostnader på efterforskningsarbetet.

19 kap. 12 a §

För att boutredningsmannen skall kunna göra sådan anmälan hos rätten som anges i första stycket av paragrafen måste han naturligtvis känna till att delägare har väckt talan för boets räkning. Rätten skall därför genast underrätta boutredningsmannen om talans väckande sedan rätten har fått kännedom om att boet förvaltas av boutredningsman och att detta var fallet även vid talans väckande. Det är lämpligt att boutredningsmannen i samband med underrettelsen bereds tillfälle att inom en kortare frist göra anmälan. Underlåter han det, bör han inte senare få anmäla att han motsätter sig talan.

När sådan talan har väckts som avses i paragrafen torde det ligga i parternas eget intresse att så

snart som möjligt upplysa rätten om att boutredningsmannaförvaltning är anordnad. Käranden bör givetvis göra detta redan i stämningsansökan. Annars riskerar ju parterna att boutredningsmannen stoppar en pågående process. Parterna har då ådragit sig onödiga rättegångskostnader.

Skulle en rättegång av ifrågavarande slag äga rum utan att boutredningsmannen får kännedom om den och därför kan hindra den, kan denna omständighet inte utgöra grund för att med extraordinära rättsmedel angripa en i processen laga kraftvunnen dom. Det finns nämligen från nu berörda utgångspunkter inget intresse av att så att säga stoppa rättegången när den väl har avslutats. Syftet med boutredningsmannens "vetorätt" är att hindra dödsbodelägarerna från att fördröja boutredningen med processer som enligt boutredningsmannen inte kommer att leda till någon fördel för boet. Detta syfte kräver naturligtvis inte att man undanröjer laga kraftvunna domar i sådana rättegångar.

21 kap. 12 a §

Som har framgått av den allmänna motiveringen (avsnitt 2.5) innehåller denna paragraf den nya återgångsbestämmelse som utredningen lägger fram. Den föreslås alltså ersätta den nuvarande huvudregeln om dödsbodelägares gäldsansvar i 21 kap. 1 § ÅB.

I första stycket finns själva återgångsregeln. Den bör läsas tillsammans med fjärde stycket varav framgår att paragrafens bestämmelser skall gälla i tillämpliga delar även efter "formlösa" delningar eller

skiften. Det blir då givetvis inte fråga om återgång i egentlig mening utan endast återbäring och ersättning eller skadestånd. Någon giltig rättshandling som kan gå åter har nämligen inte företagits i dessa fall.

Återgång föreslås således i fortsättningen bli den normala påföljden om delning eller skifte har ägt rum innan dödsboets skulder har betalats. Kände dödsboedelägarna till skulderna vid delningen eller skiftet eller sist vid därefter förrättad boupp-teckning, skall de emellertid kunna drabbas av personligt betalningsansvar för skulderna även enligt den föreslagna ordningen. Detta framgår av hänvisningen till 12 § första stycket i första stycket av förevarande paragraf. 12 a § reglerar i detta hänseende de fall som inte täcks av 12 §, dvs. både ursäktlig och culpös okunnighet om obetalda skulder. Vetskap faller däremot under 12 §, givetvis under förutsättning att borgenären kan visa att kunnedom om skulden förelåg hos delägaren vid den relevanta tidpunkten.

Återgångsprincipens närmare innebörd regleras i andra och tredje styckena av förevarande paragraf. Till en början kan konstateras att om delningen eller skiftet inte har gått i verkställighet, rättshandlingens återgång innebär endast att handlingen blir verkningslös. Den kommer alltså då inte att fullbordas. Den egendomsfördelning som har bestämts genom den kommer inte att äga rum.

I andra stycket behandlas det fall då delningen eller skiftet har gått i verkställighet och egendomen finns kvar hos mottagaren. Då skall egendomen

lämnas tillbaka till dödsboet. Som framgår av 7 § innefattar återbäringsskyldigheten också skyldighet att ge ut ränta eller avkomst av egendomen. Vidare har den återbäringsskyldige enligt nämnda bestämmelse rätt till ersättning för nödig kostnad avseende egendomen och även nyttig kostnad om han var i god tro.

I tredje stycket finns bestämmelser om ersättnings-skyldighet för mottagaren när återbäring är helt eller delvis omöjlig. Förslaget i denna del har motiverats utförligt i avsnitten 2.5.1 och 2.5.5.

I princip föreslås alltså mottagaren bli ersättnings-skyldig gentemot dödsboet om han inte kan lämna tillbaka mottagen egendom. I godtrosfallen skall ersättningen motsvara egendomens värde vid tiden för ersättningens utbetalande. I ömmande fall skall mottagaren kunna helt befrias från ersättningsskyldighet eller ersättningskyldigheten jämkas.

I händelse av ond tro hos mottagaren skall han utöver nyssnämnda värde även ersätta boet den skada som han kan ha vållat boet genom att göra sig av med egendomen. Här blir det alltså fråga om skadestånd. För att ond tro skall föreligga krävs i första hand att mottagaren avsiktligt eller av oakt-samhet har avhändert sig egendomen. Har egendomen stulits eller förstörts genom olyckshändelse eller föreligger annat casusfall bortfaller skadeståndsansvaret. Som ytterligare rekvisit för ond tro hos mottagaren har ställts upp att mottagaren vid avhändertagandet kände till eller borde ha känt till att dödsboet hade obetalda skulder. Det bör påpekas att kunskap hos dödsboeälgare om obetalda skulder vid

tiden för egendomens avhändande är någonting annat än sådan kunskap vid tiden för delningen eller skiftet. Kände delägaren till skulderna redan vid sistnämnda tidpunkt blir ju i princip 12 § och inte förevarande paragraf tillämplig.

25 kap. 1 §

För tillämpning av den i sista meningen av förevarande paragraf angivna ettåriga presumptionstiden fordras enligt förslaget att det skall vara "sannolikt" att den bortovarande befann sig i livsfara vid försvinnandet. Det kan tyckas att kravet på bevisning om livsfaran därmed sätts alltför lågt med hänsyn till dels att gällande rätt åtminstone formellt kräver full bevisning härom, dels att presumptionstiden samtidigt förkortas från tre till ett år. Utredningen har därför övervägt att kvalificera sannolikhetskravet med något förstärkande uttryck såsom "i hög grad sannolikt" eller "med största sannolikhet". I överensstämmelse med den lagstiftningsteknik som synes ha tillämpats i liknande fall har utredningen dock funnit sig böra avstå från att i själva lagtexten söka göra någon sådan kvalificering. Utredningens mening är emellertid att det skall föreligga hög grad av sannolikhet för att livsfara förelåg vid försvinnandet, dvs. att bevisningen beträffande livsfara skall vara starkare än vad domstolarna normalt kräver vid en sannolikhetsbedömning. Det synes dock böra överlämnas åt domstolarna att i det enskilda fallet pröva om omständigheterna vid försvinnandet var sådana att tillräcklig grad av sannolikhet att den bortovarande då befann sig i livsfara föreligger för att den ettåriga presumptionstiden skall kunna tillämpas.

Övergångsbestämmelser

Den föreslagna bestämmelsen i punkten 2 av övergångsbestämmelserna torde överensstämma med allmänna arvsrättsliga principer - se t.ex. 1 § andra stycket lagen (1959:638) om införande av nya ärvdabalken.

7.2 Förslaget till lag om ändring i lagen
(1928:281) om allmänna arvsfonden

Arvsavstående i det fall som avses i 5 § första stycket sista meningen bör företrädesvis ske till muséer, bibliotek, stiftelser och andra institutioner eller sammanslutningar. Ibland kan det vara lämpligt att avstå till förmån för kommun.

BILAGA

REDOGÖRELSE FÖR VISS UTLÄNDSK SUCCESSIONSRÄTT¹1. FrankrikeDödsbodelägares ansvar för avlidens skulder

Enligt fransk rätt övertar dödsbodeläga (arvinge eller testamentstagare av visst slag) den avlidnes såväl tillgångar som skulder under förutsättning att han förbehållslöst mottar arvet (acceptation pure et simple). Han blir då ansvarig för skulderna även till den del de överstiger tillgångarna. Han är dock inte skyldig att motta arvet. Mottagandet kan vara uttryckligt eller underförstått. Det måste ske inom viss preskriptionsfrist (se nedan). Mottagandets verkningar räknas från dödsdagen.

Vill dödsbodeläga motta arvet men inte svara för större del av den avlidnes skulder än vad han mottar, skall han göra en anmälan härom hos den allmänna undererrätten i den ort där dödsfallet inträffade (acceptation sous bénéfice d'inventaire). Anmälan blir verkningsslös om den inte föregås eller följs av en boupp-teckning som skall upprättas inom tre månader från dödsfallet. Verkan av ett riktigt anmälningsförfarande av nu ifrågavarande slag är alltså att delägaren blir gäldsansvarig endast med sin lott. Vidare får han, i motsats till de delägare som mottar arvet förbehållslöst, hålla sina personliga tillgångar åtskilda från dem som härrör från arvlåtaren. Han har också kvar sin rätt att framställa fordringsanspråk gentemot den avlidnes förmögenhetsmassa.

¹ Redogörelserna är i huvudsak utarbetade på grundval av promemorior som utredningen har erhållit genom utrikesdepartementets försorg.

Avstår dödsbodelägarer uttryckligen från sitt arv (renonciation), vilket skall ske hos allmän underrätt och inom samma preskriptionsfrist som gäller för mottagande, anses han aldrig ha varit delägarer. Han får då ingenting av den avlidnes tillgångar men slipper också allt ansvar för lennes skulder.

Dödsbodelägarer kan undgå ansvar för den avlidnes gäld genom att överlämna sin lott till boets borgenärer och till legatarierna (abandon). De närmare formerna för detta slag av överlämnande är inte lagreglerade.

Dödsbodelägarers talerätt

Enligt fransk rätt företräds dödsbo av delägarerna gemensamt om boutredningsman inte har förordnats. Har sådan utsetts är det denne som representerar boet. Liksom enligt svensk rätt får enskild dödsbodelägarer vidta förvaltningsåtgärder rörande boet vilka är av brådskande natur utan att dessförinnan ha inhämtat övriga delägarers samtycke till åtgärderna. I sagda befogenhet kan även ingå att föra boets talan inför domstol.

Preskription av rätt till arv och testamente

Som har berörts ovan måste enligt fransk rätt mottagande av arv ske inom viss preskriptionsfrist. Bestämmelsen härom hänvisar till de allmänna reglerna om anspråkspreskription. Beträffande anspråk på arv utgör preskriptionsfristen 30 år. Är den som åberopar preskription i ond tro, kan arvsanspråk emellertid framställas även efter utgången av nämnda tid.

2. Förbundsrepubliken Tyskland

Dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder

A. Enligt tysk rätt svarar arvinge för de förpliktelser som åvilar kvarlåtenskapen. Till dessa förpliktelser räknas förutom arvlåtarens skulder och begravningskostnaderna i allmänhet även legat och fullgörande av ändamålsbestämmelser. Till förpliktelserna hör också underhåll under 30 dagar efter arvfallet till vissa personer som åtnjöt underhåll från arvlåtaren. Arvinges gäldsansvar kan vara oinskränkt dvs. personligt eller inskränkt till de efterlämnade tillgångarna (se närmare nedan vid B, C och D).

Som arvinge (Erbe) betecknas i tysk rätt dels laglig arvtagare, dels arvtagare som har insatts genom testamente, dels arvtagare enligt arvsavtal mellan arvlåtaren, å ena sidan, och arvtagaren eller någon annan person, å den andra.

Arvinge kan avsäga sig sitt arv (Ausschlagung der Erbschaft) och det oavsett på vilken grund han är arvtagare. Avsägelsen skall äga rum inför domstol inom sex veckor från det arvingen har fått kännedom om att arvet har tillfallit honom. Avsägelsen gäller inte om arvingen redan har mottagit arvet (Annahme der Erbschaft). Avsägelsen får inte ske före arvlåtarens fränfälle. Verkan av en giltig avsägelse är att arvet inte skall anses ha tillfallit den som har gjort avsägelsen.

B. I fråga om arvinges ansvar för dödsboets skulder är reglerna delvis olika för de fall där han är ensam arvinge och dem där det finns flera arvingar. För såväl ensam arvinge som samarvinge gäller emellertid att vederbörande kan inskränka sitt ansvar till endast till-

gångarna i dödsboet genom egendomsseparation (Gütersonderung). Detta kan ske på något av följande sätt:

1. Anordnande av dödsboförvaltning (Nachlassverwaltung)

Sådan förvaltning beslutas av domstol på arvinges yrkande. Förutsättningar härför är emellertid att arvingen inte har förlorat sin rätt till ansvarsbegränsning (se närmare nedan vid C) samt att dödsboets skulder inte överstiger tillgångarna. I det senare fallet måste dödsboet i regel försättas i konkurs (se nedan vid B 2). Även efter ansökan av borgenär får domstol besluta om dödsboförvaltning, om det finns skäl att anta att borgenärernas förnöjande sätts i fara på grund av arvingarnas åtgärder eller ekonomiska situation. Borgenär måste komma in med sådan ansökan sist inom två år från det arvet har mottagits. Anordnas dödsboförvaltning, förlorar arvinge sin befogenhet att förvalta kvarlåtenskapen och att förfoga över den.

2. Försättande av dödsboet i konkurs (Nachlasskonkurs).

Varje arvinge för sig är behörig att göra ansökan om sådan konkurs. Arvinge, liksom förvaltare vid dödsboförvaltning, måste genast inge dylik ansökan, om vederbörande har konstaterat att dödsboets skulder överstiger dess tillgångar. Underlåter arvinge detta, kan han bli ersättningsskyldig gentemot dödsboets borgenärer för de skador som dessa åsamkas till följd av hans underlåtenhet. (I vissa fall kan arvinge i stället ansöka om rättsligt förlikningsförfarande - se nedan vid B 3). Ansökan om dödsbokonkurs ges in till den allmänna under rätt som var arvlåtarens allmänna tvistemålsforum vid dödsfallet, dvs. i regel rätten i den ort där han hade sitt hemvist.

3. Inledande av rättsligt förlikningsförfarande med avseende på kvarlåtenskapen (Vergleichsverfahren über den Nachlass).

För att undvika konkurs när sådan egentligen skulle

ha begärts är det i vissa fall möjligt att i stället ge in ansökan om rättsligt förlikningsförfarande med avseende på kvarlåtenskapen. Finns flera arvingar, måste samtliga biträda sådan ansökan.

C. För samarvinge gäller att han till dess arvskifte sker svarar för kvarlåtenskapens skulder endast med sin andel i kvarlåtenskapen, om han inte har förlorat sin rätt till ansvarsbegränsning. Denna rätt förlorar han, liksom ensamarvinge, om han bl.a.

1. försummar att upprätta bouppteckning inom frist som domstol har bestämt (Inventarfrist),

2. uppsåtligen lämnar oriktig uppgift till bouppteckningen,

3. vägrar lämna uppgifter till bouppteckningen för det fall den upprättas av myndighet eller

4. underlåter att efter borgenärs begäran i domstols protokoll under edlig förpliktelse försäkra att han efter bästa vetskap i bouppteckningen har angett kvarlåtenskapens egendom så fullständigt han kan.

D. Förslår inte kvarlåtenskapen till kostnaderna för kvarlåtenskapsförvaltning, kvarlåtenskapskonkurs eller rättsligt förlikningsförfarande med avseende på kvarlåtenskapen (ein dürftiger Nachlass), kan arvinge undgå personligt ansvar för dödsboets skulder, om han lämnar ifrån sig kvarlåtenskapen för exekutiva åtgärder till borgenärernas förnöjande.

Dödsbodelägares talerätt

Enligt tysk rätt gäller att dödsboet är arvingarnas²

2 Beträffande begreppet arvinge i tysk rätt se avsnittet ovan om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder.

gemensamma tillgång. Därför förvaltas boet av alla medarvingarna gemensamt. Erådskande förvaltningsåtgärd får dock företas av enskild dödsbodelägare. Har testamentsexekutor, dödsboförvaltare eller konkursförvaltare förordnats, är denne ensam berättigad att förvalta boet. Varje enskild medarvinge har emellertid rätt att hävda krav som hör till dödsboet. Han får även i eget namn föra talan inför domstol mot boets gäldenärer. Han måste dock i så fall kräva prestationen till förmån för samtliga medarvingar gemensamt.

Preskription av rätt till arv och testamente

Arvsanspråk preskriberas enligt tysk rätt sedan 30 år har förflutit från det att den s.k. arvsbesittaren (Erbschaftsbesitzer) har omhändertagit något av kvarlåtenskapen. Med arvsbesittare menas en person som utan att vara arvinge har kvarlåtenskapen i besittning helt eller delvis.

3. Belgien

Dödsbodelägarans ansvar för avlidens skulder

Belgisk rätt beträffande dödsbodelägarans ansvar för avlidens skulder är i huvudsak identisk med fransk rätt på förevarande område (se ovan i denna bilaga).

Dödsbodelägarans talerätt

Enligt belgisk rätt krävs normalt samtliga dödsbodelägarans samtycke till olika åtgärder och dispositioner för boets räkning. Detta gäller också i fråga om ut-

övande av boets talerätt. I vissa fall t.ex. beträffande provisoriska administrativa åtgärder tillåts emellertid enskild delägare att agera självständigt.

Preskription av rätt till arv och testamente

De belgiska reglerna om preskription av rätt till arv och testamente överensstämmer helt med fransk rätt.

4. Nederländerna

Dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder

Enligt nederländsk rätt är arvtagare ansvarig för den avlidnes skulder endast om han uttryckligen eller konkludent har mottagit arvet. Huvudregeln är då att han svarar för så stor del av skulderna som hans arvslott utgör av det totala arvet. Från denna huvudregel finns en del undantag. Ett sådant är föranlett av att vissa skulder anses "odelbara", t.ex. förpliktelse att utge ett bestämt föremål. Föreligger en dylik skuld, kan arvtagare vara skyldig att svara för större del av den dödes gäld än vad som följer av nyssnämnda huvudregel.

Mottar arvtagare arvet med förbehåll att upprätta bo-uppteckning, svarar han bara med sin arvslott för den avlidnes skulder (jämför institutet "acceptation sous bénéfice d'inventaire" i avsnittet om Frankrike ovan).

Dödsbodelägares talerätt

Enligt nederländsk rätt får enskild arvtagare föra talan mot dödsboets gäldenärer. Är boets fordran delbar

(se ovan), får arvtagarens talan inte avse större del av fordringen än vad hans arvslott utgör av det totala arvet. Är fordran odelbar gäller f.n. att arvtagarens talan får omfatta hela fordringen för hans egen räkning. Enligt en ny lag, som ännu inte har trätt i kraft, skall emellertid beträffande nyssnämnda fall gälla att talerätten i fråga om hela fordringen tillkommer antingen samtliga arvtagare gemensamt eller en enskild arvtagare för alla arvtagares räkning.

Preskription av rätt till arv och testamente

Enligt nederländsk rätt uppgår den successionsrättsliga preskriptionstiden till 30 år från arvfallet.

5. England

Dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder

Enligt engelsk rätt måste avlidens kvarlåtenskap omhändertas av en eller flera personer, s.k. personliga representanter (personal representatives of the deceased). Dessa har att betala den dödes skulder och sedan fördela den återstående egendomen enligt lag eller testamente. Den personlige representanten kan vara förordnad av den avlidne i testamente (executor). Saknas sådant förordnande, skall domstol utse personlig representant (administrator).

När arvinge eller testamentstagare tar sitt arv i besittning, skall alltså den avlidnes skulder vara betalda. Har den personlige representanten fördelat kvarlåtenskapen utan att betala gälden, kan borgenärerna kräva honom personligen. De kan då även vända sig mot

arvinge eller testamentstagare som har fått egendom efter den döde och begära att sagda tillgångar användas till deras förnöjande.

Oinskränkt personligt betalningsansvar för arvinge eller testamentstagare beträffande avlidens skulder kommer inte i fråga enligt engelsk rätt.

Dödsbodeläggares talerätt

Enligt engelsk rätt utövas i princip talerätt för den oskiftade kvarlåtenskapen av den personlige representanten för den avlidne (se ovan). I vissa fall får emellertid arvinge eller testamentstagare föra talan för den oskiftade kvarlåtenskapens räkning, t.ex. i fråga om domstols förordnande av personlig representant i händelse sådan inte har utsetts av den avlidne.

Preskription av rätt till arv och testamente

Enligt engelsk rätt utgör den successionsrättsliga preskriptionsfristen i princip tolv år. Fristen räknas från den tidpunkt när arvtagaren fick rätt till sin lott. Denna tidpunkt är vanligen identisk med det tillfälle då den avlidnes tillgångar omhändertogs av den personlige representanten. Har den personlige representanten gjort sig skyldig till bedrägligt förfarande mot arvtagaren eller behållit kvarlåtenskap för egen del, gäller ingen preskriptionsfrist.

*Bilaga 2***Sammanställning av remissyttrandena över betänkandet (Ds Ju 1979:11)
Dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder m. m.***Remissinstanserna*

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Göta hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, domstolsverket, riksskatteverket, familjelagssakkunniga (Ju 1970:52), kommittén (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall m. m., kammarkollegiet, riksan tikvarieämbetet och statens historiska muséer, statens naturvårdsverk, länsstyrelsen i Västernorrlands län, länsstyrelsen i Hallands län, länsstyrelsernas organisationsnämnd, Svenska Bankföreningen, Post- och Kreditbanken, Svenska sparbanksföreningen, Sveriges advokatsamfund och Sveriges domareförbund.

Riksskatteverket har bifogat yttrande av kronofogdemyndigheten i Eskilstuna.

I det följande återges yttrandena i oavkortat skick under olika avsnitt.

1 Allmänna synpunkter**1.1 Stockholms tingsrätt**

Enligt tingsrättens mening har utredningen framlagt ett väl genomarbetat och lämpligt avvägt förslag på områden, som med nu gällande regler delvis är invecklade och svårtillgängliga. Tingsrätten hälsar med särskild tillfredsställelse de förtydligande och utfyllande lagbestämmelser, som föreslås beträffande dödsbodelägares talerätt.

1.2 Domstolsverket:

Betänkandet rör centrala civilrättsliga frågor inom områden som är allt annat än lättillgängliga. Det hade därför varit önskvärt att utredningen mera utförligt motiverat sina förslag. Att detta inte skett har medfört vissa svårigheter vid granskningen av förslagen.

1.3 Kronofogdemyndigheten i Eskilstuna:

Kronofogdemyndigheten tillstyrker i allt väsentligt utredningens förslag.

1.4 Kammarkollegiet:

Kollegiet är i princip emot att det endast görs språkliga ändringar av lagtexten utan att det klart kommer att framgå av propositionen att det endast rör sig om dylika ändringar. Som exempel på en sådan ändring vill kollegiet peka på förslaget om ändring av 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken där "lände – – – till förfång" ändrats till "var till skada för". Den som skall tillämpa den nya texten torde vara tvungen att – för att vara säker på att ändringen ej innebär en ändring av sakinnehållet – genom studium av förarbetena ta reda på hur det förhåller sig.

1.5 Utredningen (Ju 1977:07) om ställföreträdare för dödsbo i vissa fall m. m., länsstyrelsen i Västmanlands län, länsstyrelsen i Hallands län, länsstyrelsernas organisationsnämnd, Svenska Bankföreningen och Post- och Kreditbanken:

Förslaget tillstyrkes eller lämnas utan erinran.

2 Dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder

2.1 Göta hovrätt:

Enligt nuvarande bestämmelser i 21 kap. ärvdabalken om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder kan dödsbodelägarer drabbas av ett långtgående personligt betalningsansvar. Utredningens förslag om återgång av bodelning och arvskifte torde tillvarata dödsbodelägarnas intressen i större utsträckning än för närvarande. Då förslaget dessutom inte synes leda till att borgenärernas rätt försämrats, tillstyrker hovrätten utredningens val av lösning i denna del. Emellertid kan viss kritik riktas mot den föreslagna utformningen av återgångsreglerna. Förslaget att återgång skall leda till fullständig återbäringsskyldighet torde kunna medföra vissa komplikationer. Ett krav från en borgenär på ett obetydligt belopp skulle sålunda, om delägarna ej kan enas om gäldens betalning, medföra en total återgång. Detta synes vara alltför ingripande. Bodelningar och arvskiften berör nämligen ej sällan egendom av betydande värde och stor omfattning och ofta ingår fast egendom i boet. En total återgång skulle härigenom kunna belasta delägarna med kostnader, som ej står i proportion till den fordran som föranlett återgången. I många fall skulle de föreslagna reglerna framstå som onödigt formella. En total återgång kommer vidare att leda till att antalet fall kommer att öka där ställning måste tas till frågan om återbäring kan ske och – om återbäring ej sker – hur ersättningen skall bestämmas. Hovrätten anser på grund av det anförda att återgång liksom hittills skall kunna begränsas till behovet i varje särskilt fall. Hovrätten avstyrker således förslaget om införande av en obligatorisk total återgång.

Utredningen föreslår, att bestämmelsen i 12 § utvidgas till att avse också de fall då egendom har mottagits av dödsbodelägare från dödsboet utan att bodelning eller arvskifte har skett. Enligt Walin (Kommentar till ärvdabalken II, 1976, s. 201 f) torde bestämmelsen redan i dag i vissa fall omfatta även formlösa bodelningar och arvskiften och utlämnande av förskott sker emellanåt med stöd av 11 §. Eftersom utredningen föreslagit att detta stadgande skall upphävas tillstyrker hovrätten det föreslagna tillägget till 12 §.

Utredningen har behandlat frågan om ett eventuellt införande av offentlig dödsboförvaltning och obligatorisk boutredningsmannaförvaltning. De i betänkandet redovisade skälen häremot är dock av sådan styrka att införande av sådana förvaltningsformer ej bör ifrågakomma.

2.2 Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten finner att det av utredningen föreslagna alternativet, som innebär återgång av bodelning och arvskifte om de sker innan skulderna har betalats, allmänt kan sägas innebära en ändamålsenlig reglering av frågan om dödsbodelägarnas ansvar för den avlidnes skulder. Förslaget medför en i förhållande till nuvarande regler rimlig begränsning av delägarnas ansvar och är också enklare att tillämpa. Alternativet att helt slopa reglerna i 21 kap. ÄB och lita till skadestandsregeln i 18 kap. 6 § ÄB innebär måhända endast tillämpningssvårigheter av bevisrättsligt slag. Dessa svårigheter är dock enligt hovrättens mening så väsentliga att ett sådant alternativ medför en icke godtagbar försämring för borgenärerna. Av flera skäl kan hovrätten inte heller förorda det alternativ som innebär en offentlig dödsboförvaltning eller obligatorisk boutredningsmannaförvaltning. Visserligen torde borgenärernas rätt i ett sådant system i hög grad säkras. Ett system enligt någon av de nu angivna modellerna innebär emellertid en ordning som är främmande för svensk rätt. Det innebär en byråkratisering och en iblandning av myndigheter på ett område där medborgarna traditionellt själva har skött sina angelägenheter. De fördelar det således möjligen kan innebära för borgenärerna med offentlig dödsboförvaltning eller obligatorisk boutredningsmannaförvaltning uppväger enligt hovrättens mening inte de nackdelar det innebär med en sådan ordning både från allmänna synpunkter och från kostnadssynpunkter.

Sammanfattningsvis tillstyrker hovrätten utredningens förslag om att nu gällande huvudregel om dödsbodelägars ansvar för avlidens skulder ersätts med bestämmelser om återgång av bodelning och arvskifte som äger rum innan den dödes skulder har betalats.

När det gäller de enskilda bestämmelserna i 21 kap. ÄB vill hovrätten i anslutning till den föreslagna utvidgningen av 12 § ifrågasätta om det av praktiska skäl inte borde vara möjligt för dödsbodelägarna att före bodelning

och arvskifte ta emot den avlidnes mera personliga tillhörigheter av ringa ekonomisk betydelse, såsom kläder, böcker och husgeråd, utan att riskera personligt betalningsansvar för den avlidnes kända skulder. I övrigt ger utredningens förslag i fråga om sakinnehållet i 21 kap. inte anledning till något särskilt uttalande från hovrättens sida.

Beträffande skadestandsregeln i 18 kap. 6 § ÄB finns en principiell skillnad mellan detta stadgande och återgångsreglerna i 21 kap. ÄB.

Som utredningen anfört förs återgångstalan av dödsboet mot delägare efter det att borgenären riktat krav mot boet, medan skadeståndstalan förs direkt av borgenären mot dödsbodelägaren. Processionellt befinner sig borgenären i en helt annan ställning vid en skadeståndstalan än vid en återgångstalan, med alla de konsekvenser detta kan medföra. Enbart detta förhållande utgör enligt hovrättens mening tillräckligt skäl att behålla skadestandsregeln i 18:6 ÄB.

Utredningens förslag innebär helt och hållet en nyordning av regelsystemet rörande dödsbodelägares ansvar för avlidens gäld. Beträffande den lagtekniska utformningen av förslaget har utredningen emellertid förordat, att den nuvarande paragrafnumreringen i 21 kap. ÄB skall behållas. Utöver vad utredningen själv har anfört om konsekvenserna av en sådan ordning kan påpekas att som ytterligare ett märkligt resultat av den föreslagna dispositionen kommer §§ 6 och 7, som närmare reglerar hur återgången för vissa fall skall ske, att gå före bestämmelsen om när återgång skall äga rum. Enligt hovrättens mening är den av utredningen föreslagna dispositionen inte lämplig. Hovrätten anser, att hela 21 kapitlet bör redigeras om bl. a. så att den nya föreslagna huvudregeln får sin naturliga plats i början av kapitlet.

2.3 Stockholms tingsrätt:

Ärvdabalkens 21 kapitel, vari de mest genomgripande ändringarna föreslås, får genom dessa en något egendomlig disposition, vilket också påpekats av utredningen. Huvudreglerna om ansvaret för den dödes gäld kommer således först i 12 § och 12 a §. Tingsrätten anser att kapitlet borde redigeras om, så att dessa huvudregler kommer att inleda kapitlet, och att kapitlet borde erhålla annan paragrafnumrering. Det synes därvid lämpligt, att de båda nämnda paragraferna arbetas samman till en, varvid man skulle kunna undvika en upprepning av det sista stycket, som reglerar formlösa skiften av dödsbon. Tingsrätten kan för sin del inte finna, att nackdelarna med en sådan åtgärd skulle överväga fördelarna. Samma redaktionella ändring kan ifrågasättas beträffande 16 kapitlet om preskription av rätt att taga arv eller testamentc.

2.4 Domstolsverket:

Enligt domstolsverkets uppfattning bör som princip i fråga om dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder gälla att den avlidnes borgenärer inte skall få sin ställning förbättrad genom dödsfallet. Delägarnas ansvar bör alltså begränsas till vad som erhållits från dödsboet. Domstolsverket finner utredningens förslag om återgång av bodelning och arvskifte lämpligt.

I likhet med utredningen anser domstolsverket att bestämmelsen i 18 kap. 6 § ÄB om skadestånd bör finnas kvar. Domstolsverket finner det emellertid mycket tveksamt om även bestämmelsen i 21 kap. 12 § bör kvarstå. Stadgandet i 12 § innebär att delägare genom att skifta egendom innan all skuld betalats ådrar sig personligt ansvar för veterlig gäld. Enligt domstolsverkets mening kan det ifrågasättas om det finns anledning att i något fall låta ansvaret gå så långt. De problem som uppkommer för borgenärerna om 12 § upphäves torde bero på svårigheterna att sedan egendomen skingrats visa vilken egendom som tillhörde boet. I de fall delägare medvetet förringar borgenärernas rätt skulle man kunna tänka sig en regel som stadgade personligt gäldsansvar endast om delägaren inte förmådde visa vilken egendom som ingick i boet. Utskiftad egendom skulle då följa huvudregeln om återgång. Det sagda gäller enligt domstolsverkets mening i princip också bestämmelsen i 21 kap. 14 § andra meningen ÄB. Beträffande båda stadgandena tillkommer dessutom att det ansvar som kan drabba delägare går långt utöver det som kan drabba den som gör sig skyldig till gäldenärsbrott. Enligt domstolsverkets uppfattning kan det ifrågasättas om det för att utkräva skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada av den som begått mened vid bouppteckningens edfästande krävs något särskilt stadgande i ÄB. Bestämmelsen i 2 kap. 4 § skadeståndslagen torde räcka.

2.5 Riksskatteverket:

RSV konstaterar att utredningen inte uppmärksammat i vilken omfattning det personliga betalningsansvaret är av betydelse med avseende på skatter och allmänna avgifter. De begränsningar i betalningsansvaret som finns enligt 75 § 2 mom. kommunalskattelagen och motsvarande bestämmelser enligt andra skatteförfattningar gäller enbart för preliminär B-skatt, kvarstående skatt, tillkommande skatt och mervärdeskatt. För betydelsefulla medelslag som t. ex. arbetsgivaravgifter och punktskatter gäller inte detta begränsade ansvar utan för dessa medel torde i princip gälla de allmänna reglerna om gäldansvaret i ärvdabalken. Om ärvdabalkens regelsystem ändras blir följden att två olika system även i fortsättningen skall tillämpas, ett enligt ärvdabalken enligt vilket bodelning och arvskifte kan gå åter och ett annat med begränsat ansvar enligt vissa skatteförfattningar. RSV vill ifrågasätta om det är lämpligt med två system för delägares ansvar. Utredningen har inte berört frågan. Det är vanligt att skatteskulder

förekommer bland avlidens skulder. Två system för delägarers ansvar kan skapa komplikationer i den praktiska tillämpningen. För en enskild delägare måste det framstå som märkligt att hans betalningsansvar kan vara strängare för vissa av statens skattefordringar – t. ex. enligt 75 § 2 mom. kommunal-skattelagen – än för andra sådana fordringar, eftersom den föreslagna jämningsregeln inte torde omfatta skattefordringar med begränsat personligt betalningsansvar.

Starka skäl talar för att samtliga offentligrättsliga fordringar behandlas lika med avseende på delägarers ansvar. En strävan mot enhetlighet finns t. ex. i fråga om förslaget till preskription av skattefordringar m. m., SOU 1978:87. Man kan tänka sig att antingen anpassa de nu undantagna skattefordringarna till systemet enligt ärvdabalken eller att renodla de olika systemen på olika slags fordringar. Frågan måste emellertid närmare utredas än vad som är möjligt inom ramen för ett remissvar. Ett steg i riktning mot enhetligare regler skulle vara att t. ex. låta den pågående punktskatteutredningen ta upp frågan om dödsbodelägaransvaret för punktskatter.

En annan viktig skillnad som föreligger mellan de två ansvarssystemen gäller indrivningen och därmed hur man från statens sida hävdar sina betalningsanspråk. Vid indrivning av inkomstskatter och mervärdeskatt mot skiftat dödsbo kan kronofogdemyndigheten enligt fast praxis verkställa utmätning direkt hos delägare med stöd av exekutionstitel mot den avlidne eller dödsboet (se SvJT 1975 s. 63 ff och däri citerat rättsfall NJA 1969 s. 418 samt SvJT 1972 ref. s. 19). När det gäller andra fordringar däremot måste staten utverka särskild exekutionstitel mot dödsbodelägarna, vilket givetvis är ett betydligt omständligare förfarande.

Sammanfattningsvis anser RSV att den föreslagna lagstiftningen inte bör genomföras utan att konsekvenserna av att använda två system för dödsbodelägarers ansvar närmare belysts. Om författningsändring genomförs bör den ske med utgångspunkt i att man skapar något så när enhetliga regler för dödsbodelägarers ansvar för civilrättsliga respektive offentligrättsliga fordringar.

2.6 Kronofogdemyndigheten i Eskilstuna:

Bestämmelserna i ärvdabalken om dödsbodelägarers ansvar för avlidens skulder anses gälla även sådana allmänna utskylder som inte omfattas av reglerna i 75 § kommunal-skattelagen och motsvarande lagrum i annan skattelagstiftning, dvs. annan skatt än B-, K-, T-skatt och mervärdeskatt. Skattelagstiftningens regler om betalningsansvarighetens omfattning och lottläggning på de olika dödsbodelägarna är lätta att tillämpa och väl avvägda. Utverkande av särskilda exekutionstitlar behövs inte. Myndigheten

vill därför föreslå att dessa regler görs tillämpliga för hela skatte- och avgiftsområdet (jfr i sammanhanget U XII s. 203 ff och lagrådsremissen s. 276 ff).

Utredningen har över huvud taget inte berört reglerna om dödsbodelägaransvarighet i skattelagstiftningen mer än marginellt. Vid indrivning kommer kronofogdemyndigheterna ofta i kontakt med dessa frågor och det kan röra sig om avsevärda belopp. På en rad områden kan tveksamhet råda hur frågorna skall behandlas, låt vara att ledning kan hämtas från praxis. Fråga kan t. ex. vara om förmånsrättslagens tillämpning före arvskifte, dvs. vilka skulder som får betalas/betalats före skatteskulder och vilka belopp dödsboet/dödsbodelägarna sålunda skall anmodas betala. Fråga kan vara om boutredningsman eller förmyndares ekonomiska ansvar i sammanhanget, avsaknaden av skifteshandling (som enligt myndighetens mening f. ö. alltid borde finnas och förvaras hos tingsrätten), felaktiga skiften och frågor som hör till lottläggningen. En kartläggning av eventuella olägenheter och oklarheter kan erhållas genom enkät hos kronofogdemyndigheterna.

2.7 Familjelagssakkunniga:

Vad först gäller frågan när dödsbodelägarare skall kunna drabbas av personligt ansvar anser vi i likhet med utredningen att den nuvarande huvudregeln är alltför sträng mot dödsbodelägarna. Visserligen framgår det av enkäter som utredningen företagit att det personliga ansvaret görs gällande förhållandevis sällan, bl. a. därför att långivare mestadels har betryggande säkerhet. Det kan dock inträffa att dödsbodelägarare, kanske av ren okunnighet om vad lagen fordrar av dem, drabbas av ett långt gående ansvar. Vi finner det angeläget att det här sker en ändring. Det är rimligt att anknyta till att delägarna verkställer bodelning eller arvskifte med vetskap om att skuld ännu inte blivit betald.

I detta sammanhang har utredningen tagit upp det förhållandet att bodelning respektive arvskifte skett formlöst, dvs. tillgångarna har rent faktiskt skiftats mellan delägarna utan att man iakttagit den föreskrivna formen, nämligen handling som underskrivs av delägarna med vittnen. Sådana skiften betraktas av utredningen som en nullitet (s. 61–62) vilket betyder att det inte finns någon rättshandling att anknyta påföljden till.

Därför har med bodelning och arvskifte likställts det faktum att delägarare mottagit egendom av dödsboet utan att bodelning eller arvskifte skett (21:12 andra st.).

Vi kan inte finna att det skulle vara omöjligt för borgenär att göra det personliga ansvaret gällande gentemot delägarare som faktiskt skiftat tillgångarna utan att iaktta föreskriven form (se NJA II 1933 s. 457). Ett klargörande yttrande om att dylika förrättningar också kan läggas till grund för gäldsansvar kan möjligen vara nyttigt men behöver kanske inte nödvändigtvis förekomma i själva lagtexten.

För det fall att man först efter bodelningen eller arvskiftet får kännedom om en skuld har utredningen som huvudregel föreslagit (21:12 a §) att bodelningen eller skiftet skall gå åter och delägarna återbära vad de mottagit av dödsboet. Även detta är en lämplig reglering om delägare och borgenärer inte kan komma överens om betalning av skulden. Vi tillstyrker alltså förslaget men vill också här sätta ett frågetecken för vad som sägs om det förhållandet att det inte finns någon giltig förrättning som kan återgå (21:12 a fjärde st.).

Utredningens förslag tycks emellertid utgå från att bodelning respektive arvskifte alltid skall ske efter ett dödsfall. Vad gäller bodelning efter gift person får man onekligen den uppfattningen av stadgandet i GB 12:1 som säger att, då make dött, bodelning skall ske såvida inte till följd av äktenskapförord eller boskillnad ingendera maken vid dödsfallet hade giftorättsgods. Det finns emellertid fall, förutom de nyss nämnda, då bodelning inte förutsätts skola ske. Ett sådant är då den avlidne var gift men saknade bröstarvingar. Då tillfaller kvarlåtenskapen maken enligt 3 kap. 1 § ÄB utan bodelning (se NJA II 1928 s. 294).

Med nu gällande reglering kommer den efterlevande efter utgången av de i 21:1 ÄB stadgade fristerna att överta ansvaret för den avlidne makens skulder och svara för dessa med all sin egendom, både sin egen och den som härrör från den avlidne. Om bodelning sker eller inte får då ingen avgörande betydelse. Upphävs 21:1 ÄB kommer emellertid hela systemet i stället att hängas upp på bodelningen. Hur skall man då förfara när ingen bodelning finns? Finns något annat faktum till vilket man kan knyta inträdet av det personliga ansvaret enligt 21:12 eller återbäringsskyldigheten enligt 21:12 a? Kan den efterlevandes arv anses gå in under tilläggsregeln i 21:12 andra stycket eller 21:12 a fjärde stycket som med bodelning resp. arvskifte likställer den situationen att egendom mottagits från dödsboet utan att bodelning eller arvskifte skett. Utredningen har uppenbarligen inte menat att så utan vidare skulle vara fallet. Reglerna har ju som nämnts tillagts med tanke på faktiska men ogiltiga skiften. Det måste också ofta sägas möta svårigheter att fastslå att egendom mottagits av den efterlevande. Detta kan vara möjligt om den avlidne hade enbart enskild egendom. Då uppkommer emellertid frågan *när* egendomen skall anses ha mottagits, vid arvfallet, vid eventuell boutrednings avslutande, eller annan tidpunkt? I värsta fall skulle följden bli en försämring av den efterlevandes ställning jämfört med vad som nu gäller, då man har åtminstone en månad på sig efter bouppteckningen då ansvarsbefrielse kan erhållas genom egendomsavträde. Den nuvarande regeln har i så fall den fördelen att rättsläget är klart genom att en bestämd tidsfrist är utsatt.

Hade makarna giftorättsgemenskap är det ofta inte så lätt att tala om att den efterlevande mottagit egendom av dödsboet. När det gäller en först efter bouppteckningen känd skuld är det i varje fall inte så enkelt att fastslå hur mycket den efterlevande fått. Det är ju inte så att den efterlevande för att

täcka skulden skall behöva avstå från upp till häften av boet. I stället måste bestämmas hur mycket av den avlidnes egendom som, med hänsyn tagen även till den nya skulden, skulle ingå i en bodelning. Följden blir att om skulden är av någon betydelse en tänkt bodelning måste komma till stånd för att det skall kunna fastställas om det finns täckning för skulden och i vad mån den efterlevande måste avstå av sin egendom till dödsboet. Om inte 21:12 andra stycket täcker fallet med efterlevande make blir i stället följden att denne, eftersom bodelning inte sker, överhuvudtaget inte kan göras personligen ansvarig. Detta är inte heller tillfredsställande. Visserligen är enligt vår mening efterlevande make i behov av ett visst skydd när det gäller den avlidne makens skulder, men det är inte orimligt att ett visst ansvar inträder efter en tid. Hur gränsdragningen skall ske bör klart anges i lagen. Det kan ur praktisk synpunkt vara svårt att ha regler om att bodelning alltid skall ske. För närvarande sker sådan troligen bara om den efterlevande avstår från arvet eller om dödsboet sätts i konkurs. Man kunde emellertid tänka sig att låta det personliga ansvaret inträda först när den efterlevande, sedan boutredningen är avslutad, formellt förklarat sig tillträda boet eller överta ansvaret för skulderna. Klara regler om förfarandet måste finnas. Vad som nämligen framför allt måste undvikas är att ansvar inträder automatiskt. Också för andra fall där det bara finns en dödsbodelägare och någon skiftesförrättning alltså inte äger rum, bör det klart anges vid vilken tidpunkt arvingens personliga gäldansvar skall inträda.

2.8 Kammarkollegiet:

I samband med utredningen av frågan om dödsbodelägares gäldsansvar är det ett särskilt spörsmål som enligt kollegiets mening bör undersökas. Kollegiet, som ganska ofta kommer i beröring med problemet, syftar på följande situation. Den avlidne har på sitt liv tagit en livförsäkring och satt in en förmånstagare, A, till försäkringen. Vid sin död efterlämnar han dottern B. I boet föreligger en brist om 100 000 kr. Försäkringens värde är enahanda belopp, 100 000 kr. Slutligen gör vi antagandet att rätten till försäkringen enligt 116 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal inte får tas i mät och att D gör anspråk på rätt till laglott. Enligt 104 § första stycket nämnda lag ingår rätten till försäkringen inte i kvarlåtenskapen. Med A:s rätt konkurrerar dels D:s rätt, dels borgenärernas. Enligt andra stycket i nämnda paragraf har D intill beloppet av sin laglott bättre rätt än A, och A har enligt första stycket bättre rätt än borgenärerna, men är det för den skull självfallet att D har bättre rätt än borgenärerna? Syftet med det i nämnda andra stycke stadgade laglottsskyddet lär väl åtminstone i allt väsentligt vara att bröstarvingarna inte skall komma i sämre läge än om förmånstagare inte hade satts in, men av detta syfte följer ju ingalunda att D bör komma i bättre läge än om ingen annan förmånstagare än dödsboet funnits, vilket skulle bli följden av att D ansågs ha genom förmånstagarförordnandet fått bättre rätt än borgenärerna.

Högsta domstolen har vid avgörandet av det uppmärksammade fallet Stuart (NJA 1978 sidan 329) utgått från att så är fallet, men domstolens uppmärksamhet har av allt att döma inte varit inriktad på denna fråga utan på andra problem. I allt fall blir spörsmålet inte belyst i motiveringen till beslutet. Två författare (Almgren och Jan Hellner) som berört frågan, är närmast böjda för att (i vårt exempel) anse D ha bättre rätt än borgenärerna men kan inte sägas ha givit övertygande skäl för riktigheten av sin åsikt.

Spörsmålets praktiska betydelse bör väl inte överdrivas. I flertalet fall är nämligen arvingarna insatta som subsidiära förmånstagare, och i sådant fall träder de in som förmånstagare om A faller bort, vilket ju leder till att de enligt 104 § första stycket och 116 § försäkringsavtalslagen har bättre rätt än borgenärerna. (I fallet Stuart gällde detta i verkligheten i allt fall om den värdefullaste försäkringen, en pensionsförsäkring, men denna omständighet uppmärksammades inte i målet, vilket lett till att kollegiet nödgats söka resning mot högsta domstolens beslut.)

Även om frekvensen av sådana fall där förevarande fråga vid insiktsfull bedömning har betydelse sålunda inte får överdrivas, får man å andra sidan inte underskatta frågans vikt i de fall där den har betydelse. I flera fall där kollegiet i samband med beräkning av arvsskatt undersökt hur försäkringsmedlen fördelats, har det visat sig att bland intressenterna och även hos boutredningsmannen råder ovisshet om vem som egentligen är berättigad till medlen.

2.9 Svenska sparbanksföreningen:

Det är inte ovanligt att delägare som ej känt till reglerna om gäldansvar i 21 kap. ÄB oförskyllt drabbats av stora ekonomiska förluster. Sparbanksföreningen har därför inget att erinra mot de ändringar som föreslås av utredningen och som innebär att regeln om gäldansvar ersätts med en bestämmelse om återgång av bodelning och arvskifte som sker innan den dödes skulder betalats.

I detta sammanhang kan också nämnas att de nuvarande bestämmelserna i 21 kap. ÄB i mycket ringa omfattning har tillämpats av sparbanken som haft fordringar på dödsbon. Sparbankerna har som regel säkerhet för sin fordran, varför man inte behöver kräva betalning av enskild delägare som åsidosatt bouppteckningsplikten eller underlåtit att inom lagstadgad tid avträda boet till konkurs eller till förvaltning av boutredningsman.

Enligt föreningens mening borde utredningens förslag även kunna förenkla och underlätta förvaltningen av boet. Förslaget tillstyrkes därför.

2.10 Sveriges advokatsamfund

Samfundet delar utredningens uppfattning om angelägenheten av att upphäva dödsbodelägares ansvar för avlidens skulder för de fall att bouppteckning inte förrättats inom föreskriven tid eller boets tillgångar inte inom viss tid avträtts till förvaltning av bouppteckningsman eller konkurs. Samfundet ifrågasätter emellertid om inte förslaget utformning av ÄB 21:12 a) förhindrar de i praktiken vanligen förekommande delarvskiftena. Dessa görs ofta innan all dödsboets veterliga gäld har betalats. Inte sällan förrättas och verkställs delskiftet av ett dödsbos lösa egendom innan dödsboet tillhörig fast egendom försålts eller överenskommelse om dess tillskiftande till delägare träffats. Något hinder mot ett sådant förfarande bör inte föreligga då den fasta egendomens värde uppenbart överstiger dess gäldbelastning och eventuella övriga skulder, som bouppteckningskostnader m. m.

Även slutliga arvskiften upprättas ofta innan dödsboets skulder, t. ex. skatter, till fullo betalats, varvid avsättning sker av erforderliga medel till täckande av skulderna. Ett sådant förfarande måste även framdeles kunna tillämpas.

2.11 Sveriges domareförbund:

Såsom framhålls såväl i direktiven till utredningen som i utredningens egna överväganden är gällande bestämmelser i 21 kap. ÄB om dödsbodelägares gäldsansvar invecklade och svårtillgängliga. Detta är olyckligt särskilt med hänsyn till att bestämmelserna kan medföra att en dödsbodelägare oförskyllt drabbas av ett långtgående betalningsansvar. Domareförbundet anser därför, i likhet med utredningen, att reglerna bör förenklas och att dödsbodelägares intressen bör tillgodoses bättre. Härvid måste givetvis beaktas att borgenärernas skydd inte urholkas. Även nu gällande regler ger emellertid borgenärerna ett begränsat skydd beroende på olika omständigheter. En sådan är att reglerna om dödsbodelägares gäldsansvar tillämpas i mycket liten omfattning beroende på att de är så svårtillgängliga. Vidare är reglernas genomslagskraft begränsad genom att vissa fall är undantagna från deras tillämpningsområde, t. ex. då efter den döde finns endast utmätningsfria tillgångar och då bouppteckning ersatts med dödsboanmälan vilket sker i en fjärdedel av samtliga dödsbon. Som utredningen påpekat gäller det att finna regler som på ett tillfredsställande sätt balanserar dödsbodelägarnas och borgenärernas intressen. Enligt domareförbundets mening har utredningen lagt fram ett i väsentliga delar väl avvägt förslag.

Utredningens förslag innebär i huvudsak att bestämmelserna i 21 kap. 1–3, 5, 11 och 13 §§ ÄB upphävs. I stället föreskrivs i en ny paragraf, betecknad 12 a, att då tidigare okända skulder blir kända först efter det att bouppteckning samt hodelning eller arvskifte skett, skall skiftet eller

delningen gå åter med påföljd att var och en skall återbära vad han mottagit. En fördel med detta förslag är att dödsbodelägarna inte blir skyldiga att till borgenärerna avstå mer än vad de mottagit från boet. När dödsbodelägarna ställer sig de föreslagna reglerna till efterrättelse synes den föreslagna ordningen smidig. Om dödsbodelägare inte lojalt underordnar sig bestämmelserna om återgång skall, enligt vad utredningen uttalar på sid. 71 i betänkandet, dödsboet föra återgångstalan mot delägaren. Utredningen har emellertid inte berört frågan hur återgången skall komma till stånd om dödsboet i sådana fall underlåter att agera. Detta bör klarläggas. En utväg för borgenärerna kan vara att begära boets avträdande till förvaltning av boutredningsman.

Återgång skall givetvis inte behöva ske om dödsbodelägarna och borgenärerna kan träffa överenskommelse om gäldens betalning. Som utredningen påpekat kan det ifrågasättas om återgången måste vara fullständig i samtliga fall där överenskommelse inte kan träffas. Även en partiell återgång torde emellertid många gånger innebära en sådan rubbning av förutsättningarna för delningen och skiftet att detta enligt allmänna regler bör gå åter. Domareförbundet delar därför utredningens uppfattning att fullständig återgång skall ske i samtliga fall där överenskommelse med borgenärerna inte kan träffas. En sådan ordning måste också, enligt domareförbundets mening, medföra en viss press på delägarna att söka nå en uppgörelse med borgenärerna.

För det fall att mottagaren, då återbäring skall ske, inte har kvar den mottagna egendomen skall han enligt utredningens förslag ersätta dess värde. Dessutom skall han ersätta boet den skada som han kan ha vållat boet, om det berodde på honom att egendomen gick från honom och han då kände till eller borde ha känt till att dödsboet hade obetalda skulder. Den som var i ond tro, då han gjorde sig av med den egendom som han fått från boet, skall alltså enligt utredningens förslag ersätta den skada som härigenom vållats boet. Enligt domareförbundets mening kompliceras lagtexten av dessa bestämmelser om ondtröende delägare. Som utredningen själv påpekar torde i de flesta fall den ersättning som den ondtröende dödsbodelägaren har att utge bli densamma som om han hade varit i god tro. Dödsboet torde i regel vilja ha egendomen tillbaka för att realisera den och härigenom få tillfälle att främja borgenärerna. Dödsboets nytta av egendomen torde därför i de flesta fall motsvara vad dödsboet kan få ut vid en försäljning av egendomen på öppna marknaden, vilket i sin tur torde motsvara det belopp som den godtroende dödsbodelsägarna har att ersätta dödsboet med. Det förefaller överhuvudtaget oklart vilken skada som i förevarande fall skulle kunna uppkomma för dödsboet. Med hänsyn till det anförda sätter domareförbundet i fråga om den särskilda regleringen för ondtröende dödsbodelägare i dessa fall motsvaras av sådan nytta för dödsboen och härigenom för borgenärerna, att det är värt att för den skull komplicera lagtexten.

Domareförbundet finner det välmotiverat att, som utredningen föreslagit, föreskriva att bestämmelserna i 12 och 12 a §§ om bodelning och arvskifte i tillämpliga delar också skall gälla i sådana fall då egendomen har mottagits från dödsboet utan att bodelning eller arvskifte formligen har skett.

3 Dödsbodelägares talerätt

3.1 Göta hovrätt:

Hovrätten tillstyrker att det föreslagna tillägget i 3 kap. 3 § 2 st. ärvdabalken införes samt att lagtexten i samband härmed moderniseras. För erhållande av en enhetlig språklig utformning av lagtexten bör emellertid justering göras även i lagrummets sista stycke.

I 20 kap. 1 § ärvdabalken stadgas att bouppteckning skall förrättas sist tre månader efter dödsfallet om rätten ej på ansökan inom samma tid förlänger fristen. Bestämmelsen bör enligt förslaget kompletteras med en regel om vem som har rätt att begära sådan förlängning. Såvitt hovrätten har sig bekant torde nuvarande utformning av lagrummet icke föranleda några tillämpningssvårigheter i aktuellt hänseende vid tingsrätterna. Behov av föreslagen ändring torde därför ej föreligga.

3.2 Hovrätten för Övre Norrland

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag till utfyllande rättsregler om dödsbodelägares talerätt i fråga om återgångstalan enligt 3 kap. 3 § 2 st. ÄB och till allmänna bestämmelser om dödsbodelägares behörighet att föra talan som part för boets räkning.

När det gäller den föreslagna regeln att såväl dödsboet som enskild delägare eller legatarie tillerkänns talerätt i fråga om rätt att göra ansökan om förlängning av tid för boupptecknings förrättande är det enligt hovrättens mening tveksamt om det finns behov av en sådan reglering. Avsaknaden av regler om talerätt på området torde inte tidigare ha föranlett några tillämpningssvårigheter. Hovrätten vill dock inte motsätta sig den föreslagna regleringen.

Hovrätten har ingen erinran mot utredningens övriga förslag i denna del av betänkandet.

3.3 Stockholms tingsrätt:

Beträffande dödsbodelägares talerätt har utredningen i 19 kap. 12 a § föreslagit att bouppteckningsman – för det fall sådan är förordnad då talan väckes – hos rätten skall kunna anmäla, att han motsätter sig den väckta talan, och därmed kunna hindra delägare från att utöva talerätten. I

betänkandet har inte berörts vad som skall gälla, när boutredningsman förordnats först efter det att en sådan talan väckts. Tingsrätten anser ett klargörande på denna punkt vara nödvändigt.

3.4 Domstolsverket:

Domstolsverket hälsar med tillfredsställelse att regler om dödsbodelägarers talerätt för dödsboet blir lagfästa. Domstolsverket accepterar därvid att dödsbodelägare bara kan föra s. k. intern talan. Den inskränkning i talerätten som föreslås genom vetorätt för boutredningsman vill domstolsverket emellertid avstyrka. Förhållandet torde ofta vara det att delägaren och boutredningsmannen inte har samma uppfattning i frågan om talan är utsiktslös eller inte. Bedömer boutredningsmannen chanserna till framgång i processen som goda för han naturligtvis själv boets talan. Den möjlighet att få ändring i boutredningsmannens veto som utredningen anvisat (s. 98 ö) förefaller inte genomtänkt. Det är sålunda knappast lämpligt att rätten avgör om talan skall få föras. Visserligen har en liknande befogenhet tillagts domstolarna genom de ändringar i rättshjälpslagen som träder i kraft den 1 januari 1980; domstol skall vägra allmän rättshjälp om den rättssökande inte har befogat intresse att få sin talan prövad. Härifrån är emellertid steget ganska långt till att direkt säga till dödsbodelägaren att en talan inte får föras. Dessutom förutsätter den föreslagna bestämmelsen att domstolen kontrollerar att den nya boutredningsmannen inte lägger in sitt veto.

Domstolsverket har ingen crinran mot det föreslagna tillägget till 3 kap. 3 § andra stycket ÄB. Utredningens förslag till reglering av talerätt vid ansökan om förlängning av tid för förrättande av houppteckning kan också tillstyrkas även om den tveksamhet utredningen pekat på inte torde ha vållat några större problem vid tillämpningen.

3.5 Familjelagssakkunniga:

Vi har inte närmare granskat förslaget i denna del. Emellertid har vi noterat att utredningen föreslår ett tillägg till 3 kap. 3 § andra st. ÄB, ett tillägg som sägs överensstämma med rättspraxis. Vi vill i sammanhanget nämna att vi i vårt pågående utredningsarbete, som omfattar bl. a. efterlevande makes rätt, kommer att föreslå betydande ändringar i makes arvsrätt, varvid kapitlet kommer att omarbetas helt.

3.6 Svenska sparbanksföreningen:

Den kodifiering av domstolspraxis som utredningen föreslår har föreningen inget att erinra mot. Förslaget att enskild dödsbodelägare i vissa fall får utökad rätt att föra talan för boets räkning torde komma att förenkla förvaltningsförfarandet i flera hänseenden och därigenom nedbringa förvaltningskostnaderna.

3.7 Sveriges advokatsamfund:

Samfundet instämmer i utredningens förslag att den utvidgade talerätt för dödsbodelägare, som kommit till uttryck i högsta domstolens praxis, fastställs i lag. En sådan talerätt har medgivits även i fall då boutredningsman varit förordnad. Utredningens förslag att boutredningsman skall tilläggas befogenhet att genom uttrycklig förklaring hindra delägare från att utöva talerätten, finner samfundet därför inte godtagbart. Anledningen till att dödsbodelägare själv önskar föra talan av ifrågavarande slag är regelmässigt att boutredningsmannen förklarat sig inte vilja göra detta. Motivet för boutredningsmannens ställningstagande kan vara att ett motsatsförhållande uppstått mellan honom och delägare, som önskar föra talan. Risk kan då föreligga att boutredningsmannen mindre välgrundat hindrar delägare från att utöva talerätten.

Utredningen har som skäl för införande av boutredningsmannens vetorätt anfört att denne kan bedöma talan som helt utsiktslös och endast ägnad att fördröja boutredningen. Delägare, som har annan mening än boutredningsmannen, hänvisas att hos rätten begära boutredningsmannens entledigande. I samband med handläggningen av detta ärende skulle rätten kunna pröva om det funnes skäl för ifrågavarande talan. En sådan prövning måste med nödvändighet bli summarisk och kan inte ge det slutliga svaret på frågan huruvida talan är berättigad eller inte. Samfundet avstyrker därför det föreslagna förfarandet.

Vidare synes utredningen utgå från att boutredningsmannen alltid är bättre skickad än dödsbodelägarna att ta ställning till huruvida talan är utsiktslös eller inte. Lagstiftningen ställer emellertid inga krav på boutredningsmans utbildning. En av delägarna i ett dödsbo kan vara boutredningsman. Inte ens om boutredningsmannen är advokat bör han tilläggas den rätt utredningen föreslår. Enligt samfundets mening är bestämmelsen att delägare som för talan själv svarar för rättegångskostnaderna tillräcklig för undvikande av onödiga rättegångar dödsbodelägare emellan.

På nu anförda grunder avstyrker samfundet att förslagets ÄB 19:12 a) första stycket, senare delen, och andra stycket lägges till grund för lagstiftning.

Beträffande rätten för delägare som genom talan tillvinner boet egendom att av detta få ersättning för sina rättegångskostnader, i den mån de täcks av vad som kommit boet tillgodo genom rättegången, tillåter sig samfundet påpeka att motsvarande bestämmelse förekommer i ÄB 19:19 första stycket samt föreslå att förslagets ÄB 18:1 a) och 19:12 a) utformas likalydande med nyssnämnda lagrum.

3.8 Sveriges domareförbund:

Domareförbundet tillstyrker utredningens förslag om lagfästande av den praxis som har utvecklats i fråga om den först avlidne makens arvingars rätt att för egen del föra talan om återgång av gåva jämlikt 3 kap. 3 § ÄB.

Vad gäller enskild dösbodelägarers rätt att föra talan för boets räkning har domareförbundet intet att erinra mot att sådan rätt införs i den begränsade utsträckning som utredningen föreslår och med skyldighet för dösbodelägare som för sådan talan att gentemot dödsboet svara för uppkommande rättegångskostnader i den mån dessa inte täcks av vad som kommer boet tillgodo genom rättegången. Liksom utredningen anser domareförbundet att boutredningsmannen, om sådan är förordnad då talan väcks, skall ha vetorätt samt att löpande avtal om sammanlevnad i oskiftat bo skall utgöra hinder för talan.

Utredningen har inte berört det fallet att boutredningsman har förordnats först efter det att talan som avses här har väckts. Dessa fall torde emellertid böra jämföras med sådana där boutredningsman är förordnad när talan har väckts och där boutredningsmannen inte har brukat sin vetorätt.

Förslaget om att bestämmelsen i 20 kap. 1 § första stycket ÄB kompletteras med föreskrift om vem som är behörig att ansöka om förlängd tid för upprättande av bouppteckning tillstyrks av domareförbundet.

4 Preskription av rätt till arv och testamente

4.1 Göta Hovrätt:

Enligt svensk rätt förlorar en arvinge eller testamentstagare sin rätt om han inte hävdar denna inom preskriptionstiden. Vidare gäller att preskription ej hindras av laga förfall för arvingen eller testamentstagaren. För en bortovarande, som icke har vetskap om arvfallet men som om han hade detta skulle göra sin rätt gällande, torde en förkortning av de, vid en internationell jämförelse, i Sverige redan relativt korta preskriptionsfristerna framstå som en påtaglig försämring. Å andra sidan torde vara uppenbart att de arvingar respektive testamentstagare som bevakat sin rätt har ett starkt intresse av att fristerna förkortas. De vittgående verkningar preskriptionen enligt svensk rätt har för de bortovarande talar dock starkt mot en förkortning av preskriptionsfristerna. En förkortning av den allmänna preskriptionsfristen skulle dessutom innebära en avvikelse från vad som i detta avseende gäller i övriga nordiska länder. Utredningens förslag skulle sålunda motverka de strävanden mot nordisk enhetlighet som förekommer inom andra områden. Hovrätten finner därför att nuvarande regler bör, med nedan angivet undantag, kvarstå oförändrade.

Utredningen har föreslagit att bortovarande skall få göra anspråk på kvarlåtenskapen även efter preskriptionstidens utgång om de som redan har

tillträtt arvet under preskriptionsfristen kände till att det fanns också andra arvtagare. Motsvarande bestämmelse finns redan i flera utländska rättsordningar. Hovrätten tillstyrker att utredningens förslag genomföres.

4.2 Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten har ingen annan erinran mot utredningens förslag i denna del än att 16 kap. 7 § andra stycket bör formuleras så att det framgår klarare vad som torde vara innebörden av bestämmelsen, nämligen att en arvinge eller testamentstagare inte förlorar sin rätt till följd av bestämmelserna i 3 a eller 4 §, om annan arvinge eller testamentstagare, som har fått förmån av eller tagit befattning med dödsboet, har känt till hans namn och vistelseort före preskriptionstidens utgång.

4.4 Domstolsverket:

Som utredningen framhållit (s. 112) är de svenska successionsrättsliga preskriptionstiderna relativt korta vid en jämförelse med övriga västeuropa. Med den stora ut- och invandring som f. n. äger rum är det viktigt att i Sverige inte tillskapa regler på ifrågavarande område som i alltför hög grad avviker från vad som eljest är vanligt. Bara om starka skäl kan åberopas bör därför en förkortning ske av nu gällande preskriptionstider. De skäl som framförts i betänkandet har enligt domstolsverkets mening inte tillräcklig styrka. Så kan t. ex. knappast hävdas att de hemmavarande arvtagarna lider något påtagligt men av att det successionsrättsliga läget förblir oklart ytterligare någon tid. De kan ju utan att avvakta preskriptionstidens utgång få boet skiftat med undantag av den del som tillkommer den bortovarande. Därtill kommer att den föreslagna regeln om att ond tro hos hemmavarande skall göra att preskription inte inträder inte förefaller ordentligt genomtänkt. Här införs något helt nytt i svensk rätt som gör att det arvsrättsliga läget blir oklart för all framtid. Dessutom kan man fråga sig om ond tro hos en hemmavarande arvtagare skall vara nog eller om ond tro skall styrkas hos alla hemmavarande. Domstolsverket avstyrker därför en förkortning av den allmänna preskriptionstiden.

De nuvarande bestämmelserna är emellertid inte helt lättillgängliga. Det kan också med fog ifrågasättas om kungörelse i PoIT fyller någon verklig funktion. Enligt domstolsverkets uppfattning bör bestämmelserna därför bli föremål för ytterligare överväganden med sikte på en förenkling.

När det gäller utformningen av den föreslagna lagtexten vill domstolsverket anföra följande. Det torde inte vara möjligt att tillämpa 15 kap. 7 § 2 st. ÄB på den situation som avses i 5 §. Andra stycket i 7 § kan därför inte vara utformat på sätt som föreslagits. Utformningen av 8 § 2 st. är heller inte lyckad. Sålunda bör enligt domstolsverkets mening ond tro hos envar annan

arvinge eller testamentstagare i likhet med vad som stadgas i 7 § 2 st. göra att preskription för sekundära arvtagare inte inträder.

Oavsett vad som händer med förslaget i övrigt bör lagen om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente och kungörelsen med närmare bestämmelser om arvskungörande upphävas.

4.5 Familjelagssakkunniga:

Vi har ingenting emot utredningens förslag om en förkortning av den allmänna preskriptionsfristen till fem år. Vi instämmer också i att det nuvarande kungörelseförfarandet är tämligen meningslöst och att det knappast finns någon annan kungörandeform som är bättre och som kunde ersätta de nuvarande. De särskilda preskriptionsfristerna i 16 kap. 1–3 §§ ÄB kan därför upphävas.

Utredningen anför härefter att även lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente (den s. k. lex Wallenberg) jämte kungörelsen med närmare bestämmelser härom bör upphävas som en konsekvens av att kungörelseförfarandet slopas.

Lagen tillkom med anledning av förhållandena efter andra världskriget. Det ansågs obilligt att en bortovarande arvinge som utan egen förskyllan varit oförmögen att bevaka sin rätt skulle förlora denna efter de preskriptionstider som annars gällde enligt 16 kap. 1, 2 och 3 §§. Arvingen kunde ha vistats i ett land som varit krigsskådeplats och råkat i fångenskap eller eljest bortförts och saknat möjlighet att få kännedom om utfärdad kungörelse eller att sätta sig i förbindelse med anhöriga eller myndigheter i hemlandet inom den stadgade tiden.

Lagen tillkom som ett provisorium eftersom det ansågs angeläget att vidta omedelbara åtgärder till skydd för arvinge som kunde antas vara ur stånd att bevaka sin rätt. Förfarandet enligt lagen anknyter till att kungörelse utfärdats enligt 16 kap. 1, 2 eller 3 §§. Även domstolens beslut om förlängning skall kungöras.

Vi saknar kännedom om hur ofta förlängning enligt dessa särskilda bestämmelser förekommit men antar att det bara skett i enstaka fall. Likväl finner vi att det även i fortsättningen kan finnas behov av att genom undantagsregler möjliggöra arvsrättens bevarande längre tid än enligt de allmänna preskriptionsreglerna, särskilt om dessa förkortas. Vid 1958 års lags tillkomst anförde departementschefen (prop. 1958:25 s. 5) att olika lösningar för en mera permanent lagstiftning kunde tänkas, exempelvis att i överensstämmelse med åtskilliga utländska lagar införa särskilda undantagsbestämmelser för det fall att man vet eller kan anta att bortovarande arvinge är i livet, eller att införa möjligheten att mot preskription åberopa laga förfall.

En annan möjlighet kunde vara att om kungörelseförfarandet slopas i stället anknyta till tiden för dödsfallet men i övrigt behålla rättens medverkan i förfarandet.

Vi vill därför föreslå att man i stället för att helt slopa möjligheten till längre preskriptionstid närmare utreder hur ett förlängt skydd för bortovarande arvinge lämpligen bör utformas.

I fråga om bestämmelsen i 16 kap. 3 a § om särskild preskriptionstid för det fall att vid arvlåtarens död dennes fader är okänd har utredningen övervägt om inte bestämmelsen borde ändras att omfatta även fall då den dödes farfar eller morfar är okänd. Under hänvisning till familjelagssakkunnigas direktiv och till att arvsrätten i tredje parentelen av allt att döma så småningom kommer att slopas har man dock avstått från att föreslå ändringen.

Vi anser att oavsett vad som sker med arvsrätten i tredje parentelen en dylik ändring är obefogad. Dels är fallet mycket långsökt och dels skulle en ändring betyda att hela 3 a § måste konstrueras om.

4.6 Kammarkollegiet:

Kollegiet ställer sig tveksamt till lämpligheten av att helt utmönstra kungörelseförfarandet för att ge bortovarande arvingar, testamentstagare och okända arvingar en möjlighet att få reda på dödsfallet m. m. Enligt kollegiets mening synes utredningens skäl i denna del otillräckliga.

4.7 Svenska sparbanksföreningen:

Sparbanksföreningen har inget att erinra mot förslaget i denna del.

4.8 Sveriges advokatsamfund:

Samfundet tillstyrker att utredningens förslag lägges till grund för lagstiftning.

4.9 Sveriges domareförbund:

Domareförbundet tillstyrker förslaget om att preskriptionstiden i 16 kap. 4 § ÄB förkortas från tio till fem år. En arvtagare som har så ringa kontakt med den avlidne att han inom fem år efter dödsfallet inte får reda på detta bör i princip få finna sig i att hans anspråk på del i kvarlåtenskapen preskriberas. I likhet med utredningen anser domareförbundet vidare att man vid denna förkortning av preskriptionstiden kan upphäva de särskilda bestämmelserna i 16 kap. 1–3 §§ om arvinge och testamentstagare som är okänd till sin existens eller till sitt namn eller som befinner sig på okänd ort. Kungörelseförfarandet i nämnda fall torde, som utredningen påpekar, vara menings-

löst. Som en konsekvens härav bör också, i enlighet med utredningens förslag, lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente upphävas liksom kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ÄB stadgas.

Enligt utredningen kan en förkortning av preskriptionstiden till fem år medföra viss risk för rättsförluster. Som exempel anförs bl. a. att en utomlands boende arvinge medvetet hålls i okunnighet om dödsfallet av hemmavarande arvtagare. Domareförbundet instämmer i utredningens farhågor på denna punkt. Vad gäller det föreslagna nya stycket i 16 kap. 7 § ÄB vill förbundet påpeka, att lagtexten förutsätter faktisk vetskap om den bortovarandes namn och vistelseort och häri skiljer sig från uttalandena i specialmotiveringen på sid. 143 i betänkandet, där utredningen menar att den hemmavarande är skyldig att bedriva viss efterforskning. Enligt förbundets mening bör här lagtexten gälla och därför skyldighet inte föreligga för den hemmavarande att göra några efterforskningar. Det bör vidare påpekas att bestämmelserna i lagrummet kan komma att medföra att bortovarandes arvsrätt överhuvudtaget inte preskriberas. Detta kan inträffa om hans namn och vistelseort blir känd för den hemmavarande före utgången av femårsfristen men han sedan byter vistelseort och inte kan nås av föreläggande enligt 16 kap. 5 § ÄB. En yttersta preskriptionstid synes därför böra föreskrivas. Vad nu sagts är tillämpligt även, i de fall som avses med 16 kap. 8 § 2 st. i föreslaget.

En generell förkortning av preskriptionstiden till fem år medför som utredningen påpekar att arvsrätten för dem som skall arva i stället för den arvtagare vars arvsrätt preskriberats också blir preskriberad då fem år förflutit från dödsfallet. Utredningen föreslår därför att det i ett nytt andra stycke i 16 kap. 8 § ÄB tas in en bestämmelse om att preskriptionstiden för sekundärarvinge inte skall gå ut förrän ett år har förflutit från det primärarvingens rätt preskriberats. Domareförbundet tillstyrker detta förslag.

5 Dödförklaring

5.1 Göta hovrätt:

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag om en förkortning från tre till ett år av den presumptionstid som skall gälla när saknad person vid försvinnandet befunns sig i livsfara. Hovrätten kan däremot ej dela utredningens uppfattning att nu gällande beviskrav skulle omöjliggöra en tillämpning av nämnda presumptionsregel. Eftersom en dödförklaring enligt svensk rätt medför att vederbörande definitivt förlorar sin arvsrätt är ett av största vikt att meddelade dödförklaringar är materiellt riktiga. Risk föreligger för att en lagstiftning enligt utredningens förslag kan få negativa konsekvenser. Hovrätten kan därför inte tillstyrka utredningens förslag om en uppmjukning av nu gällande beviskrav.

5.2 Hovrätten för Övre Norrland:

Som utredningen erinrat om blir verkningarna av en dödförklaring totala och avsevärda rättsförluster kan uppkomma i händelse av en oriktig dödförklaring såväl för den dödförklarade som för personer i dennes omgivning. Med hänsyn till detta och då långa presumtionstider inte borde innebära några avgörande praktiska nackdelar för de anhöriga, anser hovrätten att det inte föreligger skäl att förkorta den allmänna presumtionstiden. Utredningens förslag att behålla den nuvarande presumtionstiden på tio år tillstyrks därför av hovrätten. Hovrätten tillstyrker även utredningens förslag om förkortning till tre år av den särskilda presumtionstiden om den bortovarande vid försvinnandet befann sig i livsfara liksom det förslag som innebär en lättnad i beviskravet för att bortovarande skall anses ha befunnit sig i livsfara vid försvinnandet.

När det gäller det föreslagna stadgandet om kungörande i utländsk tidning ifrågasätter hovrätten behovet av en sådan reform. Som utredningen anført får myndighet generellt, utöver obligatoriskt kungörande, under vissa förutsättningar kungöra också i annan form, s. k. stödjande kungörande enligt 4 § lagen (1977:654) om kungörande i mål eller ärende hos myndighet m. m. Det kan enligt hovrättens mening förutsättas att domstolarna, om ett kungörande i utländsk tidning anses påkallat i ärende angående dödförklaring, tillämpar den angivna möjligheten till stödjande kungörande. Hovrätten vill dock inte motsätta sig att det föreslagna stadgandet tas in i 25 kap. 4 § ÄB.

5.3 Stockholms tingsrätt:

Utredningen har beträffande reglerna om dödförklaring föreslagit, att det inte längre skall krävas samma starka bevisning som för närvarande för att en bortovarande skall anses ha befunnit sig i livsfara vid försvinnandet och följaktligen den kortare presumtionstiden skall kunna tillämpas. Därför föreslås den ändringen i lagtexten (ÄB 25:1), att det skall vara "sannolikt" att den bortovarande befann sig i livsfara vid den aktuella tidpunkten. Samtidigt sägs i specialmotiveringen till stadgandet, att det enligt utredningens mening skall föreligga hög grad av sannolikhet för att livsfara förelåg vid försvinnandet, dvs. att bevisningen beträffande livsfaran skall vara starkare än vad domstolarna normalt kräver vid en sannolikhetsbedömning. Tingsrätten delar uppfattningen i sak men anser för sin del, att om avsikten är att ett strängare beviskrav skall gälla, detta bör framgå av lagtexten med något förstärkande uttryck, vilket utredningen för övrigt också övervägt. Ett sådant förtydligande måste anses vara till nytta såväl för domstolarna som för andra, vilka berörs av stadgandet, inte minst allmänheten.

5.4 Domstolsverket:

Rättsverkningarna av en dödförklaring är som framhålles i betänkandet totala. En person bör därför förklaras död bara om mycket starka skäl talar för att han verkligen har avlidit. Tillämpningen av de gällande reglerna innebär långtgörande garantier för att ingen levande person dödförklaras. Till detta bidrar den relativt långa tid av 10 år som i allmänhet krävs innan ansökan får göras. När det gäller de fall då vederbörande vid försvinnandet befann sig i livsfara bidrar därtill såväl tidsfristen om tre år som beviskravet på livsfaran. Domstolsverket finner det betänkligt att båda dessa kriterier skall bli mindre hårda. Domstolsverket förordar att bara tidsfristen förkortas. Härigenom skulle viss enhetlighet nås med lagstiftningen i Danmark och Norge.

Utredningen föreslår att "rätten ges möjlighet att låta införa kungörelsen om dödförklaring även i utländsk tidning". Domstolsverket motsätter sig bestämt en sådan regel. Som utredningen också framhåller finns redan denna möjlighet genom bestämmelsen om stödjande kungörande i 4 § lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet. Det är visserligen sant att myndigheterna i relativt liten utsträckning begagnar sig av möjligheten till stödjande kungörande. Departementschefen uttalade i propositionen i kungörandelagen (prop. 1976/77:63 s. 169 rf) att "tillämpning av regeln är emellertid av stor betydelse för kungörandets effektivitet och bör inte underlåtas utan starka skäl". Nämnden för samhällsinformation (NSI) har enligt 5 § kungörandeförordningen (1977:817) att meddela allmänna råd för tillämpningen av kungörandelagen. Sådana råd har NSI meddelat i publikationen Kungörandereformen Vägledande anvisningar för handläggning av kungörandefrågor. NSI framhåller där vikten av att myndighet verkligen överväger stödjande kungörande samt påpekar (s. 28) att om målgruppen finns utomlands detta regelmässigt är ett starkt skäl att vidta stödjande kungörande t. ex. i tidning som har spridning i det landet.

Mot bakgrund av det nu sagda finner domstolsverket det märkligt om man för särskilt tal i specialförfattning skulle införa en regel om stödjande kungörande. Det kan t. o. m. ifrågasättas om inte kungörandelagens bestämmelser härigenom skulle undergrävas. För övrigt stadgas i förslaget att särskilda skäl skall föreligga om kungörande i utländsk tidning skall få ske. Detta torde innebära att möjligheterna att införa kungörelse i utländsk tidning blir mindre enligt förslaget än enligt nuvarande bestämmelser.

5.5 Familjelagssakkunniga:

Ändringsförslagen tillstyrks. Särskilt förslaget att lätta på kravet på bevisning för att den bortovarande befann sig i livsfara är påkallat.

5.6 Svenska sparbanksföreningen:

Sparbanksföreningen har inte någon erinran mot förslaget i denna del.

5.7 Sveriges advokatsamfund:

Utredningen har för normalfallet föreslagit ett bibehållande av tidsfristen 10 år respektive för den, som är över 75 år gammal, fem år, innan ansökan om dödförklaring får göras, medan i livsfarefallet tidsfristen sänkts från tre till ett år, samtidigt som kravet på bevisning om livsfaran minskats. Detta förslag finner samfundet inkonsekvent. Med de kommunikationer vi har i dag torde det vara utomordentligt ovanligt att någon försvinner och ej låter sig avhöra inom rimlig tid, såvitt vederbörande inte försvunnit för gott. Samfundet föreslår därför att tidsfristen för normalfallet sänkes till fem år och för den som uppnått 75 års ålder till tre år. För livsfarefallet tillstyrker samfundet att tidsfristen sänkes till ett år men med bibehållande av det beviskrav, som nu gällande lagstiftning uppställer, dvs. ett formellt krav på full bevisning.

5.8 Sveriges domareförbund:

Utredningens förslag till ändring av bestämmelserna om dödförklaring i 25 kap. ÄB tillstyrks av domareförbundet, som delar utredningens uppfattning att förkortning av den allmänna presumptionstiden, tio år, inte bör göras.

6 Allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom

6.1 Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten tillstyrker utredningens förslag i denna del.

6.2 Domstolsverket:

Förslaget i betänkandet på denna punkt förefaller välgrundat. Utredningen synes emellertid ha förbisett de arvsskatterättsliga konsekvenserna. Enligt 1 § 2 st. lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt, AGL, skall arvsskatt utgå för egendom som förvärfvas genom arvsavstående enligt 5 § lagen om allmänna arvsfonden som om förvärvet skett genom testamente efter den avlidne. Bara om den till vars förmån avstående sker omfattas av bestämmelserna i 3 § AGL utgår ingen skatt. Det kan visserligen antas att många av de rättssubjekt till vilka avstående kommer att ske omfattas av 3 §, men inte alla. Att i övriga fall tvingas vända sig till regeringen och begära eftergift av arvsskatt enligt 56 § AGL förefaller onödigt. Den egendom som kan avstås måste ju alltid vara sådan att skäl till eftergift kan sägas föreligga. Enligt domstolsverkets uppfattning bör därför arvsskatt aldrig utgå för förvärv i nu avsedda situationer.

6.3 Familjelagssakkunniga:

Vi har ingen erinran mot förslaget.

6.4 Kammarkollegiet:

I propositionen 1969:83 med förslag om ändring i arvsfondslagen m. m. yttrade departementschefen i denna fråga bl. a.

”Kammaradvokatfiskalsämbetet och ett par länsstyrelser har framfört önskemål om ytterligare utvidgning av möjligheterna att avstå arv som har tillfallit arvsfonden. Därvid nämns till att börja med egendom som av hänsyn till vissa allmänna intressen anses böra behandlas på särskilt sätt, nämligen föremål och samlingar av vetenskaplig eller kulturhistorisk betydelse samt fast egendom som på grund av sitt värde från natur- eller kulturvårdssynpunkt bör skyddas mot exploatering. En bestämmelse som gjorde det möjligt att avstå arvfallen egendom till förmån för sådana intressen skulle emellertid enligt min mening i själva verket innebära en utvidgning av arvsfondens ändamål för vissa speciella situationer. En sådan utvidgning möter betänkligheter från principiell synpunkt och bör inte genomföras utan starka skäl. Jag har inte blivit övertygad om att sådana skäl föreligger. Arvlåtare, som efterlämnar egendom av dessa slag, torde f. ö. ofta ha upprättat testamente rörande egendomen. Även när testamente saknas torde, som kammaradvokatfiskalsämbetet har framhållit, i allmänhet andra uttalanden rörande arvlåtarens yttersta vilja kunna påvisas och läggas till grund för ett beslut om att avstå arvet enligt de nya regler som jag har förordat.”

I och med att grunden för ett avstående i enlighet med förslaget ej beror på uttalanden av arvlåtaren eller på att det överhuvudtaget föreligger någon anknytning mellan arvlåtaren och den som får egendomen genom avstående innebär förslaget enligt kollegiets mening på sätt som departementschefen anförde i propositionen i realiteten en utvidgning av fondens ändamål. Med hänsyn till arvsfondslagens upphyggnad bör en ändring av ändamålet framgå av 1 §. Kollegiet, som för sin del anser det vara av vikt att förslaget i denna del genomföres, föreslår att i 1 § första stycket arvsfondslagen intages en ny mening lydande sålunda: —,—,—,—. Vidare må på det sätt som anges i 5 § kulturhistoriska intressen samt vård av natur och kultur främjas.

Slutligen bör det enligt kollegiets mening, med hänsyn till syftet med förslaget, ej kunna vara möjligt att avstå egendom till fysisk person. Därför föreslår kollegiet att texten i denna del ändras sålunda: —,— får avstås till annan — dock ej fysisk person — som har —,—.

6.5 Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer:

Utredningen föreslår att arv som utgörs av egendom som är värdefull från kulturhistorisk synpunkt eller från natur- eller kulturvårdssynpunkt ska

kunna avstås företrädesvis till museer, bibliotek, stiftelser och andra institutioner eller sammanslutningar eller ibland till förmån för kommun.

Ämbetet tillstyrker bifall till förslaget med hänvisning till de motiveringar som anförs av utredningen.

Beträffande fast egendom av kulturhistoriskt värde torde ämbetet inte för egen del annat än i undantagsfall kunna ta emot ytterligare fastigheter. Det är lämpligt att sådana fastigheter avstås till respektive kommun eller till stiftelser eller förening med kulturminnesvård som ändamål.

Utredning huruvida byggnad uppfyller kraven för byggnadsminnesförklaring torde kunna göras av länsstyrelsen eventuellt efter samråd med riksantikvarieämbetet. Om det är önskvärt att byggnad förklaras för byggnadsminne bör detta ske i samband med successionen.

Beträffande lös egendom av kulturhistoriskt värde anser ämbetet att statens kulturråds yttrande bör inhämtas i varje enskilt ärende.

6.6 Statens naturvårdsverk:

Statens naturvårdsverk tillstyrker det i betänkandet intagna förslaget att allmänna arvsfonden skall få rätt att avstå arv av egendom vilken är värdefull från bl. a. naturvårdssynpunkt till annan som har särskilda förutsättningar att ta hand om egendomen på lämpligt sätt.

Naturvårdsverket vill i detta sammanhang också framföra några synpunkter på hur verket skall beredas tillfälle att bevaka naturvårdsintresset i samband med att egendom tillfaller allmänna arvsfonden.

Naturvårdsverket anser således, att kammarkollegiet varje gång som fast egendom tillfaller fonden bör göra en bedömning, om egendomen kan ha något värde från naturvårdssynpunkt, och att kollegiet, om så finnes vara fallet, skall underrätta naturvårdsverket därom. Verket bör därefter – förslagsvis senast sex månader efter underrättelsen – meddela kollegiet, om verket anser att egendomen bör avstås till naturvårdsfonden eller hur eljest bör förfaras med densamma.

I de fall där naturvårdsverket hävdar, att egendomen skall avstås till naturvårdsfonden, bör frågan därom av kammarkollegiet efter samråd med verket underställas regeringen för beslut.

Det synes naturvårdsverket angeläget, att verket genom en sådan handlägningsordning som nyss nämnts får möjlighet att bedöma egendomens värde från naturvårdssynpunkt och vilka konsekvenser i olika avseenden ett avstående av egendomen till naturvårdsfonden eller andra dispositioner av densamma skulle kunna få.

6.7 Länsstyrelsen i Hallands län

Länsstyrelsen delar utredningens uppfattning att möjligheten att avstå från allmänna arvsfondens rätt bör utvidgas till egendom av särskild betydelse från natur- eller kulturvårdssynpunkt. Den föreslagna regleringen förefaller lämplig. Länsstyrelsen tillstyrker därför förslaget i denna del.

6.8 Svenska sparbanksföreningen:

Sparbanksföreningen har inget att erinra mot förslaget i denna del.

6.9 Sveriges advokatsamfund:

Samfundet tillstyrker att vad som föreslagits i detta hänseende lägges till grund för lagstiftning.

6.10 Sveriges domareförbund:

Domareförbundet tillstyrker den föreslagna ändringen i 5 § lagen (1922:281) om allmänna arvsfonden.

7 Övergångsbestämmelser

7.1 Stockholms tingsrätt:

Vad gäller övergångsbestämmelserna till ändringarna i ärvdabalken föreslås, att äldre bestämmelser fortfarande skall gälla om arvlåtaren avlidit före den 1 juli 1980. Detta innebär, att arvskungörelser enligt de äldre reglerna kan bli aktuella under en inte obetydlig tid efter denna tidpunkt. Emellertid föreslår utredningen, att kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas, upphävs med utgången av juni månad 1980 utan att motsvarande övergångsbestämmelse finns. Detta synes ge det otillfredsställande resultatet, att äldre bestämmelser om kungörelser skall tillämpas, medan den närmare regleringen av dessa inte längre är gällande. Tingsrätten anser att kungörelsen borde ha en övergångsbestämmelse korresponderande med den för ärvdabalken. Det förtjänar att uppmärksammas att motsvarande förhållande gäller beträffande lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente, en konsekvens, som möjligen kan ha varit avsedd, då den överensstämmer med andan i den nya regleringen av preskriptionsfrågan.

Lagrådsremissens lagförslag**1 Förslag till****Lag om ändring i ärvdabalken**

Härigenom föreskrivs i fråga om ärvdabalken

dels att 18 kap. 2 §, 21 kap., 23 kap. 2 §, 24 kap. 1 § och 25 kap. 1 och 5 §§ samt rubriken till 21 kap. skall ha nedan angivna lydelse.

dels att i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 1 a § samt 19 kap. 12 a och 20 a §§, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

18 kap.

1 a §

När särskild dödsboförvaltning inte har anordnats enligt 19 kap. får enskilda delägare i mål som rör boet väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

2 §¹

Till dess att egendomen *omhändertagits* av samtliga dödsbodelägare eller av den som *eljest* har att förvalta boet, skall egendomen, *där* den ej står under vård av förmyndare, syssloman eller annan, vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller *eljest* kan *taga* vård om egendomen, *och har han att ofördröjligen* underrätta övriga delägare

Till dess att egendomen *har tagits om hand* av samtliga dödsbodelägare eller av den som *i annat fall* har att förvalta boet, skall egendomen, *om* den ej står under vård av förmyndare, syssloman eller annan, vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller *annars* kan *ta hand* om egendomen. *Den som har tagit hand om egendomen skall genast*

¹ Senaste lydelse 1976:221.

Nuvarande lydelse

om dödsfallet samt, där god man för delägare tarvas, hos rätten göra anmälan såsom i 18 kap. föräldrabalken sägs. Vad nu är sagt om delägare gäller ock efterlevande make som ej är delägare i boet.

Är ej någon som sålunda tager vård om den dödes egendom, skall husfolk, husvärd eller annan som är närmast därtill omhändertaga egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Polismyndigheten är ock pliktig att utföra vad nu sagts, om dess biträde äskas eller eljest finnes erforderligt. Då anmälan skett, skall socialnämnden, där så erfordras, fullgöra vad enligt första stycket åligger delägare. För kostnaderna med anledning härav äger kommunen erhålla ersättning av boet.

Föreslagen lydelse

underrätta övriga delägare om dödsfallet och, om det behövs god man för någon delägare, göra anmälan hos rätten enligt 18 kap. föräldrabalken. Vad som har sagts om delägare gäller också efterlevande make som inte är delägare.

Finns det inte någon som sålunda tar hand om den dödes egendom, skall medlem av hushållet som den döde tillhörde, hyresvärd eller annan som är närmast till det ta hand om egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Då anmälan skett eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, göra vad som enligt första stycket åligger delägare. För kostnaderna med anledning av detta har kommunen rätt till ersättning av boet.

19 kap.

12 a §

När dödsboet förvaltas av boutredningsman får var och en av delägarerna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om även övriga delägare är parter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av den som har kommit boet till godo genom rättegången.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 a §

När dödsboet förvaltas av testamentssexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om även övriga delägare är parter i målet och testamentssexekutorn avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

21 kap. Om den dödes gäld

21 kap. Om den dödes skulder

1 §

Varder ej efter ansökan, som göres sist en månad efter det bouppteckning förättades, dödsboets egendom avträdd till förvaltning av bouppteckningsman eller till konkurs svara delägarna för sådan gäld efter den döde som vid bouppteckningens förättande var dem vederlig.

Yppas efter bouppteckningens förättande ny gäld efter den döde och avträdes ej egendomen efter ansökan som göres sist en månad därefter, svarar delägare, som sådan tid försett, för den gälden.

2 §

Sker egendomsavträde efter ansökan, som ingivits senare än en månad efter det bouppteckningen förättades, är delägare pliktig att till dödsboet utgiva det belopp, varmed gäld, som var honom vederlig en månad före ansökningsdagen, överstiger

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

värdet av den avträdde egendomen och eljest tillgängliga medel, men skall ej vidare mot enskild borgenär stå i ansvar efter vad i 1 § sägs.

Där borgenär begär det, skall delägare med ed fästa, att gäld som yrkandet avser ej var honom veterlig en månad före ansökningsdagen. Gitter han ej gå eden, skall så anses som hade den gälden tidigare varit honom veterlig.

3 §

Förfaller delägares ansökan om boets avträdande till konkurs, enär egendomen i stället sättes under förvaltning av boutredningsman, skall så anses som hade ansökan om avträde till sådan förvaltning gjorts den dag konkursansökningen ingavs.

4 §

Hava delägarna giltig anledning antaga, att de ej skola nödgas infria borgen som den döde tecknat eller viss annan förbindelse, skall den gälden ej anses såsom veterlig.

8 §

Innan den i 1 § första stycket stadgade tiden gått till ända eller, där boet står under förvaltning av boutredningsman, uppgörelse träffats om borgenärens förnöjande, må betalning av gäld verkställas allenast där med fog kan antagas, att betalningen ej länder till men för borgenärerna.

9 §

Sedan den i 1 § första stycket stadgade tiden gått till ända, må borgenär fordra säkerhet för gäld

1 §

Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades eller, om boet förvaltas av boutredningsman, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.

2 §

Sedan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades får borgenärerna kräva säkerhet för

Nuvarande lydelse

efter den döde, som ej är till betalning förfallen och för vilken tillräcklig säkerhet ej finnes. Ställes ej säkerhet inom tre månader, må förfallotid ej tillgodonjutas.

10 §²

Är efter den döde gäld som ej förfaller inom sex månader, må den, där flera dödsbodelägare finnas eller allmänna arvsfonden är ensam delägare, hos borgenären uppsägas till betalning sex månader efter uppsägningen. Borgenär, som till säkerhet för sin fordran har panträtt i fast egendom eller tomträtt eller har inteckning, är dock ej skyldig att taga betalning före förfallodagen, där han inom tre månader efter uppsägningen giver tillkänna att han vill hålla sig allenast till säkerheten.

5 §

Sker egendomsavtråde efter det bodelningen eller arvskifte ägt rum, skall bodelningen eller skiftet gå åter. Då gälden finnes ej vara större än att den kan betalas av den dödes tillgångar och, om han var gift, vad av andra makens egendom på hans lott belöpt, om gälden gått i beräkning vid bodelningen, skall likväl avträdande till förvaltning av boutredningsman allenast omfatta vad som enligt dennes prövning erfordras till gäldens betalning och kostnaderna för förvaltningen. Vad sålunda

Föreslagen lydelse

sådana skulder efter den döde vilka inte har förfallit till betalning och för vilka det inte redan finns tillräcklig säkerhet. Ställs ej säkerhet inom tre månader, får dödsboet inte längre tillgodoräkna sig någon förfallotid.

3 §

Finns det flera delägare i dödsboet eller är allmänna arvsfonden ensam delägare, får en skuld som inte förfaller till betalning inom sex månader sägas upp hos borgenären till betalning sex månader efter uppsägningen. Om borgenären till säkerhet för sin fordran har panträtt i fast egendom eller tomträtt eller har inteckning och han inom tre månader efter uppsägningen meddelar att han vill hålla sig endast till säkerheten, är han dock inte skyldig att ta emot betalning före förfallodagen.

4 §

Sker bodelning eller arvskifte innan den dödes och boets andra skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård, skall bodelningen eller skiftet gå åter.

Är skulderna inte större än att de kan betalas av den dödes tillgångar och, om han var gift, vad som av den andra makens egendom skulle ha belöpt på hans lott för det fall att skulderna hade beaktats vid bodelningen, skall återgången begränsas till vad som behövs för att skulderna

Nuvarande lydelse

erfordras skall av delägarna utgivas i förhållande till vad envar vid bodelningen eller arvskiftet njutit för mycket; och skall bodelningen eller skiftet i övrigt förbliva stående.

Yppas hos någon delägare brist, skall den fyllas av de övriga med vad de vid bodelningen eller skiftet vunnit.

6 §

Egendom, som utgivits såsom legat eller jämlikt ändamålsbestämelse, skall återbäras, såvitt det erfordras för täckning av gäld. Finnes egendomen ej i behåll, skall dess värde gäldas, såvitt ej särskilda skäl äro däremot.

7 §

Skyldighet att utgiva egendom jämlikt 5 eller 6 § skall tillika omfatta ränta eller avkomst av egendomen. Nödig kostnad för egendomen skall ersättas, så ock nyttig kostnad, där den var gjord i god tro.

11 §

Hava delägarna betalt gäld i strid med vad i 8 § sägs eller, under tid för egendomsavträde enligt 1 § första

Föreslagen lydelse

och kostnaderna för boets förvaltning skall kunna betalas. Vad som sålunda behövs skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem har fått för mycket vid bodelningen eller arvskiftet. I övrigt skall bodelningen eller skiftet bestå.

Uppkommer brist hos någon delägare, skall de övriga delägarna täcka bristen med vad de har fått vid bodelningen eller skiftet. Vad som behövs för att bristen skall kunna täckas skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem sålunda har fått.

5 §

Egendom som har utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse skall lämnas tillbaka till boet, om det behövs för att den dödes skulder skall kunna betalas. Finns egendomen inte i behåll skall dess värde ersättas, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

6 §

Den som enligt 4 eller 5 § är skyldig att lämna tillbaka egendom till boet eller att ersätta egendomens värde skall utge även ränta eller avkomst av egendomen. Han har dock själv rätt till ersättning för nödvändiga kostnader för egendomen och, om han var i god tro, kostnader som har varit till nytta för egendomen.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

eller andra stycket, till men för borgenärer utgivit legat, fullgjort ändamålsbestämmelse, sålt, förpantat, annorledes använt eller ock förfarit boets egendom eller ådragit boet förbindelse, svara de för sådan gäld efter den döde som, då de så förforo, var eller sist vid därefter förrättad bouppteckning blev dem veterlig. Kom av åtgärden allenast ringare skada eller företogs den av obetänksamhet eller bristande kännedom om boets ställning, skall allenast skadestånd gäldas.

12 §

Sker bodelning eller arvskifte innan all gäld är gulden, svara delägarna för gäld efter den döde, som då var eller sist vid därefter förrättad bouppteckning blev dem veterlig. Bodelning skall dock icke medföra sådan påföljd, där efterlevande maken ej erhållit något av den dödes egendom.

13 §

Hava delägarna, sedan boet blivit avträtt till förvalming av boutredningsman, utverkat rättens förordnande att boet icke längre skall sålunda förvaltas, skall i fråga om ansvar för gäld så anses som hade egendomsavträdet ej ägt rum.

14 §

Försitter delägare, som har boet i sin vård, tid för boupptecknings förrättande, skall han svara för all den dödes gäld. Samma lag vare, där delägare vid bouppteckningen eller dess edfästade genom veterligen

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

oriktig uppgift eller svikligt förtigande äventyrar borgenärers rätt.

15 §

Häftar delägare i ansvar för gäld efter den döde, skall ansvarigheten ock gälla annan boets gäld; och är delägare förty i fall som avses i 2 § första stycket pliktig att utgiva vad som erfordras för täckning av gäld, som före egendomsavträdet ådragits boet.

16 §

Vad i 1 – 4 samt 11 – 15 §§ stadgas om skyldighet för delägare att svara för gäld skall ej äga tillämpning å delägare som är omyndig, ej heller å allmänna arvsfonden eller annan som företrädes av god man, men förmyndaren eller gode mannen skall gentemot borgenärerna svara för skada som kommit av hans åtgärd eller försummelse.

17 §

Hava flera enligt detta kapitel ådragit sig ansvar för gäld eller för skada, svara de en för alla och alla för en. Vad sålunda utgivits skall dem emellan fördelas enligt den i 18 kap. 6 § stadgade grunden.

18 §

Har arvinge eller testamentstagare ej njutit förmån av boet och ej heller tagit annan befattningsdärmed än att han fullgjort vad enligt 18 kap. 2 § åligger honom och deltagit i bouppteckningens förrättande, är han fri från ansvar på grund av underlåtenhet att avträda boet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §

Finnes efter den döde allenast egendom som ej kunnat hos honom tagas i mät, skall vad i detta kapitel är stadgat om ansvar för gäld ej äga tillämpning. Vad nu är sagt länder dock ej till inskränkning i delägares skyldighet att låta egendomen eller dess värde gå i betalning för gälden.

23 kap.

2 §

Mot delägares bestridande må skifte ej företagas, innan bouppteckning skett och all vederlig gäld blivit gulden eller delägaren fritagits från ansvar för gälden eller medel till dess betalning ställts under särskild vård.

Skall legat eller ändamålsbestämelse fullgöras av oskifte, må skifte ej mot delägares bestridande äga rum, innan förordnandet verkställts eller delägaren fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testaments-exekutor, må skifte ej företagas, innan denne anmält att utredningen slutförts.

Mot någon delägares bestridande får skifte ej företas innan bouppteckning har förrättats och alla kända skulder har betalats eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård.

Skall legat eller ändamålsbestämelse fullgöras av oskifte, får skifte ej mot delägares bestridande äga rum innan förordnandet har verkställts eller delägaren har fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom har blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testaments-exekutor, får skifte ej företas innan denne har anmält att utredningen har slutförts.

24 kap.

1 §

Hava, vid samförvaltning av dödsbo, delägarna överenskommit att leva samman i oskiftat bo, gäller, i den mån ej annat föränledes av avtalet, om förvaltningens handhavande

Om ett dödsbo förvaltas av delägarna gemensamt och de har kommit överens om att leva samman i oskiftat bo, gäller i fråga om förvaltningen av boet och rätten att företräda

Nuvarande lydelse

och boets företrädande vad i 18 kap. 1 § sägs; och skall vad i 3, 4 och 6 §§ samma kapitel är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Föreslagen lydelse

boet vad som sägs i 18 kap. 1 §, om inte annat har avtalats. Också bestämmelserna i 3, 4 och 6 §§ samma kapitel skall tillämpas.

I fråga om rätten för enskilda delägare att väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning gäller vad som sägs i 18 kap. 1 a §, om inte annat avtalas mellan delägarna.

25 kap.

1 §

Är någon borta och *hava* sedan han veterligen *sist* var vid liv förflutit tio år eller, *där* han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, *må* ansökan göras om hans dödförklaring. *Befunn sig den bortovarande* i livsfara då han veterligen senast var i livet, *må* ansökan *ske efter det* tre år förflutit.

Är någon borta och *har det* sedan han veterligen *senast* var vid liv förflutit tio år eller, *om* han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, *får* ansökan göras om hans dödförklaring. *Kan det antas att den som är borta befann sig* i livsfara då han veterligen senast var i livet, *får* ansökan göras *sedan* tre år *har* förflutit. *Är det utrett att han befann sig i livsfara, får ansökan dock göras sedan ett år har förflutit.*

5 §

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som i 1 § sägs är förfluten och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död; och skall *han antagas hava* avlidit, i fall som i 1 § första punkten sägs vid utgången av den månad då nyss angiven tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men ej sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle *hava* fyllt sjuttiofem år samt, i

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som *anges* i 1 § är förfluten och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död. *Han skall då antas ha* avlidit, i fall som *anges* i 1 § första meningen vid utgången av den månad då nyss angiven tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men ej sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle *ha* fyllt sjuttiofem år samt,

Nuvarande lydelse

fall enligt andra *punkten* i samma paragraf, *å* den dag eller, om dagen ej är känd, vid utgången av den månad då livsfaran förelåg. I rättens beslut skall *angivas* vilken dag sålunda är att *antaga* såsom dödsdag.

Föreslagen lydelse

i fall enligt andra *eller tredje mening-
en* i samma paragraf, *på* den dag
eller, om dagen ej är känd, vid
utgången av den månad då livsfaran
förelåg *respektive kunde antas före-
ligga*. I rättens beslut skall *anges*
vilken dag *som* sålunda är att *anta*
såsom dödsdag.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981.
 2. I fråga om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder tillämpas fortfarande äldre bestämmelser, om den döde har avlidit före ikraftträdandet.
 3. Har ansökan om dödförklaring gjorts före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

2 Förslag till Lag om ändring i giftermålsbalken

Härigenom föreskrivs att 12 kap. 2 § giftermålsbalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 kap.

2 §

*Emot dödsbodeläga-
res bestridande må
bodelning ej äga rum.
innan all veterlig gäld,
för vilken den döde
svarade, blivit gulden
eller delägaren fritagits
från ansvar för gälden
eller medel till dess
betalning satts under
särskild vård. Har den
dödes egendom blivit
avträdd till konkurs,
må bodelning städse
äga rum utan hinder
av deläga-
res bestridande.*

*Mot någon dödsbodeläga-
res bestridande får
bodelning ej äga rum
innan alla kända
skulder för vilka
den döde svarade
har betalats eller
medel till deras
betalning har satts
under särskild vård.
Har den dödes
egendom blivit
avträdd till konkurs,
får bodelning
alltid äga rum utan
hinder av någon
deläga-
res bestridande.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981. Har den döde avlidit före ikraftträdandet, tillämpas dock fortfarande äldre bestämmelser.

¹ Balken omtryckt 1978:854.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 och 7 §§ lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

3 §

Finnes här i riket efter någon som vid sin död ej här hade hemvist egendom som ej är jämlikt 2 § avträdd till förvaltning av boutredningsman, skall anmälan härom utan dröjsmål göras hos polismyndigheten av den som om egendomen har vård eller eljest av anhörig, husfolk, husvård eller annan som är därtill närmast. Då anmälan sker eller förhållandet eljest varder kunnigt, åligger det polismyndigheten att, där det tarvas, taga vård om egendomen.

Är egendomen av ringa värde och består den huvudsakligen av *reda penningar*, kläder och andra lösören för personligt bruk, *må, sedan kostnaden här i riket för den avlidnes uppehälle, vård och begravning guldits, polismyndigheten, där det finnes kunna ske utan förfång för rättsägare som äro svenska medborgare eller här hava hemvist, överlämna egendomen till anhörig till den avlidne eller, om denne var utländsk medborgare, till konsul för det land han tillhörde.*

Är ej sådant fall för handen som i andra stycket sägs, göre polismyn-

Finns det här i riket egendom efter någon som vid sin död inte hade hemvist här och har egendomen inte avträtts till förvaltning av boutredningsman enligt 2 §, skall anmälan om detta utan dröjsmål göras hos socialnämnden av den som har vård om egendomen eller annars av anhörig, medlem av det hushåll som den döde tillhörde, hyresvård eller annan som är närmast till det. Då anmälan sker eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden, om det behövs, ta hand om egendomen.

Är egendomen av ringa värde och består den huvudsakligen av *kontanter*, kläder och andra lösören för personligt bruk, *får socialnämnden överlämna egendomen till anhörig till den avlidne eller, om denne var utländsk medborgare, till konsul för det land han tillhörde. Överlämnande får dock ske först sedan kostnaderna här i riket för den avlidnes uppehälle, vård och begravning har betalats. Överlämnande får inte ske, om det skulle medföra skada för någon rättsägare som är svensk medborgare eller som har hemvist här.*

I annat fall än som avses i andra stycket *skall socialnämnden göra*

Nuvarande lydelse

digheten anmälan till rätten; och förordne rätten, att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman, och gälle därefter vad i 2 § sägs.

Föreslagen lydelse

anmälan till rätten, som då förordnar att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman. Därefter gäller vad som sägs i 2 §.

7 §

Då boutredning, bodelning eller arvskifte sker här i riket, gälle om bodelägares ansvarighet för gäld vad i svensk lag är stadgat. I fall som i 6 § sägs må dock gäld för vilken den döde häftade till annan än den som är svensk medborgare eller här har hemvist icke i något fall såsom veterlig anses, med mindre den blivit hos boutredningsmannen av borgenären särskilt angiven.

Har någon njutit lott i dödsbo vid bodelning eller arvskifte som utom riket företagits i den ordning främmande lag stadgar, vare han ej enligt svensk lag på den grund ansvarig för boets gäld annat än med den mottagna egendomen eller dess värde.

Då boutredning, bodelning eller arvskifte sker här i riket skall frågan om dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder bedömas efter svensk lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1981. Har den döde avlidit före ikraftträdandet, tillämpas dock fortfarande äldre bestämmelser.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1980-10-21

*Lagrådets
yttrande*

Närvarande: f. d. justitierådet Petré, regeringsrådet Hilding, justitierådet Vänghy.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 25 september 1980 har regeringen på hemställan av statsrådet och chefen för justitiedepartementet Winberg beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i ärvdabalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Bertil Ekdahl.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Lagen om ändring i ärvdabalken

18 kap.

1 a §

Enligt förslaget får enskilda delägare "väcka och föra talan" som parter i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet. I motiven sägs att av bestämmelsen framgår att enskilda delägare inte kan företräda boet på svarandesidan. Härmed torde avses, att motsvarande talan för boets räkning men i eget namn inte kan föras på svarandesidan. Detta synes i och för sig naturligt, eftersom den som vill föra talan mot dödsbo torde rikta sin talan mot boet som sådant. Av uttalanden i motiven framgår vidare att hinder inte föreligger mot att när enskild dödsbodelägare väcker talan mot boet, övriga delägare företräder boet som svarande i målet. Denna ordning synes också ha godtagits i rättspraxis (jfr NJA 1945 s. 206). Om en reglering av hithörande frågor över huvud taget skall ske i lagtext, synes det önskvärt att till undvikande av motsatsslut även denna fråga blir reglerad. Detta kan ske genom att i förevarande paragraf införs ett nytt tredje stycke av förslagsvis följande lydelse: "Väcker enskild delägare talan mot dödsboet och har särskild dödsboförvaltning inte anordnats, får övriga delägare föra boets talan i målet."

Det bör tilläggas att om övriga dödsbodelägare är oense om det sätt på vilket boets talan bör föras, det torde framstå som önskvärt att boutredningsman dock förordnas.

19 kap.

12 a §

Enligt förslaget får, när dödsboet förvaltas av boutredningsman, var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om även övriga delägare är parter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra talan. Bestämmelsen medför att samtliga delägare kan i förening föra talan för boets räkning även mot tredje man, trots att boutredningsman finns. De fall som förekommit i rättspraxis och där enskilda delägare i motsvarande situation har tillåtit föra talan för boets räkning kännetecknas av att dödsbodelägarna tvistat med varandra eller rättare att bland dödsbodelägarna rätt delade meningar om huruvida visst rättsförhållande föreläggat mellan boet och någon delägare; rättsfall avseende tvist mellan boet och en utanförstående tredje man synes ej föreligga (NJA 1969 s. 437, 1972 s. 586 och 1974 s. 623). Att låta delägarna föra talan mot tredje man, när boutredningsman finns, kan som framgår också av motiven till förslaget medföra praktiska komplikationer, bl. a. därför att boutredningsman är ensam behörig att företa utomprocessuella rättshandlingar, som helt kan rubba förutsättningarna för processen. Att på detta sätt skilja på den processuella och den utomprocessuella behörigheten synes inte rekommendabelt. Det kan visserligen anföras att motsvarande problem kan uppkomma vid tvister mellan delägarna inbördes. Här får emellertid rättspraxis anses ha pekat på ett praktiskt behov. Något motsvarande behov har inte påvisats i fråga om talan mot tredje man. Det synes i denna situation tillrädligt att lagstiftningsåtgärden begränsas till en kodifiering av rättspraxis. Så kan ske, om förevarande paragraf ges följande lydelse: "Talan som avses i 18 kap. 1 a § första stycket får föras även när dödsboet förvaltas av boutredningsman, om boutredningsmannen avstår från att föra boets talan."

Självfallet blir även i ett sådant fall som nu avses kostnadsregeln i 18 kap. 1 a § andra stycket tillämplig. Däremot blir bestämmelsen i det av lagrådet förordade tredje stycket i samma paragraf inte tillämplig, när boutredningsman finns. Väcks talan mot dödsbo av enskild delägare, bör boet som svarande företrädas av boutredningsmannen, när sådan finns.

20 a §

I konsekvens med vad lagrådet förordar beträffande 12 a § bör förevarande paragraf ges följande lydelse: "Talan som avses i 18 kap. 1 a § första stycket får föras även när dödsboet förvaltas av testamentsexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång, om testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan."

21 kap.

Lagrådets
yttrande

4 §

Om vid sådan hel eller partiell återgång av bodelning eller arvskifte varom talas i förevarande paragraf en delägare inte kan lämna tillbaka egendom som har tillskiftats honom, torde enligt departementschefen delägaren enligt allmänna rättsgrundsatser vara skyldig att utge ersättning för egendomens värde, varmed skall förstås dess värde när återgången aktualiseras. Av allmänna rättsgrundsatser anses också kunna följa att jämkning kan ske i särskilt ömmande fall. Den närmare innebörden åtminstone av de i sistnämnda hänseende återopade rättsgrundsatserna synes emellertid i hög grad osäker. Medan någon bestämmelse i ämnet inte upptas i förevarande paragraf, innehåller 5 §, som behandlar skyldighet att lämna tillbaka egendom som utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse, en uttrycklig föreskrift om att värdet av egendom, som inte finns i behåll, skall ersättas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Samma skillnad finns mellan motsvarande bestämmelser i gällande rätt. Denna skillnad motiverades vid tillkomsten av 1933 års lag om boutredning och arvskifte med att bestämmelserna om återgång av bodelning och arvskifte var så avfattade att de inte behövde fattas såsom avseende allenast återbäring av egendom in specie samt att å andra sidan regeln om ersättningsskyldighet borde äga strängare tillämpning, då det gällde delägare i dödsbo. Med en modern lagstiftningsteknik är emellertid bättre förenligt att principer av den vikt det här är fråga om kommer till direkt uttryck i lagtexten. Särskilt gäller detta om en paragraf som med den föreslagna nya ordningen för dödsbodelägarers gäldsansvar får så central betydelse som förevarande. Lagrådet, som inte har något att erinra mot de principer som enligt departementschefen bör gälla för tillämpningen och som anser att frågan om den förordade jämningsregelns närmare innebörd kan överlämnas åt rättspraxis, föreslår därför att mellan de två sista styckena i förevarande paragraf tas in ett nytt stycke av följande lydelse: "Finns vid tillämpning av första eller andra stycket egendom som skall lämnas åter inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återgång påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta."

5 §

I konsekvens med den av lagrådet föreslagna ändringen i 4 § bör andrameningen av förevarande paragraf ges följande lydelse: "Finns egendomen inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återlämnande påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta."

Övriga lagförslag

Förslagen lämnas utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-10-30

Slutprotokoll

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri, Eliasson

Föredragande: statsrådet Winberg

Proposition om dödsbodelägaras ansvar för den dödes skulder m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande ¹ över förslag till

1. lag om ändring i ärvdabalken,
2. lag om ändring i giftermålsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

I anslutning till 18 kap. 1 a § ärvdabalken har lagrådet berört ett uttalande i lagrådsremissen om att, när en delägare för talan mot boet för egen del, boet företräds av de övriga delägarna. Enligt lagrådet bör detta klargöras genom en särskild bestämmelse i paragrafen. Jag vill inte motsätta mig lagrådets förslag. Bestämmelsen, som bör tas in som ett nytt tredje stycke, bör enligt min mening ges följande lydelse:

Väcker någon delägare talan mot dödsboet för egen räkning och har särskild dödsboförvaltning inte anordnats, förs boets talan i målet av övriga delägare.

När det gäller 19 kap. 12 a § ärvdabalken kan jag hålla med lagrådet om att det knappast finns något praktiskt behov av en möjlighet för dödsbodelägarna att samfällt föra talan för boets räkning mot någon utomstående i fall då boutredningsmannen avstår från att föra boets talan. Paragrafens första stycke kan därför utan olägenhet formuleras i överensstämmelse med 18 kap. 1 a § första stycket och alltså ges följande lydelse:

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 25 september 1980.

När dödsboet förvaltas av boutredningsman får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

På motsvarande sätt bör *19 kap. 20 a § första stycket ärvdabalken* ges följande lydelse:

När dödsboet förvaltas av testamentsexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan.

Som lagrådet har uttalat är det en fördel om det uttryckligen framgår av *21 kap. 4 § ärvdabalken* vad som skall gälla när egendom som skall lämnas tillbaka inte finns i behåll. En bestämmelse om detta bör därför tas in i paragrafen, lämpligen som en första mening i det i lagrådsremissen föreslagna tredje stycket. Detta stycke bör då ges följande lydelse:

Finns egendom som skall lämnas åter inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återgång påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta. Uppkommer brist hos någon delägare skall de övriga delägarna täcka bristen med vad de har fått vid bodelningen eller skiftet. Vad som behövs för att bristen skall kunna täckas skall utges av delägarna i förhållande till vad var och en av dem sålunda har fått.

I konsekvens med denna ändring bör, som lagrådet har föreslagit, *21 kap. 5 § andra meningen ärvdabalken* ges följande lydelse:

Finns egendomen inte i behåll, skall ersättning utges för det värde egendomen hade när återlämnande påkallades, om det inte finns särskilda skäl mot detta.

I övrigt bör en mindre ändring göras i ingressen till förslaget till lag om ändring i ärvdabalken.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att anta de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehåll

Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 25 september 1980	16
1 Inledning	16
2 Allmän motivering	17
2.1 Dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder	17
2.2 Dödsbodelägares rätt att föra talan i mål som rör boet ..	23
2.3 Preskription av rätten till arv och testamente	26
2.4 Dödförklaring	28
2.5 Allmänna arvsfondens rätt att avstå egendom	30
2.6 Polisens skyldighet att ta hand om avlidnas egendom ...	31
2.7 Ikraftträdande m. m.	33
3 Upprättade lagförslag	33
4 Specialmotivering	33
5 Hemställan	46
6 Beslut	46
Bilaga 1 Utredningens betänkande	47
Bilaga 2 Sammanställning av remissyttrandena	203
Bilaga 3 Lagrådsremissens lagförslag	229
Utdrag av lagrådets protokoll den 21 oktober 1980	243
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 30 oktober 1980	246